

T.C.

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**OĞUZ ATAY'IN ROMAN VE ÖYKÜLERİNDE PSİKOLOJİK
TIPLER**

Yüksek Lisans Tezi

Mehmet GENELİ

Danışman

Doç. Dr. Şamil YEŞİLYURT

Nevşehir

Şubat, 2021

OĞUZ ATAY'IN ROMAN VE ÖYKÜLERİNDE PSİKOLOJİK TİPLER

Mehmet GENELİ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve

Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Şubat, 2021

Danışman: Doç. Dr. Şamil YEŞİLYURT

ÖZET

Analitik psikolojinin kurucusu Carl Gustav Jung'un psikoloji araştırmaları klasik psikoloji ekollerinden farklı olarak bilinç ve bilinçdışının etkisiyle farklı tutumların görüldüğü kişilik tiplerini içerir. Jung çalışmasında sekiz farklı kişilik tipi belirler. Analitik psikoloji çalışmaları kapsamında edebiyat ve sanat eserlerinin incelemesini yapar. Edebî eserler kurguları açısından olay ve kişi eksenli oluşları ve toplumun bilinç düzeylerini yansıtmaları sebebiyle bireysel ve toplumsal ölçekte sanatçının psişik deneyimlerini içeren kültürel göstergelerdir.

Türk edebiyatında Oğuz Atay, gerek kendine has üslubu gerek dili kullanmadaki ustalığı ile bireysel ve toplumsal deneyimlerini sanatçı duyarlılığı ile ortaya koyar. İki bölümden oluşan bu çalışma roman ve öykü yazımında yeni bir yöne eğilimin sembol ifadesi olan Oğuz Atay'ın roman ve öykülerinde yer alan kişiler dünyasının analitik psikoloji kuramından hareketle psikolojik tipler açısından incelenmesini içerir. Çalışmanın içeriğine göre giriş bölümünde edebiyat ve psikoloji arasındaki bağlamsal içerik değerlendirilmiş, birinci bölümde incelemeye esas teşkil edecek olan analitik psikoloji için kavramsal bir çerçeve oluşturularak öncelikle çalışmaları psikanalizin oluşumunda önemli yer tutan James G. Frazer'ın görüşlerine ve daha sonra derinlik psikolojisi alanında çalışma yapmış olan araştırmacıların kuramlarına yer verilmiş, ikinci bölümde ise roman ve öykü kişilerinin psikolojik tiplere göre incelemesi yapılmıştır. Çalışmadan elde edilen veriler sonuç bölümünde detaylı bir şekilde sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Carl Gustav Jung, Oğuz Atay, psikolojik tipler

PSYCHOLOGICAL TIPS IN OĞUZ ATAY'S NOVELS AND STORIES

Mehmet GENELİ

Nevşehir Hacı Bektas Veli University, Institute of Social Sciences, Department
of Turkish Language and Literature, Master's Degree, February 2021

Consultant: Doç. Dr. Şamil YEŞİLYURT

ABSTRACT

Psychology researched by Carl Gustav Jung, founder of analytical psychology different attitudes due to the influence of consciousness and unconsciousness, different from psychology personality types. Jung determines eight different personality types in his study. He makes the review of literature and works of art within the scope of analytical psychology studies. In terms of literary works fiction, they are event and person-oriented and due to the fact that they reflect the level of consciousness, the artist's cultural indicators that include their spiritual experiences.

In Turkish literature, Oguz Atay is a man who can use both his own style and language with his mystery, he reveals his individual and social experiences with an artist sensitivity. This two-part study tends to take a new direction in novel and story writing. The world of people in the novels and stories of Oguz Atay, which is the symbol expression examination in terms of psychological types based on analytical psychology theory contains. According to the content of the study, in the introduction section, contextual content evaluated, will be the basis for review in the first part by creating a conceptual framework for analytical psychology, primarily their work the views of James G. Frazer, who was important in the formation of psychoanalyze, and more then to the theories of researchers who have done studies in the field of depth psychology in the second part, according to the psychological types of novels and story people has been examined. The data obtained from the study is detailed in the result section presented in the following way.

Keywords: Carl Gustav Jung, Oguz Atay, psychological types

TEŞEKKÜR

Sonsuz minnet duygularıyla, desteklerini her zaman yanımda hissettiğim bana hayatı öğreten ilk öğretmenlerim anneme ve babama; bu süreçte yol göstererek kendisiyle çalışma olanağı tanıyan değerli hocam Doç. Dr. Şamil Yeşilyurt'a teşekkürlerimle.

Mehmet GENELİ

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	ii
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	ii
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR	vi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	8
1.PSİKANALİZİN TEMELLERİ.....	8
1.1. James G. Frazer’ın Çalışmaları ve Psikanalize Katkıları	8
1.2. Bilinçaltının Keşfi ve Freud’un Kişilik Kuramı.....	17
1.3. Bireysel Psikoloji ve Alfred Adler’in Kişilik Kuramı	31
1.4. İrade Psikolojisi ve Otto Rank’ın Kişilik Kuramı	44
1.5. C. Gustav Jung’un Çalışmaları ve Analitik Psikoloji	53
1.5.1. Analitik Psikoloji ve Bazı Temel Kavramlar	53
1.5.2. Bilinç ve Bilincin İşlevleri	68
1.5.2.1. Bilinç.....	68
1.5.2.2. Bilincin İşlevleri.....	69
1.5.2.2.1. Düşünme	69
1.5.2.2.2. Hissetme.....	70
1.5.2.2.3. Duyum.....	71
1.5.2.2.4. Sezgi.....	72
İKİNCİ BÖLÜM.....	76
2. OĞUZ ATAY’IN ROMAN VE ÖYKÜLERİNDE PSİKOLOJİK TİPLER.....	76
2.1. İçedönük Tipler.....	76
2.1.1. İçedönük Düşünen Tip	76
2.1.1.1. Veremli	77
2.1.1.2. Akın Korkmaz.....	78
2.1.1.3. Mektup Yazan Kişi (M.C.)	79
2.1.1.4. Hikmet Benol	79
2.1.1.5. Selim Işık	83
2.1.1.6. Turgut Özben	88
2.1.1.7. Selim Bey	93

2.1.1.8. Beyaz Mantolu Adam	94
2.1.2. İçedönük Hisseden Tip	95
2.1.2.1. Şoför Hayri.....	97
2.1.2.2. Esat Şener.....	97
2.1.2.3. Müzeyyen Hanım.....	98
2.1.2.4. Hidayet.....	98
2.1.2.5. Mektup Yazan Kişi/Bir Mektup.....	98
2.1.3. İçedönük Duyumsal Tip.....	99
2.1.3.1 Metin Kutbay	100
2.1.3.2. Sevgi	101
2.1.3.3. Anlatıcı/Unutulan.....	103
2.1.4. İçedönük Sezgisel Tip.....	104
2.1.4.1. Leyla Nezihî Hanım	105
2.1.4.2. Yalnız Adam	106
2.1.4.3. Demiryolu Hikâyecisi	107
2.1.4.4. Murat İkinci	108
2.2. Dışadönük Tipler	108
2.2.1. Dışadönük Düşünen Tip	108
2.2.1.1. Mustafa İnan	109
2.2.1.2. Hüsamettin Tambay	111
2.2.1.3. Server Gözbudak.....	112
2.2.1.4. Dekan Adnan	114
2.2.1.5. Refik Bey	114
2.2.1.6. Şahin	115
2.2.1.7. Refik Bey'in Asistanı.....	116
2.2.1.8. Burhan Bey	116
2.2.1.9. Ayhan Balba.....	117
2.2.2. Dışadönük Hisseden Tip	118
2.2.2.1. Nurhayat Hanım.....	120
2.2.2.2. Nursel Hanım	121
2.2.2.3. Jale İnan	122
2.2.2.4. Süleyman Kargı.....	123
2.2.2.5. Sungur	124
2.2.2.6. Günseli Ediz.....	125
2.2.2.7. Kenan	127

2.2.2.8. Nermin Özben	127
2.2.2.9. Yıldırım.....	128
2.2.2.10. Anlatıcı/Babama Mektup	129
2.2.2.11. Aysel	129
2.2.2.12. Bilge.....	130
2.2.3. Dışadönük Duyumsal Tip	133
2.2.3.1. Süleyman Turgut.....	134
2.2.3.2. İstasyon Şefi.....	135
2.2.4. Dışadönük Sezgisel Tip	136
2.2.4.1. Tuzcuların Bekir'in Oğlu Tuğrul	137
2.3. Yardımcı Kişiler.....	138
SONUÇ	140
KAYNAKÇA.....	145
ÖZGEÇMİŞ.....	150

GİRİŞ

Tarihsel sürecin başlangıcından günümüze kadar geçen evrede, zihinsel etkinliklerde bulunmak ve kendi dışındaki diğer kişi ve nesnelere iletişim yolları kurarak aktif biçimde kullanmak insan için var olduğunu anlamının ve üretkenliğin bir sonucudur. İnsan okumanın verdiği tadı, bilgiyi zihninde dönüştürerek keşfetmiş ve bu anlamda bilişsel süreci de başlatmıştır. İletişim olarak konuşmayı yazıya döken insan için ifade boyutunda dilin yanında edebiyatın da mutlak bir önemi vardır.

Edebiyat zihinsel becerileri kapsayan bir etkinlik olduğundan insanın iletişim temelli en akıllı uğraşısı ve hazinesidir. İnsan için kimlik, ifade ile eşdeğer düşünülmüş ve bireyin dili kullanma yeteneği ölçüsünde akıl yetisi ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı insanın aklı dilinden anlaşılırken dil ve onu ifade eden biçim olarak edebiyat insanın tarihsel süreçte geldiği noktayı gösterir. Edebiyatın bu noktada kilit önemi ait olduğu toplumun yapısından ortaya çıkmış olmasıdır. Edebiyat kültür hazinesi oluşu bakımından kültürel aktarımda kuşaklar arası bir köprü işlevi görürken dili kullanma becerisi açısından da insan ait olduğu kültürün bir hazinesi olmaktadır.

“‘Sözün gücü’ denilen şey; sözün fikirlerin, kavramların, seslerin ‘muhafızı’ statüsünden koparak, bir kanaatler yaratımı anlamında ‘yaratım’ veya edebiyat şekline bürünme eğilimi kazandığı bir konuma ulaşmasından başka bir şey değildir.” (Baker, 2018: 35). Dolayısıyla edebî eserin varoluşu bir yaratım ile olan birlikteliği ifade eder. Bundan dolayı edebiyat ürünü bir eserin toplumsal saikler açısından da kapsadığı bir alan mevcuttur.

Varoluşun edebiyat ile ilişkisinden hareketle ifade etmenin en üst aracı olarak görülen edebî eserin kişisel ölçekte yazarın sorumluluğunda olmasının yanı sıra yazarın içinden yetiştiği toplum bazında, toplumsal etkenlerin de dikkate alınmasını

gerektirdiği, Ahmet Sarı tarafından dile getirilir: “edebiyat edimi her ne kadar bireysel bir edim olarak başlasa da, edebiyat sosyolojisinin o bilinen dörtlü sacayağından yazar-okur maddesi ile toplumsal boyutu hiçbir zaman görmezden gelinemez.” (Sarı, 2008: 30). Bu açıdan öznel kaygılarla ortaya çıkan her edebî eser genel olarak içeriğinde toplumsal bir yanı hep barındırır.

Edebiyat, uğraşı alanı olarak eşıitli yazınsal türleri içerse de edebiyat niteliğinde ortaya konulan eserler de kendi alanlarında çalışma yapan sosyoloji ya da psikoloji gibi farklı pencerelerden bakış açısı geliştirme ve yöntem bilimsel içeriklere ihtiyaç duyar. Bu açıdan edebiyatın malzemesi ve üreticisi konumundaki insanın anlaşılması diğer alanlarda olduğu kadar edebiyat için de geçerlidir. Bu yüzden “diğer sanatsal ifade biçimleri gibi edebiyat da gerçekte, bilinçdişi alanlara açık olduğu için, bilim anlayışına yeni açılımlar sunar.” (Emre, 2006: 220). Böylece edebî eserler, insanın fiziksel olduğu kadar ruhsal yönünü de açığa çıkartır.

Psikoloji ve sosyoloji gibi bilimler insanın kendini ve faaliyetlerini konu edinirken, edebiyat eseri insan eliyle yoğrulmuş olmanın ayrıcalığını yine kendi içinde anlamının gayesini güder. Malzemesi ve emeği kendince karşılanır. Eser ortaya koyan sanatçı bu bakımdan onu yaratmakta ve kendi isteğine göre şekillendirmektedir. Sanatın temel gayesi olan güzellik ve estetik bu konuda önemli bir etkindir. Doğası gereği sanatını farklı desenlerle süsleyen sanatçı artık onu anlaşılmak üzere toplumsal tabanda karşılığını değer olarak görmek ister. “İster ressam, ister heykeltıraş, ister müzisyen ya da şair olsun, bu her şeyden önce sanatçının özü ve doğasıdır; sanatçı yarattıklarının en ince özelliklerini sunduğu için gözlemci onlardan sanatçının kişiliğinin genel ilkelerini öğrenebilir.” (Adler, 2018: 10). Her sanat eserinin barındırdığı zden hareketle sanatçının doğasını ortaya koyma çabası, edebiyat için yazar ve eser eksenli geçerli bir durumdur. Anlaşılma gayesi ve bu amaçla gözlemciye ihtiyaç duyar. Edebiyat için ise yöntem bilimsel açıdan bu gözlemi gerçekleştirecek farklı disiplinler alanlar mevcuttur. Bunların başında da psikoloji gelmektedir.

Psikoloji ruh ve davranış incelemesi yapan bir bilim olarak her şeyden önce insanı anlamaya ve anlamlandırmaya çalışır. Bu noktada tarih boyunca insanda ruh kavramı araştırılmış ve eşıitli görüşler ortaya atılmıştır. Bunlardan biri de Platon’dur. “Platon,

açık biçimde psikolojiye vurgu yapmasa da insanların duygu ve düşüncelerini harekete geçiren güç ve mekanizma olarak ideaları, insan ruhuyla zekâsını görmekte ve bedeni devre dışı bırakmaktadır.” (Emre, 2006: 28). Platon’un bu bakış açısı, yaşadığı dönemde evrenin yaratılışı ile ilgili sanki ipucu barındırır ve kendinden sonra gelen düşünürler üzerinde de etkili olur.

Platon’dan sonra Doğu ve Batı felsefelerinde özellikle Aydınlanma Çağı’na kadar olan süreçte ruh kavramı din ile bağlantılı düşünüldüğünden düşünürlerin aynı zamanda din adamı kimliği ön plandadır. Doğu felsefesinde bu niteliğe sahip düşünürlerin en bilindiklerinden olan İbni Arabi de ruh, nefis, akıl kavramları üzerine bir düşünce sistematiği geliştirmiştir. İbni Arabi, *Nefsin Terbiyesi* adlı kitabında bazı filozofları yaratılış üzerine düşünceleri sebebiyle eleştirir. Ona göre, yaratılışı ve ruhu maddesel olarak ele alan filozofların bir nesneden ancak bir varlık ortaya çıkar görüşü yaratılışa ve ilahi güce ters bir durumdur. Çünkü güç ve kudret dâhilinde yaratmanın her türlü mümkünür. Her şeyde bir ruh olduğuna göre ruh ise Yaradan’ın emrindedir (İbni Arabi, 2011: 46-47). Psikolojinin bu uzun soluklu yolculuğunda bir bilim olarak kimliğine kavuşması bu ve benzeri çeşitli görüşlerin varlığıyla olur.

Psikolojinin insanı ve davranışlarını gözlemlemesi sonucu ortaya farklı görüşler çıkmış, köken olarak hepsi de bir amaçta buluşmuştur. İnsanı anlamak konusunda olağanüstü çaba sarf eden bir bilim olarak psikoloji elde ettiği veriler ile çok geniş bir bilimsel alanda diğer disiplinleri de etkilemiştir. Bunların başında da edebiyat gelmektedir. Edebî eser için geçerli olan insana özgülük, bilim olarak hem edebiyatı hem psikolojiyi ilgilendirir: “Psikologların edebiyat ve sanata bakışı ve onun üretimlerini ele alıp değerlendirmesi yanında, edebiyatçılar da psikolojinin edebî eserdeki yeri hakkında düşünmüş, buna dönük görüşler oluşturmuşlardır.” (Emre, 292-293).

Freud’a göre, “Yaratıcı yazar oyun oynayan çocuğun yaptığıının aynısını yapar. Bir yandan keskin bir biçimde gerçeklikten ayırırken öte yandan çok ciddiye aldığı -yani büyük ölçekte duyguyla donattığı- bir düşlem dünyası yaratır. Dil çocukların oyunu ile şiirsel yaratı arasındaki bu ilişkiyi korumuştur.” (Freud, 2016: 126). Freud’un bu görüşünden hareketle bir psikoloğun çocuğun doğasını incelemesi gibi edebî eser

incelemesi de mümkün görünmektedir. Her iki durumda da aracı olarak dili kullanacaktır.

Jung'a göre ise edebiyat eserini bir psikolog ile bir edebiyat eleştirmeninin inceleyip değerlendirmesi çok önemli bir davranış ayrılığı gösterir. Eleştirmenin üzerinde durduğu ve önem verdiği değerli bir olgu psikolog için yersiz ve önemsiz olabilir. Çünkü değerleri belirsiz bir edebî eser psikolog için çoğunlukla ilgilenmeye değer bir kaynaktır (Jung, 2006: 329). Jung'un bakış açısı ilgi alanlarının ve misyonlarının farklılığını ifade eder. Çünkü herkes ilgi duyduğu ya da uzmanlık alanına giren konularla ilgilenmeyi tercih eder. Bu yüzden sosyal bilimler kendi içinde bir gerçeklik barındırdığından bakış açıları da farklılık gösterecektir. Bununla birlikte Jung, edebiyat üzerine düşüncelerini dile getirirken, edebiyatın alanına giren şiirsel imgelemin psikoloji alanı için de psişik bir fenomen olduğunu ifade etmiş, edebiyatın da psikolojinin de ortak ilgi alanları olduğunu söylemiştir (Jung, 2018d: 115). Bu kesişim alanında insanın fizyolojik görüntüsünün altında ruhsal yapıya sahipliği yatar.

Warren ve Wellek, edebiyat ile psikoloji arasındaki ilişkiyi tanımlarken “edebiyat psikolojisi” terimini kullanır. Bu terimden, edebî eserin yaratım sürecinin ya da edebî eserde karşılaşılan psikolojik yönüyle insan tiplerinin ve bunların gösterdiği davranış özellikleriyle edebî eserin okuyucular üzerinde bıraktığı etkilerin incelenmesi ve anlaşılması gerektiğini söyler (Warren ve Wellek, 1983: 101). Bu görüş, edebiyatın psikoloji için âdeta bir teorik uygulama alanı ve besleme ünitesi gibi faydalanabileceği bir işleve sahip olduğunu gösterir. Bu noktada Freud'un çalışmaları önemlidir.

Freud, psikanaliz için düşüncelerini dile getirirken “pek çok ozanla filozofun özellikle üzerinde durduğu biyolojik fonksiyonun ruhsal ve pratik yaşamda taşıdığı ama şimdiye kadar bilimin asla benimsemediği önemi ayrıntılarıyla ele almış, bu fonksiyonu hak ettiği yere oturtmaya çalışmıştır.” (Freud, 2015: 159) görüşünü ileri sürer ve edebî eserin önemine dikkat çeker. Edebiyatın, içinde felsefî görüşleri de barındırdığı düşünülürse psikanaliz için edebî eser başka bir alanda bulunmayacak bir çalışma alanı ve örneklem teşkil eder. Aslında insanı fiziksel ve ruhsal açıdan ele alışları bakımından edebiyat da psikoloji de bilimsel olarak paralel bir tablo çizer. Çünkü Jung'un ifadesi ile bireyleşme bakımından her insan ötekine kıyasla başka bir

oluşum ve farklılaşma sürecindedir (Jung, 2016a: 17). Bu bakımdan bir yazar iç görüşü ile psikolog da ruhsal yapı açısından insana özgülüğü ele alır.

Çalışma kapsamında ele alınan “tip” kavramı ifade ettiği anlam bakımından edebiyat biliminde de ayrı bir araştırma konusu olduğundan önemlidir. Mehmet Kaplan, tip kavramını “muayyen bir devirde toplumun inandığı temel kıymetleri” temsil etmesi yönüyle ele alır ve tipleri sosyal açıdan anlamlı bulur (Kaplan, 2016:9). Mehmet Tekin ise tip olarak adlandırılan roman kişisi için “toplumsal kimliğiyle ‘temsilî’ bir nitelik taşır.” ifadesini kullanır (Tekin, 2009: 99). Bu tanımlardan hareketle roman kavramı olarak tip için benzerlerini temsil yoluyla oluşturulmuş ve belirgin özellikleri ile öne çıkan evrensel bir roman kişisi tanımlaması yapılabilir. Roman temelinde söyleyecek olursak da toplumsal tipler ve psikolojik tipler olmak üzere bir sınıflama vardır. Psikoloji için ise tip kavramı daha farklı bir oluşumu ifade eder. Jung, psikoloji bağlamında tip kavramını “birçok farklı bireysel biçimde ortaya çıkan genel bir tutumun belirgin özelliği” olarak tanımlar ve söz konusu tutumların bireyde karakteristik özellikler göstermesi gerektiğini belirtir (Jung, 2016a: 79). Mithat Enç ise tip kavramını “Benzerlerinin ana özelliklerini kendinde topladığı için örnek olarak ele alınan birey.” olarak tanımlar (Enç, 1980: 155). Her iki bilim dalı için de ele alınan tip kavramı birey oluşları yönüyle benzer tanımlarla ifade edilirken birbirinden ayrılan yönü ise psikoloji için davranış temelli ve tutum ekseninde belirgin özellik göstermesidir.

Oğuz Atay’ın roman ve öykülerindeki kişileri konu edinen bu çalışmanın esası edebiyat biliminin malzemesi olarak bir edebî eserde yer alan kişilerin psikolojik perspektifle ve bilimsel yolla oluşturulmuş kişilik kuramı çerçevesinde incelenmesi ve belli sonuçlara ulaşılmasıdır. Bu amaçla tercih edilen psikolojik kişilik kuramı, bilinç düzeyinde birbirinden farklı düşünme, hissetme, duyum ve sezgiden oluşan dört işlevin iki ana tutum olan içedönüklük ve dışadönüklük ile birleştirilmesinden doğan Carl Gustav Jung’un psikolojik tipler kuramıdır. Çalışma kapsamında Oğuz Atay’ın *Tutunamayanlar*, *Tehlikeli Oyunlar*, *Bir Bilim Adamının Romanı*, *Eylembilim* adlı romanları ile *Korkuyu Beklerken* adlı öykü kitabı içerisinde yer alan kişiler Jung’un kişilik kuramına uygun olarak incelenecektir. Burada amaç, edebiyat eseri incelerken eserin değerini ortaya çıkaracak farklı bir bakış açısı ile gerçekçi çalışmalar yapmak

ve bu doğrultuda Oğuz Atay'ın olay esasına bağlı metinlerindeki kişiler dünyasını anlamaya çalışmaktır. Böylece gerçek hayattan yansımalarla ortaya çıkan kurmaca kişilerin davranışları altında yatan nedensellik ilkesini anlayabilmek için zihinsel süreçlerin işleyişini açıklama noktasında önemli etkenler olan bilinç tutumlarının hangi psikolojik nedenlerle nasıl çalıştığını görmek imkânı olacaktır.

Oğuz Atay'ın yapıtlarındaki kişiler üzerine daha önce yapılan tez çalışmaları şunlardır: Rasime Demir tarafından hazırlanan *Oğuz Atay Romanlarında Aydın Problemi* yüksek lisans tezi, Lütfiye Emin Doğan tarafından hazırlanan *Oğuz Atay'ın 'Tutunamayan' Bireylerinde Suç ve Ceza Algısı* yüksek lisans tezi, Yunus Şahin tarafından hazırlanan *Varoluşçuluk ve Bireyselleşme Bağlamında Oğuz Atay'ın Eserlerinin İncelenmesi* doktora tezi, Cem Uçan tarafından hazırlanan *Tehlikeli Oyunlar'da Rönesans Etkisi ve Soytarılık* yüksek lisans tezi, Deniz Türk tarafından hazırlanan *Oğuz Atay'ın 'Tutunamayanlar' Romanının Lacan'ın Psikanalitik Kuramı Çerçevesinde İncelenmesi* yüksek lisans tezi, Müge Güran tarafından hazırlanan *Dostoyevski ve Oğuz Atay Romanlarında Kimlik Sorunu* yüksek lisans tezi, Ahmet Erdem Şenocak tarafından hazırlanan *Girard'ın Roman Kuramı Işığında Bir Oğuz Atay Uyarlaması: Tehlikeli Oyunlar* yüksek lisans tezi, Tuğba Doğan tarafından hazırlanan *Kaybetmenin Anlatısı: Mai ve Siyah, Huzur ve Tutunamayanlar* yüksek lisans tezi, Hülya Bayrak tarafından hazırlanan *Yusuf Atılgan ve Oğuz Atay'ın Eserlerinde Ölüm ve Anlamsızlık Problemi* yüksek lisans tezi, İsmet Emre tarafından hazırlanan *Oğuz Atay'ın Hayatı ve Eserleri* doktora tezi. Bunlardan başka Yunus Balcı'nın hazırladığı "Oğuz Atay'ın Romanlarında Kahramanlar" adlı makale çalışması vardır. Bu çalışmalar Oğuz Atay'ın eserlerine farklı açılardan odaklanan önemli çalışmalardır. Ancak eserlerindeki kişileri analitik psikolojinin kişilik kuramı çerçevesinde incelemeye alan bir çalışma yoktur.

Çalışmanın özünü teşkil eden Oğuz Atay'ın eserlerinin tercih edilme sebebi romansal hakikat çerçevesinde yazarın gerçekçi tutum ve davranışlar geliştiren kişilere eserlerinde yer vermesidir. Atay, yaşadığı çağın dönüşümlerine tanıklık ederek zihinsel süreçlerdeki değişimi bireysel ölçekte sanatçı duyarlılığıyla roman ve öykülerinde başarıyla canlandırmıştır. Atay'ın kurmaca dünyasındaki kişiler psikolojik özellikleri ile ön plana çıkan kişilerdir. Ruhsal açıdan hayata bakış açıları

farklılık gösteren bu kişiler genel anlamda Atay'ın eserlerinin temel özelliğidir. Yapıtlarının incelenmesi bu açıdan günümüz dünyasında kişilerin birey olarak yaşamda ne tür etkiler altında kaldıkları ve ne tür psikolojik varlık gösterdiklerini ortaya koymak açısından önemlidir.

Çalışma kapsamında konuyla ilgili kaynakça bölümünde yer alan yapıtlar incelenmiş, elde edilen veriler ışığında incelemeye yönelik uygun konu başlıkları tespit edilmiştir. Edebiyat ve psikoloji alanlarına ait terimler literatürde yaygın kullanımları ile tercih edilmiştir. Edebiyat ve psikoloji ilişkisinden hareketle ele alınan Oğuz Atay'ın roman ve öykü kişileri, bu bağlamda oluşturulan kuramsal çerçeveye göre belirlenen psikolojik veriler ışığında değerlendirilerek Jung tarafından tespit edilen kişilik tiplerine göre ayrıma tabi tutulacaktır. Böylece analitik psikolojinin kuramsal geçerliliğinin edebî eser incelemelerinde uygun bir yöntem oluşu ve Warren ve Wellek'in ifadesiyle "edebiyat psikolojisi" teriminin anlamsal içeriğinin Oğuz Atay'ın roman ve öykü kişileri için geçerliliği, dolayısıyla psikolojinin edebiyat için ifade ettiği anlam ortaya konmuş olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.PSİKANALİZİN TEMELLERİ

1.1. James G. Frazer'ın Çalışmaları ve Psikanalize Katkıları

Felsefe alanında kendinden sonrasını etkileyen ve psikolojinin bilim olma sürecine düşünsel anlamda üzerine düşeni yapan filozoflar, ortaya koydukları felsefi görüşler ile psikolojiye alan çalışması da yapmış olurlar. Felsefe başta olmak üzere fizyoloji ve nörolojinin psikolojiye katkı sağlayan araştırma alanlarından başka antropoloji bilimi de psikolojinin gelişimine bu süreçte katkı sağlayacak önemli bulgular elde eder. Antropoloji alanında çalışmamızı ilgilendiren isimlerin başında İngiliz halkbilimci James George Frazer gelir. Frazer'ın kendi çalışmalarını ve araştırma sonuçlarını topladığı *Altın Dal* (The Golden Bough) isimli kitabı bu açıdan birçok araştırmaya da kaynaklık eden önemli bir eserdir. Frazer, çalışmasında Turner isimli sanatçının Altın Dal tablosundan yola çıkar. Tabloda, tipik bir İtalyan köyü Nemi'nin hemen altında yer alan kutsal bir koru ve tapınak bulunduğunu söyleyen Frazer, koruda bir ağaç olduğunu ve ağacın çevresinde de kendisini gizlemeye çalışan bir figürün bulunduğunu söyler. Elinde bir kılıç taşıyan bu figür, kendi yerine geçmek isteyen düşman birinin âdeti kendisine saldırmasını bekleyen rahiptir. Buradaki yerleşik kurala göre, beklediği düşman rahipliğe sahip olabilmek için “ancak rahibi öldürerek o yere geçebilirdi; onu öldürerek geçtiği bu yerde de daha güçlü ya da daha zeki biri tarafından öldürülünceye kadar kalırdı.” (Frazer, 2004: 2). Frazer, eskil çağlarda yaşamış insanların izini sürerek benzer yaşayışların başka coğrafyalarda da varlığını tespit edebilirse ulaştığı sonuçların benzerliğinden hareketle olayın nedenlerini de saptayabileceğini düşünür. Bu nedenlerin işleyişindeki mantığa ulaşmakla da Nemi rahipliği olgusu açıklanabilecektir.

Arícia'daki bu dinsel inanışın peşine düşen Frazer'ın Altın Dal ile ulaşmak istediği amacın “metaforik bile olsa, modern kültürün temel dayanaklarına bir nebze olsun mukayeseli bir katkı sağlayarak Helenistik dönemdeki bir ritüelin katılımcılarını çağımızdaki ‘ilkelerin’ ritüelleriyle karşılaştırmak” olduğunu ifade eden Alıcı'ya göre, Nemi rahipliği ritüelindeki mücadelenin aynı zamanda tedavi edici bir yönünü açıklama gayesinde olduğunu da söyler (Alıcı, 2010: 14). Aslında kendi içinde karmaşık bir yapı gibi görünen Nemi rahipliği olgusu Frazer'ın ulaştığı bulgularla kendi içinde bir mantık barındırmakta ve özgürlüğü elinden alınmış bir köle için ulaşmak istediği amaç uğruna ne tür güdülere ve inanışlara sahip olduğu görülmektedir. Frazer'ın araştırmaya başlarken çıkış noktası olarak aklında sadece iki soru vardır: Birincisi, rahibin yerine geçecek kişi neden rahibi öldürmek zorunda kalır? İkinci soru ise, rahip yerine geçecek kişi rahibi öldürmeden Altın Dal'ı niçin koparmak zorundadır? (Frazer, 2004: 7-8). Bu sorular cevaplandığı takdirde ilkel insanların psiko-sosyal-kültürel yaşam mantığı da aydınlanmış olacaktır. Bu doğrultuda elde edilen veriler aynı zamanda arketip kavramının oluşumuna ışık tutması açısından önemlidir.

Yabani bir insan tanrının bedenleşmesi fikrine sahip olduğu için tanrının kendi kişiliğinde bedenleşmesini tecrübe ettiği an, kendi dışında herhangi bir üstün güç gereksinim duymaz, çünkü o çevresini onların hayatlarını iyiye ve güzele ulaştırmak adına üstün güçlere sahip olduğunu düşünür. Frazer, kralın tanrı gibi görülmesi düşüncesinin yabani insanda ikinci bir izdüşümü olarak duygusal büyü kavramından söz eder. Duygusal büyüde olağan bir doğa olayının etkisinin taklit yoluyla elde edilebileceği düşüncesi vardır. Frazer'a göre, bir insanın imgeleme yoluyla başkası hakkında oluşturduğu zihinsel yaratım, imgelenen kişi hakkındaki iyi veya kötü biçimde uygulama yapmak için kullanılabilir. Bununla ilgili örnekseme getiren Frazer, bir kişiyi öldürmek isteyen herhangi kimsenin onu imgeleyerek zarar görmesini sağlayabileceğini söyler. Bunun yanı sıra bir insanın saçı ya da tırnağı da duygusal büyü için sahibi ile arasında bağ oluşturabilir (Frazer, 2004: 11). Frazer'a göre ilkel insan kutsal bir ruha sahip olmaktan başka bedeni ile de doğaya uyumlanmış, el ve baş hareketleri ile evrene duygusal açıdan hükmedebilen ve bu özelliği ile doğaüstü

güçlere sahip olarak doğanın uyumlu bir parçasıdır. Doğa olaylarının uygar insan üzerindeki hâkimiyeti ona kendi varlığının küçük ve aciz oluşunu hissettirirken, ilkel insan için yağmur, rüzgâr gibi olaylar kontrol edilebilir olaylardır. İlkel insandaki doğayı büyü yoluyla etkileme inancı, bilimin kümülatif birikimi özelliği bakımından anlaşılabilir bir davranışı içerir ve doğanın gizemli görünümünü insana açması günümüz bilimsel bakış açısına göre düşüncenin temel dayanaklarını oluşturması ve insanın görünmeyen ruhsal iletişim ve inanma yeteneğini göstermesi yönünden önemli bulgulara işaret eder.

İlkelerde görülen büyüsel davranış biçimleri Frazer tarafından iki gruba ayrılır. Birinci grupta benzerlikten hareketle bir şeyi meydana getirme, diğerin ise birbiriyle ilişkili nesnelerin fiziksel olarak temasları kalmasa da birbiri üzerinde etkilerin devam etmesi şeklinde gerçekleşir (Örnek, 1995: 141). Frazer'ın açıkladığı yağmur büyüü taklit içerdiğinden burada benzerlik esasına göre etkileşim meydana getirme söz konusudur. İlkelerin düşünce sisteminde önemli görülen bu uygulama doğaya onun penceresinden bakmak ve talepte bulunmak anlamını içermesi bakımından önemlidir. Çünkü insan doğanın parçası olmakla varoluşunu anlamlı bir boyuta taşımak istemekte, mekân olgusu üzerinden kendisini yeryüzünün dinamik bir parçası olarak görmektedir. Bu anlayış, insanı kolektif açıdan parçaların birliği düşüncesine götürecektir ve insan varlık sahasında tek başına bir algılar dünyasında yer almadığını anlayacaktır. Bu durumda insan için doğaüstü güçlere sahip olma ve doğada yaşamı sürdürebilme düşünsel açıdan tanrısal bir nitelik taşıması düşüncesi, her şeyin bir bedene sahip olması gibi insan için sınırlı olan yaşam algısını oluştururken doğaüstü güçler düşüncesi insanın görünmeyen ama aslında var olan bir ilk maddeye gönderme yapmaktadır.

İnsan dışında bir tanrı anlayışında insana özgü doğaüstü güçlerin varlığı ile tanrı kavramının insan ile birlikte düşünülmesi Frazer'e göre, tanrı-insan ayrımının yapılmadığı ilkel dönemlere aittir. İnsanın sahip olmadığı doğaüstü güçlere sahip bir tanrı fikri ise daha sonra yavaş gelişen bir fikirdir. Bununla birlikte insan, bilgisinin artmasıyla kendisinin ne kadar güçsüz ve zayıf olduğunu görmüştür. Bu doğrultuda tanrının insana kıyasla gücünün sınırları ve iktidarı ilkel insanın algısında değişmez bir konumdadır. Başlangıçta ilkelerde tanrılarla eşitlik düşüncesi zamanla

kaybolurken, doğüstü güçlerin işleyişine ilişkin tek kaynak olarak geriye tanrı-insan kavramından soyutlanmış sadece tanrı düşüncesi kalır. Bu bilginin sonucunda büyü düşüncesi tanrının gücü karşısında gerilerken dua ve kurban gibi dinsel törenler ön plana çıkar. Ancak ilerleyen zamanlarda temel güçler kavramı etrafında neden ve etki sürecini içeren büyü tekrar ortaya çıkararak bilimsel alana ortam hazırlar. Frazer bu durumu siyia uğraşısının kimya bilimine doğru yol alması şeklinde ifade eder (Frazer, 2004: 34-35). İlkelerin bu noktada büyüsel uygulamaları ve tanrı düşüncesi arasındaki gelgitler nedensellik ilkesi çerçevesinde bilimsel uğraşıya zemin hazırlarken Malinowski'nin görüşleri Frazer'ın ilkelerde sözünü ettiği bilimsel süreç ile ilgili gerekli açıklamayı içerir. Malinowski de ilkeleri aynı konuda gözlemlemiş ve şu sonuca ulaşmıştır:

“Eğer bilimden, deneyime dayanan ve bundan mantıksal sonuç çıkarma yoluyla türetilmiş, kendini maddi yaşamda ve kurallaşmış geleneksel bir biçimde ortaya koyan ve bir tür sosyal örgütlenmeyle taşınan bir kurallar ve konseptler bütünü anlaşılıyorsa, o zaman, ilkel toplulukların, hatta en alt basamaklarının bile –elemanter de olsa– bilimin başlangıçlarına sahip olduklarına hiç kuşku yoktur.” (Malinowski, 1990: 24).

Görüleceği gibi ilkel olarak da nitelense düşünce biçimleri kendi içerisinde taşıdığı mantıkla insanlar için bir sonuca ulaşmada sistemsel bir araçtır. İlkel düşünce ise bu noktada bilimsel düşünce olarak nitelenebilir. Bilimsel birikimin temel yapı taşlarını oluşturan eski dönem insanların düşünsel uğraşları her şeyden önce düşüncenin evrimini ifade eder. Bu noktada, düşünce insan zihni ile olan bağlantı mekanizmasını yine kendi zihinsel yapısının bütünlüğü içerisinde yaşamsal kodları temel alan bir düşünsel çıkarımlar kümesi ile ruh ve beden ikilisinin yaşamın orta yerinde birleşimine kendisini odaklayarak varoluş deneyimlerini fiziksel ve ruhsal yapıya yansıtmaktadır.

Frazer'ın da araştırmalarında sözünü ettiği insan-tanrı ya da tanrısal güçlere sahip insan olgusu eski çağlarda tanrıların ve insanların aynı türden oldukları ve birbirlerinden henüz ayrılmadıkları döneme ait olduklarından o dönemin zihinsel yapılanmasında yadırganmaması gereken bir düşüncedir. İlkel insan tanrısal güçlerin

kendisinde de olduğunu düşünmekle tanrıya olan inancını da ortaya koymaktadır. Tanrı inancı ilkelerde ruhun varlığına olan inancı göstermesi açısından önemlidir. Çünkü burada bedeni yöneten bir gücün varlığı söz konusudur ve ruh ele geçirilen bir şeydir. Konuyla ilgili Frazer, Mangaia’da bu şekilde bedenlerine tanrı girmiş rahipler olduğunu ifade ederken bunlara tanrı evi denilmekte olduğunu, içki ile sarhoş olduktan sonra söyledikleri sözlerin tanrının sesi olarak kabul edildiğini söyler (Frazer, 2004: 36). Frazer’ın bu ifadelerinden anlaşıldığına göre ilkelerde inanç sistemi var olan ruhsal sistem üzerine konuşlanır. Bu sistem tanrı ile bir bütün olarak düşünülmekte olup, gerektiğinde tanrı tarafından kişi ele geçirilebilir ve o kişi artık tanrının sözcüsü olarak görülür. Ruhun önemi bu açıdan ilkelerde tanrısallık taşımasından gelir.

İlkel insanda ruhun yapısı üzerine araştırmalar yapan Frazer, tabulardan hareketle kralın yaşamını tehdit eden unsurların yapısını sorgular. Bunu anlamak için de üzerinde durulması gereken konular; ilkel insanlarda ölüm anlayışı ve nedenleri ile ondan nasıl korunulması gerektiğidir. Yabanılın düşünce sistematığına göre, bir hayvan canlı ise yani yaşamsal faaliyetler gösteriyorsa onu, içinde hareket ettiren başka bir hayvan mutlaka vardır. Hayvanın içinde ve insanın içinde kendi benzeri olduğu için hareket eder, canlıdır. Yabanıla göre ruhun basit tanımı ve işleyişi bu şekildedir. Uyku ve ölüm durumlarında ise bu durumun tam tersi geçerlidir. Yani içteki ruh yok olmaktadır. Uyku esnasında ruh geçici yok olsa da ölüm devamlılık gösterdiği için bunu önlemenin yolu ruhun gidişini engellemek, eğer gitmişse geri döndürmenin çaresini bulmaktır. İşte bu noktada yabanıl tarafından alınan önlemler tabular şeklinde kendini gösterir. Burada amaç ruhun gidişini önlemektir ya da geriye dönüşünü sağlamaktır (Frazer, 2004: 121). Çünkü ruh, hafif ve uçucu bir şey olarak tasarlandığından ağız ve burun delikleri ruhun bedenden kaçabileceği yerler olarak düşünülmüştür. Bu yüzden Hindular, esneyen birinin yanında başparmaklarıyla ses çıkartarak ruhun ağızdan kaçmasına engel olacağına inanmaktadırlar. Konuyla ilgili Celebes’te yapılan başka bir uygulamayı örnek verir Frazer; “hasta bir insanın burnuna, göbeğine ve ayaklarına, ruhu kaçmaya çalışırsa oltalara takılsın ve gidemesin diye balık oltaları” takılmaktadır (Frazer, 2004: 122). İlkelerin inancına ilişkin çıkarsama yapmak gerekirse bir inancın beraberinde başka ritüelleri de beraberinde getirdiği görülmektedir. Ruhunu korumak isteyen ilkel insan ruhu canlılık olarak ve yaşamsal belirtilerle birlikte düşünür. Bu açıdan ruh önemli bir olgudur ve yitirmek

istenmez. Bu konuda Sedat Veyis Örnek, Nevermann'dan Tahitili bir ailede yatarken şöyle dua edildiğini aktarır: “Beni ve ruhumu yaşat bu gecemi iyilikle doldur Tanrım!” (Örnek: 1995: 87). Örnek'in açıklaması Frazer'ın ilkelerde ruh düşüncesi ile örtüşmekte; hayatın devamlılığı ve canlılığı sağlama noktasında ilkel kültüre tabi insan kendisinden daha üst bir güç ve ruhun kaynağı olarak benimsediği bir tanrıya yalvarmaktadır. Ruhun yatarken bedenden ayrıldığı düşüncesi psikoloji açısından uyku ile bedenin hareketsiz olmasına karşın ruhun mana dünyasına içsel bir yolculuk yaparak bedenden uzaklaşması ile açıklanabilecek önemli bir inanıştır.

İlkel insanda yer alan ruhu ve bedeni birlikte yapılandıran düşünceye göre bedenin sağlam ve canlı olması ruhun bedende yer almasına bağlıdır. Bu yüzden uyuyan bir insan için ruh, her an bedeni terk edebileceğinden tehlike altındadır. Geçici süreli de olsa uykuda bedeni terk eden ruh herhangi bir nedenle vücuda geri dönemezse kişi ruhuna kavuşamadığı için ölecektir. Ruhun başka tehlikelerinden biri de kişinin uyanırken ruhun onu terk etmesidir. Bunun sonucunda ise kişi hastalanabildiği gibi ruhun geri dönüşü uzarsa ölümle yüz yüze gelebilir. Çeşitli ilkel inanışlarda hastalık ruhun yokluğundan ileri gelir. Ruh, bedeni terk etmiş ya da bedene dönüşü gerçekleşmeden yolunu kaybetmiş olabilir. Bu durumda ruhun, kişinin hayatını devam ettirebilmesi için vücuda dönüşünü sağlamak gerekir. Bunun için ruhun barınağı olan beden ruh için hazırlanır. Ruhun bedeni sevmesi ve orada yerleşmesi yaşamın sürekliliği için elzemdir. Bundan dolayı ilkel insan için beden ile ruh uyumu önemlidir.

Ruhun bedeni uyku sırasından terk etmesi dışında ilkel insanlarda ruh avcılığı da söz konusudur. Karen topluluğunun büyücüsü uyuyan bir kimsenin ruhunu ölmüş bir adamın bedenine aktarabilmekte ve uyuyan kimse ölümle tanışırken ruhu ölmüş olan kişiye geçtiği için ölmüş kişi hayata dönmektedir. Bu kez uyuyan kimsenin ruhu çalındığından arkadaşları da başka bir ruh yakalaması ve uyuyanın canlanması için büyücüye başvururlar. Biri canlanırken diğeri ölür. Bu büyü olayları sonsuz bir döngüde devam eder (Frazer, 2004: 138). İlkel insanın düşünsel doğasında var olan ruh kaybolması ya da çalınan ruhun geri bedene aktarılması şamanlarda da görülen bir durumdur. Şamanlar da koruyucu ruh kavramından söz eder ve kişinin koruyucu ruhunu kaybetmesi hâlinde hasta olacağına ya da öleceğine inanılır (Harner, 1999: 114). Çünkü koruyucu ruh kişiye ruhsal enerji vererek yaşamını sürdürmesine

yardımcı olmaktadır. Koruyucu ruh ile kişinin ruhsal bütünlüğü tehlike karşısında saklanarak bir tür güvenlik tedbiri alınır. Bu açıdan ilkel insanlardaki gölge inancı şamanlarda görülen koruyucu ruh ile benzerlik gösterir. İlkelerde yaygın olan bu tür inanışlar herhangi tehlike karşısında kişiyi ve kutsalı yalıtma amacı taşır. İnanç sistemi ile ilgili olan bu tür davranışlar geleneklerin oluşmasında da etkindir.

Masallarda yer alan ve dış ruh olarak adlandırılan ruhun beden dışına çıkarıldığı düşüncesi, ilkelerin zihinsel süreçlerinde birtakım etkilerle yer edinmiş olaylar ve duygular, bütünü içerimlediğinden o zamanki dünya görüşünün bir yansıması niteliği taşır. Frazer bu sebeple bu anlatılara güvenilmesi gerektiğini söyler: “Bu güven, ruhu daha uzun ya da daha kısa bir süre dışarı çıkarma varsayımsal gücüyle ilgili olduğu kadarıyla, söz konusu halk masalları yabanılların gerçek inançları ve uygulamalarıyla karşılaştırılınca fazlasıyla doğrulanmaktadır.” (Frazer, 2012: 270). Frazer’ın burada verdiği örnekler ilkel düşüncenin ölüm karşısında kişiyi koruma amacıyla tasarladığı ve buna uygun bir inanışı temsil ettiği bir çeşit duygusal büyüdür. Bu büyüsel davranış biçimi masallarda yer aldığı şekliyle ruhu tehlikeden koruma amacıyla oluşturulmuş bir tür tedbir gereğidir. İnsanın psikik tehlikelere maruz kalması bu uygulama ile bağlantılı olarak düşünülürse günümüz psikolojisi açısından ruhsal bir gerçekliktir. Frazer dış ruh tasarımı ile ilgili ayrıca şunları söyler:

“Yaşamın bölünebilirliği başka türlü söylersek, ruhların birden fazla oluşu, birçok tanış olgunun akla getirdiği bir fikirdir ve yabanıllara olduğu kadar Platon gibi filozoflara kendini kabul ettirmiştir. Bir ruh kavramı ancak sözde-bilimsel bir varsayım (hipotez) olmaktan çıkıp tanrı-bilimsel bir dogma olduğundadır ki, birliği ve bölünmezliği üzerinde temel bir özellik gibi inatla durulur. Dogma zinciriyle bağlı olmayan yabanıl, yaşamın olgularını, gerekli gördüğü kadar sayıda ruh varsayımıyla açıklamakta özgürdür. Dolayısıyla, örneğin, Caribler insanın başında bir ruh, kalbinde bir başka ruh ve atardamarın attığı her yerde başka ruhlar bulunduğunu varsayardı.” (Frazer, 2012: 305).

Dış ruh tasarımı konusunda Malinowski’nin ruh ile ilgili açıklamaları da konuyu aydınlatması açısından önemlidir. Ona göre ilkel insanın düşüncesinde hayvanlardan

başlayarak bitkileri ve diğer nesnelere de kapsayacak şekilde ruha sahip olma inancına göre ilkel insanın nedensellik ilkesi gereğince hareket edebilen bu varlıklar bir ruha sahip olmalıdır ki (Malinowski, 1990: 8) onu bedene hapsederek tehlikeye maruz bırakmak ruhu yokluğa terk etmek olarak düşünülür. Bu inanış ilkelerde animizm düşüncesini beraberinde getirmekte ve böylece ruh insan, doğa, bitki ve hayvan arasında bir bağ olarak yer almaktadır. Bu noktada dış ruh ise kişiyi hayata, doğaya ve diğer nesnelere bağladığından kutsal niteliğinden ötürü korunması gereken bir güç olarak dış ruh adı altında ve farklı şekillerde somutlanmakta ve böylece doğaya ve diğer nesnelere ruh ile bağlı olan insan gözle görünür bir koruma altına alınmaktadır. İlkelerin bu düşüncesi kolektif ruh anlayışı ile düşünüldüğünde kendi içinde mantıksal bir yön barındırdığı görülür.

İnsan bedeni ile ruhu arasında bağlantı kuran ilkel insan, ona atfettiği kutsallık ile ilişkili olarak bedendeki organlar arasında baş bölgesine ayrı bir önem vermiştir. İnsan için bedenin tamamlayıcı bir uzantısı olması açısından baş bölgesinin önemi yüz ve ifade aracısı olması ve dilin ağız içinde yer alması sebebiyledir. Tabuların doğuşu göz önüne alındığında baş bölgesi de bu kapsamdan dışarı çıkarılamaz. Ayrıca insan için baş, ruhun oturduğu yer olarak ve ağız ve burun deliklerine sahip olduğu için duyarlı bir bölgedir. Bundan dolayı ruhun bedene giriş noktaları dış etkilerden korunmalıdır. Frazer'ın ifadesine göre Khuan denilen ruh insanın tepe bölgesinde oturduğundan aynı zamanda onuru simgeler. İnsan kafasına yabancı birinin dokunması bu yüzden hoş karşılanmaz. Çünkü aşağılama hareketi olarak görülür (Frazer, 2004: 184). Bu inanış yine şamanlar arasında görülen koruyucu ruhun bedene giriş noktası inancı ile benzerlikler gösterir:

“Kafanın üstündeki temporal ve oksipital kemiklerin birleştiği bingıldak ya da ‘yumuşak nokta’ yeri, güç için önemli bir giriş ve çıkış noktasıdır ve bu nedenle bir şaman koruyucu ruhu göğse üfledikten sonra, hastanın bingıladağına üfler. Bu şamanın geri getirdiği güçten geriye kalanı hastaya koymayı bitirmek içindir.” (Harner, 1999: 117).

İlkel toplulukların bu inanışı, ruh ve kafa arasında bir bağlantı gördüklerini göstermekte ve insanın kafa bölgesi ruhun yer aldığı bölge olarak düşünülmektedir.

Bu durum modern psikolojide bilincin beyin bölgesinde olduğu görüşü ile benzer bir anlayışı göstermesi bakımından önemlidir.

Frazer'ın araştırmaları geçmişte var olmuş insan ırkının kendi yaşam şartları dâhilinde bir düşünce sistematiği geliştirdiğini göstermektedir. Öyle ki, kendi içinde mantıklı olan bu sistemin ucu günümüze dek uzanmaktadır. Doğayla iç içe yaşamak durumunda olan ilkel insan doğanın belirli bir düzen içinde devam edebilmesi için kendinde tanrısal güç olduğunu düşünmekte ve duygusal büyü ile doğayı etkilemeye çalışmaktadır. Doğayla iç içe bir yaşamda dengeyi bulmak ilkel insan için üretimin ve buna bağlı olarak yaşamın devamı demektir. Kendindeki tanrısal gücü keşfeden ilkel insan için yaşamın kuralları çok sade ve basittir: Bitki ve hayvan dünyası ile uyum içinde yaşamak ve onlarla arasında duygusal bir bağ kurmak. Bunun temelinde ruhun canlılığı ve eşsizliğini koyan ilkel insanın bin yıllar öncesinde oluşturduğu ilkeler ve töreler modern dünyanın yükselmesine zemin oluşturmakla kalmamış günümüz insanı için de derin köklere sahip olan inanışların parametrelerini oluşturmuştur. Bu bağlamda Frazer'ın özellikle ruh üzerine ortaya koyduğu bulgular modern anlamda psikoloji biliminin sistemli bir disiplin hâline gelmesinde önemli veriler sağlar.

Farklı yörelerde görülen benzer uygulamalar mantıki açıdan aynı sonuçlara odaklansa da yöreden yöreye zaman içinde uygulamalar değişmekte ve inanışlar, temelinde belirli bir özdeşliği yaşatmaktadır. Bu tür uygulamaların zihinsel sürecine bakıldığında geniş bir coğrafyaya yayılması ise kolektif bir bütünlüğü temsil etmektedir. Frazer'ın açıklamaları bizi inançlar doğrultusunda evrensel olayların farklı kültürlerde de olsa benzer töre ve mitlerde var olan ortak motiflere götürmektedir. Ortak motiflerin varlığı ise kolektif bilinçdişi içerikler açısından kanıt niteliği taşımaktadır. Frazer'ın ortaya koyduğu farklı coğrafyalarda farklı isimlerle benzer inanışların varlığı kolektif bilinçdişi düşüncesinin işlerliği konusunda açıklamaları da içinde barındırır. İlkelerin karakteristik düşünce yapısını ortaya koyan bu tür inanışlarda yine tabuların etkisi görülmekte ve ilkelerin zihin haritası çeşitli anlatılara yansımaktadır. Anlatıların farklı isimlerle varyantlar oluşturması kolektifin zihinsel yansımaları olarak görülebilir. İkel insanın düşünce sisteminde doğanın ruhu ile bütünlüşmek çeşitli uygulamalarda ifadesini bulur. Bu durum kolektif ölçüde insanın doğadan ve hayvanlardan ruhsal anlamda fayda gözettiği ve onların ruhuyla özdeşlik kurduğu

çıkarmasına uygun düşmektedir. Böylece ilkel insanların düşünce sistemlerinde önemli bir yeri olan duygusal büyü ve benzeri uygulamalar tamamen zihinsel bir aktivitenin dışavurumu olarak başlasa da zamanla uygulamalar bütünü olarak belirli bir sistem dâhilinde inanca dönüşür. Bu inancın ise temelde ağaç-ruh kavramından hareketle bitkilere ve hayvanlara en sonunda bütün olarak doğaya genelleştirilmiş olduğu görülür.

1.2. Bilinçaltının Keşfi ve Freud'un Kişilik Kuramı

19. yüzyılın bilimsel yenilikleri ve keşifleri evrenin zaman döngüsünü klasik çağdan modern çağa ilerletirken çağın insanı da içinde bulunduğu sosyal şartlar başta olmak üzere diğer alanlarda da devam eden gelişmelerden etkilenir. Gelişimin seyri insanın yararına olabildiği gibi toplumun birtakım kurumsal yapıları da insanın henüz keşfedilmemiş yanlarını görmezden gelerek insanın her anlamda gelişmesine katkı sunmak bir yana üzerine gölgesini düşürerek önünü de tıkamıştır. Nitekim Stefan Zweig insanın doğasına özgü beşerî birtakım ihtiyaçlarının, maneviyatının önüne geçmesine engel olmak için kilisenin insanlardaki ihtirası törpüleyerek bedensel ihtiyaçlarına engel olduğunu söyler. Böylece insanlara dayatılan bu ahlâk anlayışına göre türe özgü sorunları halledebilmek için sorunun kaynağına yönelik akılcı çözüm üretmek yerine sorunun tamamen üzerini örtmeye yönelik bir çabanın, sorunun kendisini de ortadan kaldıracığı düşünülmüştür (Zweig, 2019: 15-16). Stefan Zweig, 19. yüzyılda içinde yaşadığı toplumun psikolojik portresini çizerken “aydın” olarak nitelenen insanların kendi cehaletlerini topluma da bulaştırdığını belirtir. İnsan psikolojisine yabancı olan bu “aydın” kişiler, özellikle bülüğ çağındaki erkek çocukların içinde buldukları gelişim evresinin belirtisi olarak baş gösteren üzerlerindeki baskı ve gerilimi atmak için karşı cinse ilgi gösterdiklerinde, onlara, yaptıklarının dehşet verici ve aşağılık eylemler olduğunu söyleyerek suçluluk hissiyle aşağılık duygusuna sürüklendiklerini; duygularını bastırmaya çalışmanın ise ruhlarda onulmaz yaralara ve patlamalara yol açtığını, bunun sonucunda ise nevrasteni hastalarının ortaya çıktığını ifade eder:

“Ancak elbette o dönemin hekimleri, bu tür hastalıkların köküne nasıl ineceklerini bilmediğinden, bu asrın Frenci öncesi ruh bilimi, aldıkları

terbiye gereği gizli kalması gerektiğine inandıkları bu alanlara girmeyi cesaret edemez ve nörologlar da bu tür bıçak sırtı vakalar karşısında çaresiz kalırlardı. Bu sebeple hastalarını, henüz klinik vaka sayılmayacak veya akıl hastası olmamış ancak ruhsal çöküntü yaşayan insanları, hidroterapi merkezlerine gönderirlerdi. Ardından hepsine brom yüklemesi yapılır ve ciltlerine de elektrik akımı verilir; ancak kimse rahatsızlıklarının gerçek sebeplerini irdelemeye cesaret edemezdi.” (Zweig, 2019: 20-21).

Zweig, Freud’u tanıyan biri olarak psikanalizin ortaya çıkışından önce toplumsal panoramayı bu şekilde çizer. O dönemde hastalıkların psikolojik kökenli olabileceği düşünülmediğinden fizyolojik etkileri ile değerlendirilmiş ana etiyolojileri tespit edilememiştir. Daha sonraki çalışmalar ve insanın görünmeyen tarafı olarak psişik yönü keşfedilmeye başlandığında ve özellikle Freud’un ortaya çıkışı ile hastalıkların da psikosomatik nedenleri üzerinde durulur. Bu bakımdan Freud’un çalışmaları hem insan psikolojisi için hem de psikolojinin bilimsel bir varlık kazanması için önemli bir adımdır.

19. yüzyılın son dönemlerine gelindiğinde deneysel psikologlar çalışma alanı olarak bilince dikkat çevirmişler ve bilince ait deneyimlerin analizine yönelmekle davranışların görünmeyen ve bilincin gerisinde kalan nedenlerini ise odağın dışında bırakmışlardır. Psikolojinin bilinçaltı kavramına yönelmesi ise farklı alanlarda yapılan bilimsel çalışmalar ile mümkün olmuştur. Bunlardan biri Alman matematikçi Wilhelm Leibnitz’in (1646-1716) monadoloji teorisidir. Teoriye göre Leibnitz monadları kümülatif gerçekliğe ait bireysel elementler olarak tanımlar. Monadlar bu yönüyle hareket ve enerji kaynağı olarak görülmüş ve yapısal olarak algı ile benzetilmiştir. Atomun keşfinden önce Leibnitz’in bu teorisi bilincin algı sistemi üzerinde yeni bir yapılanmanın kapısını aralamış, bilincin minyon algılar olarak adlandırılan küçük parçalardan oluştuğu görüşü geçerlilik kazanmıştır (Schulz ve Schultz, 2007: 567-568). Bu çalışma o dönem için önemli bir bulgu içerse de insan psikolojini anlamada yetersiz kalmış, ancak Freud’un bilinçaltı çalışmasına ön kabuller oluşturmuştur.

Sonraki süreçte Johann Friedrich Herbart (1776-1841) Leibnitz'in bilinçaltı teorisine eşik kavramını kazandırır. Eşiğin altında kalan düşünceler bilinçaltına aittir. Bilinç seviyesine yükseldiğinde ise tamalgı oluşur. Herbart'a göre bir düşüncenin bilinç seviyesine ulaşması ve orada yer bulabilmesi için bilinçte önceden var olan düşüncelerle uyumlu olması gerekir. Uyum sağlayamayan düşünceler bilinçaltına itilir. Herbart bu duruma bastırılmış fikirler adını vermiştir. "Bastırılmış fikirler bilinç eşiğinin altında bulunurlar ve Leibnitz'in minyon algılarına benzerler." (Schulz ve Schultz, 2007: 568). Bilinçaltının keşfi için önemli bir çalışma olan Herbart'ın çalışmaları aynı zamanda insanın ruhsal yapısını anlamada öncü olur.

Herbart'tan sonra Gustav Fechner (1801-1887) deneysel psikoloji alanında yaptığı çalışmalarla bilinçaltı teorisine katkı sağlamış çok yönlü bir bilim insanıdır. Schultz ve Schultz'a göre bilinçaltı teoriye yönelik olarak eşik kavramını kullanan Fechner zihnin yapısını ise buzdağı benzetmesi ile açıklaması Freud'u önemli ölçüde etkilemiştir. Buna göre, buzdağının görünmeyen kısmı ve asıl önemli parçası yüzeyin altında kalan ve zihin olaylarını yönlendiren ancak gözlemlenemeyen bölümdür. Freud, Fechner'ın psikofizik alanındaki daha başka çalışmalarından etkilenecek "haz ilkesi, ruhsal veya zihinsel enerji, zihnin topografik yapısı ve yıkıcı içgüdünün önemi gibi bazı temel kavramları" ortaya koyar, bu açıdan Schultz ve Schultz, Fechner'ı psikanalizin habercisi olarak niteler (Schulz ve Schultz, 2007: 568-569). Psikanaliz her ne kadar Freud'un elinden çıksa da olgunluğa erişmesi ve ciddiyet kazanması kendisinden önceki çalışmaların da etkisiyle gerçekleşir. Çünkü psikanaliz kavramı Freud tarafından ilk ortaya atıldığında çok önemsenmemiş ve göz ardı edilmiştir.

1881 yılında Viyana Üniversitesi'nden doktor olarak mezun olan Sigmund Freud, Ernst Brücke'e ait laboratuvarında fizyoloji üzerine çalışmaya başlasa da hocası Brücke'nin yönlendirmesi ile Viyana Genel Hastanesi'ne geçer. Bir süre sonra Fransız tıp bilimci Jean Martin Charcot ile tanışmasıyla Charcot'nun laboratuvarında kariyerinin başlangıcını da yapar (İnanç ve Yerlikaya 2017: 12). Freud, Charcot'nun yanında çalıştığı süreçte en çok histeri üzerine yaptığı; hipnotik telkinin histeri felçlerine sebep olabileceğini ve ortaya çıkan bu tür histerilerin çoğu zaman travma sonucu oluşan doğal histerilerle aynı özellikleri gösterdiklerini açıklayan deneylerinden oldukça etkilense de Charcot'nun çalışmalarından ikna olmaz. Histeri

felçleri ile doğal felçlerin birbirinden farklılıklarını ortaya koymak ister. Freud, bu fikir ayrılığına Charcot'nun olaylara patolojik yaklaşımının neden olduğunu söyler (Freud, 2018a: 11). Yine de ilk bilimsel çalışmaları Charcot'nun yanında şekillenmeye başlar.

O dönem çoğu meslektaşı histeriyi fiziksel nedenlere bağlarken, Freud, Viyana'da eski arkadaşı Joseph Breuer ile çalışmaya başladıktan sonra histerinin altında yatan ruhsal nedenleri araştırmaya koyulur. Histeri tedavisinde hipnoz yöntemini kullanan Breuer, bu yöntemin etkisiyle hastaların sorunlarını rahatlıkla ifade etmesine yardımcı olmuş ve hastalar hipnoz bitiminde daha önce yaşamadıkları bir rahatlık hissi yaşamışlardır. Kişiyi derin düşüncelere iten ve düşünsel mekanizmasını ele geçiren bunaltıcı duygular böylelikle hastayı serbest bırakarak arınma yaşamasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra hasta kişi gün yüzüne çıkan durumları ele verdiği için çeşitli hastalık belirtilerini de doktorun gözlemine sunmaktadır. Böylece tedaviye giden yolda hastalık belirtilerinin ruhsal niteliği ile patolojik sonuçları arasındaki ilişki dikkatleri çekerek kişinin bilinç düzeyleri tedavide önemli bir rol oynamıştır (Geçtan, 2018: 50). Breuer'un, Anna O. isimli kadın hastası sol kolunda felç belirtisi dışında çeşitli sanrılar görme ve ana dili dışında başka bir dil konuşması gibi histeri belirtileri göstermiş, bu açıdan hipnoz etkisinde hastalığın ruhsal kökeni ile ilgili Breuer'a zengin veriler sunmuştur.

Hipnoz sonrasında hastalık belirtilerinin kaybolması ve tedavinin başarıyla sonuçlanması üzerine hipnoz ile tedavi yöntemine ilişkin deneyimleri ve bulguları *Histeri Çalışmaları* adı altında kitaplaştıran Breuer ve Freud'un çalışması tıp çevresinde geniş bir yankı uyandırır (Burger, 2016: 73). Kitapta deneysel verilerden elde edilen bilgiye göre histerinin belirtisi, ruhsal enerjinin güdümlü bir içeriğe sahip olmayıp bedensel kılığa bürünerek dönüşüme uğraması şeklinde tanımlanmıştır. Açığa vurulmamış ya da engellenmiş bir isteğin farklı bir şekilde kendine yol bularak davranış değişikliğine dönüşmesinin tedavi yöntemi ise yolundan sapmış bir duygunun normal yoldan özgürlüğüne kavuşturulması ile sağlanabilmektedir (Freud, 2015: 183). Baskılanmış duyguların serbest bırakılması ile kişi zihinsel olarak rahatlama hissi yaşamakta ve bırakılan olumsuz duyguların kişiye zarar vermesinin önüne geçilmektedir. Bunun sağlanması için hastanın hipnotik uyku denilen bir gevşeme ve rahatlama düzeyine ulaşması gerekir. Böylece normal yaşamda fark edilmeyen

hastalık yapıcı duygu ve düşünceler bu şartlar altında hastanın bilincine ulaşmaktadır. Freud'un içinde yer aldığı bu çalışma o zamana kadar görülmemiş bir tedavi yönteminin kapısını aralamış ve böylece hastalıkların ruhsal kökenleri olduğu görüşü dikkatleri çekmiştir.

Freud'un aktarımıyla Pierre Janet'e göre histerililer "değişik ruhsal olayları öteden beri bir birlik ve bütünlük içinde tutamayan kişiler" olmakla birlikte ruhsal bireşimi sağlama konusunda doğuştan yetersizdirler (Freud, 2015: 44). Bu yüzden bilinç yüzeyine çıkmamış birtakım yaşantılara ait duyguların serbest bırakılması için yeterli şartları oluşturan "katarsis" yöntemi ile bilinçdışı süreçlerin bilinçli davranışlara nasıl yansıdığı sorunu da anlaşılır hâle gelmektedir (Geçtan, 2018: 50). Çünkü altta yatan duygunun rahatsız edici varlığı ve etkisinden kurtulamayan hasta için bu durum davranış değişikliği şeklinde dışa yansımaktadır. Histeri tedavisinde bir süre daha hipnozu kullanmaya devam eden Freud, yöntemin uygulamadaki başarısına rağmen bilimsel temellerinin zayıf olduğunu fark ettiğini söyler. Çabalarının tüm hastalarda hipnozu uygulamaya yetmediği için yöntemi gizemli gördüğünden katartik tedavide yeni yöntem arayışlarına girerek bu durumu şu cümlelerle açıklar:

"Sürekli bir iyileşmenin gerektirdiği güçte ve kalıcı nitelikte bir telkinin sağlanabileceğine pek inanmadığım için, psikoterapide telkin tekniğine, dolayısıyla hipnotizmaya çok erkenden sırt çevirdim. Hastalığın üzerine bir sıva gibi vurulan telkinin sonradan pul pul dökülüp, önceki rahatsızlığın ya da onun yerini tutan bir başkasının kendini açığa vurduğunu gördüm. Hipnotik telkin tedavisinde saptadığım bir sakınca daha var ki, o da bu tekniğin çeşitli ruhsal güçlerin etkinliğini, örneğin hastaların hastalıklarına sarılarak iyileşmeye karşı sergiledikleri direnişi gözden saklamasıdır." (Freud, 2015: 104).

Ayrıca Breuer, histeri tedavisinde belirtileri ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalarla uğraşırken Freud sorunu temelden ele alan bir yaklaşım benimser. Duyguların bastırılması ile semptomların duyguların yerlerini alabileceğini keşfeder. Bundan sonra asıl sorunun peşine düşer: Duyguları bastıran kimdir ve bastırılan duygular nereye gitmektedir? (Zweig, 2019: 66). Bu ve benzeri sorulara cevap arayan Freud

çözümün yine hastanın kendisinde olduğunu fark eder. Hipnoza başvurmadan uygun şartlar altında hastaların bilinçaltından sızıp gelen gizli saklı düşünceleri söylemesi histeri sebeplerini ortaya çıkarma bakımından çok büyük önem taşır. Bunu elde etmenin yolu da eski Yunan ve Roma tapınaklarındaki mevcut örneklerinden yola çıkarak rüyaların yorumunu tedavi sürecine dâhil etmekten geçer. Bu bakımdan rüyalar özellikle bilinen yollardan elde edilemeyen verilere ulaşmak için önemlidir. Çünkü Freud'a göre aranan cevaplar ruhun bilinmeyen derinliklerindedir. Bireyin şimdiki hâlini ortaya koyan önceki yaşantılarına ait yapı taşları ise bireyin kendinde mevcuttur (Montangero, 2016: 114). Dolayısıyla Freud'un burada yaptığı somut olmayan örtük bilgiyi görünür kılmaktır ve bu durum iğne ile kuyu kazmaktan farksız bir çaba gerektirir.

Freud, bilinçdışı kavramını açıklarken bastırılmış zihinsel faaliyetlerin iç ilişkisinin önemli bir rol oynadığını, bu bileşkenin bilinç düzeyine çıkabilmek için bilincin üzerinde bir tür ruhsal baskı oluşturmaya çalışan bir güç olduğunu söyler. Burada bilinç tarafından baskıyı engelleyen karşıt bir güç de bulunmaktadır. Bilinçdışında bastırılan bir malzemenin varlığı bilince baskı uygulamasına rağmen kendini o alana dâhil edememesi ile belli etmektedir (Freud, 2016: 68). Bu şartlar altında bilinçdışı malzemeye ulaşmak için danışanın anlattıkları, davranışları ve rüyalar önemlidir. Bu yolla elde edilen veriler yorumlanırken acele etmek danışanın bilinçdışı malzemeyi saklamak için savunma mekanizması geliştirmesine sebep olabilir (Burger, 2016: 96). Freud'un özellikle nevrotik vakalara olan ilgisi rüyaların önemini bir kez daha ortaya koyar. Nevrozların rüyaları incelendiğinde bilinç seviyesinde var olmayan ürünlerin gözlenmesi ile bilinçdışının da anahtarı ele geçirilmiş olur (Baker, 2018: 152). Freud için artık temel dayanak noktası rüyalarlardır. Rüya içeriğinin analizi tedavinin en önemli uçlarını ele geçirmede bir dönüm noktası olur ve bastırma mekanizması bu açıdan anlamlı bir işlerlik kazanır. Çünkü kişiyi rahatsız eden olayların dışavurumu olarak anlamsız gibi görünen birtakım içerikler rüyada kendini belli eder.

Bastırma mekanizmasının işlerliği üzerinde duran Freud, birbiriyle zıt psişik güçler arasındaki bir çelişki üzerinde durmakta ve bastırılmış dürtü bilinçdışında var olduğu sürece benzer öğelerin dâhil olmasıyla daha da güç kazanmaktadır. Bastırılmış dürtüler nihayet birtakım simgelere bürünerek anlamsız gibi görünen rüyalar, dil sürçmeleri ve

yanılgı içeren davranışlar şeklinde kendini ifade eder ve böylece altta yatan rahatsızlık hissini bu yollarla etkisiz hâle getirmeye çalışır. Psikanaliz ise rüya ve dil sürçmeleri ya da yanılgılı davranışları inceleyerek anlamsal bir çıkarım yapmaya çalışır (Tura, 2017: 55). Bu açıdan Freud'a göre rüya içerikleri bilinçaltında bastırılmış duygu ve düşüncelerle ilgili ipuçları barındırması açısından eşsiz bir kaynaktır. Çünkü rüya, içerisinde barındırdığı ve olayın etkilediği kişi olarak rüya gören hakkında zihinsel ve duygusal etkenleri anlama noktasında terapistin önüne yol gösteren bir semboller haritası sunmakta böylece psişik süreçleri anlamlandırma konusunda birinci elden veri akışı sağlamaktadır.

Uyandıktan sonra hatırlanan değil onun arkasında saklanmış olan rüyanın gerçekliğinden söz eden Freud, hatırlanan rüyanın ancak gerçek rüyayı örten bir paravan olduğunu söyler ve yorum konusunda ancak bu bakış açısıyla bir sonuca ulaşabileceğinin altını çizer. Burada amaç, ona göre açık (manifest) rüya ile gizli (latent) rüyayı birbirinden ayırmaktır. Böylece gizli rüyadan açık rüyanın doğup ortaya çıkması durumuna ise düş oluşumu adını vermektedir (Freud, 2015: 220). Rüyalar oluşum sürecinde bilinçdışı aracılığıyla ilkel benlikten kaynaklı bir isteği karşılamak, bir çatışmayı sonlandırmak ya da bilinçli yaşamda tortu bırakan önbilinç kaynaklı bir isteği yerine getirmek amacıyla egoyu rahatsız eder. Ego ise uykunun devamlılığını sağlamakla görevli olduğundan kendisine ulaşan isteği rahatsız edici bulur ve yok etmek için uğraşır. Bunu yaparken zararsız gördüğü başka bir isteği ötekinin yerine koymaya çalışır. Egonun bu uğraşısı rüya oluşumunun ana işlevidir. Freud bu istekleri üç farklı rüya biçimi ile sınıflandırmaktadır; birincisi açlık rüyası, ikincisi rahatlık rüyası, üçüncüsü cinsel ihtiyaç kaynaklı rüyadır (Freud, 2015: 225). Bilinçdışından kaynaklı bu istekler ego ile çatışmayı sürdürürse rüyanın rahatsız ediciliği uykunun sonlanmasına sebep olabilir.

Açık rüya içeriğinde saklı olan anlam Freud'a göre gündüz gerçekleşen yaşantılara bağlı olmakta yani gündüz uyanıklık hâlinde doyum sağlayamamış istekler rüya yaşantıları yoluyla ortaya çıkmaktadır. O, "uykudan uyandığımız zaman anımsamalarla hakkında bilgi sahibi olduğumuz açık düşü, bilinçdışına baskılanmış isteklerin maskelenmiş gerçekleşimi" olarak tanımlar (Freud, 2015: 62). Yukarıda da değinildiği gibi bilincin sınırlarına çeşitli nedenlerle girememiş içgüdüsel davranışlara

ait duygu yaşantıları Freud'un tespit ettiği ruhsal bütünlüğü sağlama adına rüyaları kullanmaktadır. Bilinçdışı ve bilinç ekseninde gerçekleşen bu etkileşim bireyin ruh sağlığı için gerekli bir ruhsal faaliyet olarak göze çarpar. Bütün kullanılan yöntemler içinde rüya yorumu Freud'a göre bilinçaltına ulaşmak için en kestirme yol olmakla birlikte "kral yolu" olarak da tanımlanmaktadır.

Psikanaliz için rüyaların temel konumu Freud'un bilinç katmanları çalışmalarından öncesini kapsadığı için bilinçaltından bilince çıkmak isteyen malzemeler *yoğunlaşma*, *yer değiştirme*, *görselleştirme*, *yansıtma* gibi bilinç mekanizmalarının denetimi ile karşılaşır. Bu mekanizmalar rüya içeriğini dönüşüme uğratan sansür kurulu gibi görev yapmaktadır (Cebeci, 2015: 300). Gizli rüyadan açık rüyanın doğup ortaya çıkması düşüncesini rüyanın kılık değiştirmesi olarak tanımlayan Freud, söz konusu kılık değiştirmenin egodaki savunma mekanizmalarından kaynaklandığını ifade eder. Savunma mekanizmaları bireyin ruhsal bütünlüğü ve dengesini koruma amacıyla psikolojik onarım sağlamak, içten ve dıştan gelen tehlikelerden bireyi korumak gibi misyonlarla ortaya çıkarlar (Geçtan, 2018: 63). Bunlardan *bastırma* diğer savunma mekanizmaları arasında önemi ile dikkat çeker. Benlik, kendini tehdit eden malzemelerin bilinçdışından bilince ulaşmasına izin vermez. İnsanın karşı karşıya kaldığı durumlar ve olaylar rahatsız edici boyutta ise insanın bunları psişik olarak sindirmesi zor geldiğinden muhtemelen üzerinde durmadan bastırma yolunu tercih edecektir. Bu yüzden sürekli bir şeyleri bastırma ile uğraşan insanın ruhsal anlamda psikoloji dilinde çöküntüye uğraması söz konusudur. Bireyin kendi içinde kendinden kaynaklı çatışmalar yaşaması ruhsal hastalıkların içinden çıkılmaz bir hâl almasına neden olabilir.

Freud'un psikanaliz çalışmalarında üzerinde durduğu kavramlardan biri de içgüdülerdir. İlkel benlikten kaynaklı istekler ve buna bağlı gerilimleri harekete geçiren görünmeyen güçler olan içgüdüler Freud'a göre "bedenin ruhsal yaşama yönelttiği istekleri temsil eder." (Freud, 2015: 199). Bunlar bireyin tüm zihinsel ve fiziksel faaliyetleri üzerinde rol oynar. Bedensel bir ihtiyaç belirlediğinde geri planda içgüdüler harekete geçmekte bireyde acıkma ve susama gibi belirtiler ortaya çıkmaktadır. Bu durum fiziksel sonuçlara yol açtığı gibi ruhsal açıdan da gerilim ve heyecan yaratarak bireyin algısını etkilemektedir (İnanç ve Yerlikaya, 2017: 15).

Bireyin yaşamsal faaliyetleri gibi var oluş gereksinimlerini ortaya çıkartan ve dolaylı biçimde kendini belli eden ilkel benliğin çalışma prensibi *eros* (sevi-yaşam) ve *destrüksiyon* (yok etme-ölüm) olmak üzere iki ana güçten beslenir. Bu güçlerin biyolojik sistemler üzerindeki etkisi organları harekete geçirerek isteklerin doyumunu sağlamaya yönelik çaba oluşturmak şeklinde özetlenebilir (Freud, 2015: 262). İçgüdülerden *eros* olarak nitelendirilen yaşam içgüdüğü yaşamsal faaliyetlerle ilgiliyken yok etme içgüdüğü yıkıcı olma özelliği gösterir. Yine de bu içgüdüler belirli bir uyum içerisinde çalışırlar. Brenner'a göre içgüdülerle ilgili göz önünde bulundurulması gereken nokta: "normal ya da anormal, gözlenebilen bütün içgüdüsel görüntülerden cinsel ve saldırgan dürtülerin birlikte sorumlu olmalarıdır." (Brenner, 1998: 24). Çünkü dürtüler yapısı gereği birbirine karışmış hâlde de bulunabilirler. Kesin bir çizgi ile işlevlerini ayırmak zordur.

Yaşamsal içgüdüleri çalıştıran ve yönlendiren, geri plânda varlığını içgüdüler ile belli eden enerji türüne *libido* denilmektedir. Freud'un en çok üzerinde durduğu yaşam içgüdüğü ise cinsellik (Geçtan, 2018: 56). Libidonun organizmada çıkış noktasının bedensel (somatik) kaynaklar olduğu konusunda Freud kesin bir görüşe sahiptir. Elde edilen bu bilgilerin çoğunu cinselliğin incelenmesine borçlu olduğunu söyler. Libidodan kaynaklanan istekler doyuma ulaşamadığı/engellendiği zaman nevroz kaçınılmazdır. Çünkü istekler ile koruma içgüdüğünü temsil eden ego arasında bir çatışma gerçekleşir. Egonun uzun çabalar sonucu faydasız görüp engellediği isteklere libido ısrarla ulaşmaya çalıştığında egonun da içinde yer alacağı bir doyuma ulaşamayınca rahatsızlık baş göstermektedir. Freud, bu durumda gerçekleşmeyen istekler sonucu doyumun engellenmesini *yoksunluk* olarak adlandırmakta ve nevrozun ilk koşulu saymaktadır (Freud, 2016: 288).

Freud'un kuramını oluştururken merkeze aldığı ve bilince ulaşamayan zihinsel malzemelerin bulunduğu bilinçdışı, bireyin ruhsal profilini şekillendiren kapalı bir kutu gibidir. Bilinçdışına ait içeriklerin çoğunluğu da libidonun cinselliğe ait içgüdüsel isteklerinden oluşur. Freud'un bu cinsiyet temelli görüşüne göre kız çocuğun babaya erkek çocuğun anneye olan ilgisi bu doğrultuda istek ve korku ile bir arada bulunur. Dış dünyada kabul görmeyen bu tür istek ve korkular bilinçdışına atılmakta ve çocuğun ruhsal alt yapısını oluşturmaktadır (Montanero, 2016: 113). Freud, bu tür

istek ve korkuları barındıran emosyon yüklü kümeyi *kompleks* olarak nitelemektedir. Tedavi aşamasında hastanın son yaşantısından hareketle bilinçdışına baskılanan kompleks serbest çağrışım ile ele geçirilirse tedavide de başarı mümkündür (Freud, 2015: 56). Bu kompleksleri anlayabilmek için nevrozlardan yola çıkan Freud, çocuk ile anne-baba arasındaki ilişkinin zorluklarını tespit etmeye çalışmış ve bunun için mitolojik bir konudan esinlenmiştir. Cinsel rekabet ile başlayan bu zorlu süreçte erkek çocuk anneye kız çocuk ise babaya aşırı bir ilgi geliştirir ve çocuk kendisiyle aynı cinsiyeti taşıyan ana/babayı rakip olarak görür. İçeriği Freud tarafından tespit edilen bu durum adını Yunan mitolojisinden alır (Cebeci, 2015: 226-227). Anlatıya göre, Yunan kahraman Oedipus, annesi ile evlenebilmek için babasını öldürür. Ancak öldürdüğü kişinin babası olduğunu evlendiği kişinin de annesi olduğunu bilmemektedir. Oedipus Kompleksi adı verilen bu süreç bütün çocukluğu kapsayan ve anne babaya bağımlılıktan kaynaklı bir yaşantıyı ifade eder.

Oedipus Kompleksi'nin bilinçdışında baskı altında kalması ve çözülememesi nevrozun ana etkenidir. Duygusal anlamda belirli bir olgunluğa ulaşabilmek ve ruhsal bütünlüğü sağlayabilmek için Oedipal Kompleksin üstesinden gelmek gerekir. Bunu sağlamanın yolu da çocuk için rakip konumundaki babanın yerine geçme arzusunu baba ile özdeşleşmeye dönüştürmek olacaktır (Tura, 2017: 81). Oedipus Kompleksi'nin roller farklı olmak şartıyla kız çocuğu için benzer bir oluşumu ise Elektra Kompleksi'dir.

Psikanalitik kuram ile ilgili çalışmaları esnasında bilinçaltı malzemeye ulaşmak Freud için tesadüflerle veya özgür iradenin davranış göstergeleri ile açıklanamaz. Bunların dışında kalan ve gerek normal sayılan bireylerde gerekse nevrozlu tiplerde görülen ancak üzerinde durulmayan yanılıgılı davranışlar bilinçdışı malzemeye ulaşmanın birer anahtarı sayılır. Bunlar arasında unutkanlık, dil sürçmeleri, yazma ve okuma hataları, çalışma sırasında el ve kolların istenilenden bağımsız nesnelere yönelmesi sayılabilir. Bu tür hatalı davranışlara görünürde masum dikkatsizlikler gibi bakılarak arkasında yatan ruhsal açıdan görünmeyen nedenlerle bağlantısı kurulmamıştır (Freud, 2015: 64). Bu tür duygu, düşünce ve davranışların tesadüfen gelişen olaylar olarak görülmesi bunlarla nedensel öncülleri arasında gerçekleşen sebep-sonuç ilgisini kurmadaki bilgi eksikliğidir. Dikkatle incelenecek olursa geri plânda hepsinin bilinçdışı kaynakları

olduğu görülmektedir. Freudiyen sürçmeler olarak adlandırılan bu tür davranışlar *parafraks* olarak tanımlanmaktadır (İnanç ve Yerlikaya, 2017: 18). Bir eşyanın yerini unutmak, konuşurken insanın dilinin sürçmesi, herhangi bir eşyanın kaybedilmesi gibi *parafraks* olarak nitelendirilen oluşumlar Freud için bilinçaltından kaynaklanan yansımalar olarak ele alınıp incelenmesi gereken ciddi vakalardır. Freud'un bu tür olaylara karşı geliştirdiği bakış açısı sonucunda insanın ruhsal yapılanması ve psişik olayların dışavurumu olarak bilinçaltı dilin farklı anlatılarda bulunması bireyin görünmeyen bir alanda davranışını ve hayatını önemli derecede etkileyen bir oluşumu göstermesi açısından önemlidir.

İnsan psikolojisinin etken olduğu herhangi bir olayın anlamı olduğunu düşünen Freud, yanılığlı davranışlarda bastırılan düşüncenin iradeye baskın çıktığını ve sürçme esnasında bilinçli iradenin devre dışı kalarak insan aklının bilinçaltının dilini konuştuğunu ifade eder (Zweig, 2019: 82). Bu açıdan dil sürçmeleri kişinin karşısındakinden saklamaya çalıştığı düşüncüyü açık etmesi bakımından önemli ruhsal mesajlar içermektedir. Zihinsel tasarıda bulunan insan için söylemek istediği ve ilettiği arasında oluşan fark ancak ruhsal açıdan maskelenmiş bir isteğin iradi olarak insanı etkilemesi Freud'un bilimsel çalışmalarında insanın ruhsal yapısına olan hâkim tavrı ile açıklanabilir.

Freud psikanaliz çalışmalarını sağlam temeller üzerine oturtabilmek için insanın zihinsel yapısını katmanlara ayırır. Anlaşılan ve anlaşılamayan zihinsel verileri buna bağlı olarak ortaya çıkan davranışları *topografik model* adı verilen yapı içerisinde anlamlandırmaya çalışır. Söz konusu katmanlar bilinçdışı, bilinçöncesi ve bilinçten oluşmaktadır. Freud, ruhsal oluşumu bir buzdağına benzetir. Yarısu su içinde yüzen buzdağının yukarıdaki görünen kısmı bilinci temsil ederken suyun içindeki büyük parça da bilinçdışını temsil eder. Bilinçdışı bölgesi görünmediği oranda bilinç seviyesindeki düşünsel ve davranışsal eylemleri yöneten bir gücü barındırır (Geçtan, 2018: 53). Akıl ile bilinç arasında bir bağdan söz eden Burger, üzerinde durulmayan ve kaybolan bilgilerin isteğe bağlı bilince getirilebileceğini söyler. Eski bir öğretmenin adının tekrar hatırlanması gibi bilgiler bilinç için ulaşılabilir bir alandadır ve bunlar bilinçöncesini oluşturur (Burger, 2016: 77). Bilinçdışı ise toplumda gerek ahlaki gerek vicdani karşılık görmeyen, değer yargıları ile çatışan ve bilincin dışında tutulması

gereken arzuların bastırıldığı alandır. Çocukluk çağına ait travmatik anılar da bu sebeple bilinçdışıdır (Tura, 2017: 53). Bilinçdışı bu açıdan insana acı verici duygularla bağlantılı olan durumları ve olayları barındırır.

Freud'un topografik modeli keşfetmesi rüya analizleri sonucu gerçekleşir. Rüya da ortaya çıkan anlamsız gibi görünen içerikler aslında başka bir kanaldan bilinç yüzeyine vuran semboller olarak görülmekte, analizler devam ettikçe danışanın özel hayatına ilişkin ortaya çıkan ipuçları bu bilmecemi yapıyı çözmeye yardımcı olduğundan rüya da bu çerçeve de anlam kazanmaktadır (Tura, 2017: 55-56). Buna karşın topografik model bazı durumlarda yetersiz kaldığından Freud bu modellemeden vazgeçer. Çünkü çoğu hasta tedavi tekniğine karşı direnç oluşturmaya başladığından ilgili rahatsız edici durumlarla bağlantılı anılar bilince getirilememekte savunma mekanizmaları ise bilinçdışı ile işbirliği yaparak içerik analizinde tedavi sürecini aksamaya uğratmaktadır (Geçtan, 2018: 53). Bunun sonucunda Freud, insanın ruhsal mekanizmasını topografik model ile açıklamaktan vazgeçerek yapısal modeli ortaya koyar. Yapısal model ruhsal oluşumu benlik (*ego*), alt benlik (*id*) ve üstben (*süperego*) kavramları üzerine oturtur. Kişiliğin üç farklı yönünü ortaya çıkartan bu modellemede her yapı diğeri ile etkileşim hâlinde çalışmakta ve davranışlar da bu ilişkiye göre şekillenmektedir.

Ruhsal yapı içerisinde ben mekanizması kendi gerçekliğinde tepkimeleri kontrol altında tutarak istekleri kendine göre düzenler ve istekler ile benin gerçekliği arasında bir çatışkı olması durumunda söz konusu duygu ve davranışlar engellenir. Burada bilinç algısı devreye girerek bene ruhsal olaylar hakkında gerekli bilgileri iletir. Alınan bilgiler ışığında harekete geçen irade benin emirlerini uygulamakla yükümlüdür. Bu etkileşimi Freud ruhta hiyerarşik bir yapının varlığına kanıt olarak sunar. Ruhtaki alt ve üst hiyerarşik oluşumlar arasında hem uyum hem karşıtlık olmakla birlikte her sistemin kendi dışında gerçekleşen olaylar ile ilgili bilgi sağlaması ve etkileşimin sürekli olması sağlıklı işleyiş açısından önemlidir. Bu yapıda merkez noktada yer alan ben hiyerarşik iletişimden ve emirlerin uygulanmasında herhangi bir aksama olacağına şüphe duymaz (Freud, 2015: 179). Yapısal modeldeki bu hiyerarşik düzende birbirinden farklı isimlerle adlandırılan bu oluşumda her yapı parçacığı farklı görevlerle bireyi ruhsal bir bütün olarak ayakta tutar.

Doğuştan var olan ve kalıtım yolu ile edinilen psikolojik yatınlıkları kapsayan id ruhsal yapı içerisinde temel bir konumdadır. Bedensel eylemlerden aldığı enerji ile çalışır ve ego ile süperegoyu da enerji açısından besler. İd yapısı itibariyle nesnel dünyadan bağımsız öznel bir dünyayı temsil eder. İdde var olan enerji biriktiği takdirde organizma enerjinin baskısı altında gerilir. Gerilimi minimum düzeye çekebilmek ve bedenden atmak için uğraşan id bu noktada haz ve elem ilkesi doğrultusunda çalışır. Acıdan kaçarken haz duygusu peşinde koşar (Geçtan, 2018: 54). Bu anlamda haz ilkesi doğrultusunda hareket eden id, bireyin isteklerinin tatminini sağlamaya çalışan bir oluşumu ifade eder.

Ego adı verilen ruhsal yapı oluşumunun, birey için çevre ile ilişkilerini düzenleyen bir işlevi olduğu söylenebilir. Bu açıdan örneklemek gerekirse yetişkin bir kimse için, alışkanlıklar, toplum ile ilişkiler, estetik ve güzellik arzusu ile entelektüel ilgiler başta olmak üzere çoğu yaşam tarzı faaliyetlerini içerir (Brenner, 1998: 43). Bu işleve bağlı olarak ego için bireyin dış dünya ile nesnel anlamda gerçeklik ilişkisi kurduğu söylenebilir. Tura'ya göre ego bu yönüyle idde bulunan ve doyum arayan dürtüleri uyumlulaştırma görevi görür (Tura, 2017: 59). Yukarıda değinildiği gibi idin doğuştan gelen yapısına karşın bu anlamda ego için çıkarım yapmak gerekirse, ego dış çevre ile iletişime geçtikçe yapısal kimliğini kazanmaktadır denilebilir. Çünkü bireyin gerçeklik algısı egonun entelektüel faaliyetlerine bağlıdır.

İdin haz ilkesi gereğince elemden kaçınan ego elem duygusundaki olası bir artışı tehlike olarak duyumsar. Tehlikenin tehdidi karşısında ego dış gerçeklikten uzaklaşarak kendini geri çeker ve uyku durumuna geçer (Freud, 2015: 197). Böyle bir durumda Freud, egonun yatıştırılıp gayrete getirilmesi gerektiğini aksi takdirde tamamiyle uzaklaşacağını söyler. Egonun bu kaçınma hareketine *baskılama direniş*i adını vermektedir. Bu direniş tedavi süresince devam ettiği gibi her adımda yinelenmektedir (Freud, 2015: 238). Benzer bir durumda idin isteklerini bastırmaya çalışan ego yoğun bir güç harcar. Öte yandan süperego da egoya isteklerini gerçekleştirme için baskıda bulunur. İki istek arasında sıkışan ego iyice zayıflar. Buna karşın id ve süperego egoya karşı birlikte hareket eder. Sonuçta egonun gerçeklik ile arasındaki ilişki sekteye uğrar ve ego iç çatışmanın etkisiyle psikoz belirtileri gösterir (Freud, 2015: 230).

Kişilik yapısının üçüncü ve son bölümü olan süpereo çocuğun beş yaşına girmesiyle oluşmaktadır. Toplumsal kimliğin değer yargılarını ve davranış kalıplarını içerir. Bireyin eylemlerini ahlaki değerlere göre sınırlandırarak olumlu ve olumsuz sonuçları için eylemlerde suçluluk duygusunu yerine göre silah olarak kullanır. Bu sebeple yanlış bir davranıştan sonra gelen kendini kötü hissetme durumu süperegonun kontrolünde gerçekleşen bir vicdani rahatsızlıkla kendini belli eder (Burger, 2016: 79). Freud'a göre çocukluk dönemindeki ana baba bağımlılığı çökelti hâlinde gelişme çağında bir birey için süpereo ile varlığını sürdürür. Egodan ayrı bir yapı olmasına karşın ruhsal yapının bütünlüğü içerisinde egonun dikkate almak zorunda kalacağı bir gücü de ifade eder (Freud, 2015: 197). Süpereo, Oedipus kompleksi ile başlayan otorite yasakları sürecinin tanınması ile başlamakta kültürel ve ahlaki değerlerin özümsemesi ile tamamlanmaktadır (Tura, 2017: 60). Bireyin toplumsal yönüne vurgu yapan süperegonun oluşmasında ebeveynin rolü önemlidir. Ruhsal bütünlük açısından bakıldığında id ile taban tabana zıtlık içerir ve ahlaki değerler açısından ego ile ters düşebilir. Bu bakımdan süpereo için önemli olan toplumsal değerlerdir.

Freud, ruhsal yapının bu şekilde işleyişi dâhilinde hastalarını tedavi ettiğini söyler. Ruhsal mekanizmanın merkezi konumunda olan egonun içsel çatışma sonucu zayıf düştüğü durumlarda bu yöntemlerle egonun ruhsal yapı üzerindeki egemenliği sağlanması psikanaliz için temel amaçtır. Bu anlamda psikanalizin uygulanabilirliği ve uygulanan tedavide başarı elde edilebilmesi hastanın normal değerlerde bir ruhsal pozisyona uyum sağlayabilecek güçte olmasına bağlıdır. Çünkü psikanalizin kuramsal yapısı gereği ruhsal çöküntünün yapıyı dejenere ettiği hastalık durumlarında psikanaliz yöntemi Freud'a göre sonuç vermemektedir. Yanı sıra hastanın zekâsı ve ahlaki gelişim düzeyinin de hastalık durumunun teşhis ve tedavisi için psikanalizin kuramsal haritasına uygun düşmesi beklentiler arasındadır (Freud, 2015: 98). Psikanaliz çalışmalarına bilinçaltının keşfi ile başlayan Freud, bu sayede duygusal rahatsızlıkların da kökenine inerek kendine kadar olan aşamada tespit edilemeyen hastalık sebepleri ile ilgilenir. Bu anlamda bilinçaltının keşfi Freud'un ve o dönemin bilimsel gelişimi ve düşüncenin geldiği noktada çok önemli bir adımdır. Kendisinden sonraki düşünce sistemlerini de etkileyen Freud, fizyolojik belirtilerin ruhsal nedenleri üzerine yaptığı çalışmalar ile psikolojinin de bilim olma çabalarını doruğa çıkartmıştır. Bu bağlamda

insanın görünenin ardında ruhsal bir yapısı olduğu gerçeği Freud ile gün yüzüne çıkar. Bu gerçeği kavramak için ise bilinçaltı gerçeğini keşfeden Freud, rüyaları ve yanılgılı davranışları bilinçaltına dolayısıyla insanın görünmeyen gerçekliğinin koridorlarına bir tahliye kapısı olarak açar. İnsan ırkının yüzyıllarca bedensel görünümünün ardında gizlenmiş büyümlü bir varlığın yani ruhsal oluşumunun öne çıkarılması uğruna çeşitli alanlarda bireysel anlamda sadece iç gözlemlerle yapılan düşünsel uğraşlar, Freud'un insan gerçekliğinin katı bir görünümünden ibaret olmadığı konusunda yaptığı bilimsel çalışmalar sayesinde psikanaliz ile kesin sonuca ulaşır. Freud'un zihinsel yapısı ve bilimsel aklı, insanın ruhsal bir varlık olarak yaşamda ne gibi faaliyetler gösterdiğini anlamak açısından psikoloji tarihi için çok önemli bir projeksiyon görevi görmekte; psikolojinin geldiği noktada kendi içinde anlamsal bir bütünlük kazanması ve elde edilen birikimler üzerinden kendi disiplinine katkı sunması onun gerek bilinç düzeylerini açıklayan kuramı gerekse ruhsal oluşumun çok yönlü yapısını ortaya koyan görüşleri sayesinde insanı bir bütün olarak anlamada daha önce hiç olmayan ve onun çabalarıyla açılan bu yolda insanın kendini tanıması için büyük ve önemli adımları ifade etmektedir.

1.3. Bireysel Psikoloji ve Alfred Adler'in Kişilik Kuramı

Alfred Adler, Viyana'da tıp eğitimi aldıktan sonra hekim olarak meslek hayatına başlar. Freud ile tanışmalarından sonra çarşamba günleri düzenlenen psikanaliz toplantılarına katılır. Freud'un kurucusu olduğu ve psikanaliz üzerine tartışmaların yapıldığı toplantılar Adler için farklı bakış açıları ortaya koymanın keyifli olduğu kadar akademik bir yansımasıdır. Sonraları Viyana Psikanaliz Topluluğu adını alan tartışma grubunda Freud ile önceleri küçük çapta başlayan fikir ayrılıkları giderek Adler için yol ayrımına dönüşür (İnanç ve Yerlikaya, 2017: 41). Önceleri psikanalizden oldukça etkilenen Adler dernek başkanlığı da yapmış, ancak Freud ile aralarında baş gösteren fikir ayrılıkları ve Freud'un eleştirileri sebebiyle dernekten ayrılmıştır.

Adler'in kuramı, bireyi içinde bulunduğu sosyal gruplara göre ele alsa da I. Dünya Savaşı'nın sosyal ve ekonomik etkileri kuramı yeniden değerlendirmesine sebep olur. Savaşta Avusturya ordusunda görev yapan Adler, savaşı yakından gözleme fırsatına

sahip olur ve insan ilişkilerine dair izlenimleri Adler’i sosyal ilgi ve merhamet gibi davranış biçimlerinin bireyin yaşama hevesini büyük ölçüde etkilediği görüşüne ikna eder (İnanç ve Yerlikaya, 2017: 41). Adler için kuramsal çalışmalar kendi psikolojik deneyimleri etrafında şekillenir ve bireyin toplumsal yanına vurgu yapar.

Adler her ne kadar Freud ile yollarını ayırıp bireysel psikoloji adını kullansa da ortaya koyduğu ekol Jung’a göre psikanaliz başlığı altında değerlendirilmektedir (Jung, 2015: 65). Adler, Freud gibi kuramında haz ilkesini esas almaz ve bu noktada Freud’u tek yanlı olmakla eleştirir. Onun için temel çıkış noktası güç dürtüsüdür (Jung, 2017: 57). Bireysel psikoloji Jung’a göre psikanalizin her şeyi cinsellikle açıklamaya çalışmasının sağlıklı olmadığını göstermesiyle başarı kazanmıştır. Çünkü psikanalizin doğruları kadar her şeyin temelinde cinsellikle sınırlı bir bakış açısı gibi yanlışlıklar da bulunmaktadır. Bu açıdan Adler, psikolojinin olayları ele alış biçimini ve bakış açısını nevroz örneğinde olduğu gibi genişletmiştir (Jung, 2015: 35). Freud, yaşanmış olaylarla nevrozu açıklamaya çalışırken Adler geleceği esas alarak ve gücü elinde bulundurmanın sağladığı üstünlüğü denetim altında bulundurarak nevrozu amaç ve tasarı ile ilişkilendirir (Bennet, 2006: 147). Bireysel psikolojinin klasik psikanalizden ayrılan bu görüşü Adler için temel çıkış noktası olur. Buna göre bireysel psikoloji insanı geçmişi ile değerlendirmez.

Freud’un cinselliği temel alan görüşlerine bakıldığında organizmanın cinsel işleyişi sırasında şuursuz bir eylemin varlığı sınırlandırmayla karşı karşıya kalır. Bu da organizmanın kendini koruma refleksinden kaynaklanmaktadır. Bu durum Adler’in kendini savunma adı altında ortaya koyduğu önermenin davranışsal karşılığıdır. Ruhsal işleyişin yapısında öngörülen bu içgüdüsel davranış Adler’de organizmanın kendini savunması olarak belirmektedir. Bundan dolayı Jung’a göre Adler psikolojisi insanın ruhsal yapılanmasında savunma eğilimlerinden ortaya çıkar (Jung, 2015: 98).

İnsanlar arasında doğuştan gelen farklılıklar olsa da Adler’e göre önemli olan farklılıklarla meydana gelen bireysel donanımın ne şekilde kullanıldığıdır. Yani ona göre bireysel farklılığı oluşturan etkenlerde kalıtım yoluyla gelenler değil psikososyal yönüyle öne çıkanlar daha önemlidir (Yörükkan, 2017: 26). Bu noktada Adler “sosyal duygu” ve “sosyal ilgi” kavramlarından söz eder: “Bizler toplumsal ilgi ve sosyal

duygu fikrini, insanoğlunun nihai şekli olarak düşünür, tüm hayat sorunlarının, dış dünya ile olan tüm ilişkilerin çözümlenmiş olduğunu hayal ettiğimiz bir durum olarak canlandırırız. Bu normatif bir idealdir. Yön veren bir amaçtır.” (Adler, 1983: 51). Bu kapsamda sözü edilen terimler Adler için bireyin toplumsala olan bağı olarak düşünülebilir. Bu bağ ile çevresine uyum sağlayan birey sağlıklı bir toplumsal gelişim için de temel oluşturur.

Adler de Freud gibi nevrozların tedavisi ile ilgilenir. Ancak, Freud’un cinsiyet temelli bakış açısı, nevroz vakalarında cinsiyet bozukluğu sıkça görülse bile, Adler için insan psikolojisini açıklamada yeterli değildir. Önemli olan insan psikolojisine yön veren güçlü duyguların varlığıdır. Kudretli olma, hâkimiyet kurma, üstün olma amacı sosyal bir varlık olan insan için davranışları şekillendiren temel güdülerdir. Bu güdüler aynı zamanda çaresizlik duygusu, eziklik duygusu, rahatsızlık duygusu ile doğrudan bağlantılıdır (Yörükkan, 2017: 46). Sözü edilen güçlü duyguların güdülerle olan bağlantısı bireyin içine düştüğü aşağılık duygusundan kurtulması için bir çabayı harekete geçirebilir. Çünkü birey, kendini toplumsal norm ve değerlerden uzak gördükçe aşağılık duygusu geliştirebilir. Bu da büyük ölçüde kişilik yapısının olumsuz bir yöne evrilmesinde başlıca etkindir.

Adler, insanın öne çıkan tutum ve davranışları için geriye doğru bir izleme kökeninin çocukluğa çıkacağını düşünür. Çocuğun gelişme çağı süresince çevresel ilişkilerden edindiği en olumsuz duygu olan aşağılık duygusu nedeniyle onun devamlı huzursuzluk yaşaması, herhangi bir istek için harekete geçiren güçlü bir iştihak hissetmesi, birtakım rollere bürünmesi, başkaları ile güç karşılaştırması fiziksel hazırlığın yanında zihinsel yönden de hazırlığın ifadesidir. Bütün bu gelişim özellikleri çocuğun eğitilebilmesini sağlar ve kaynağını yetersizlik duygusundan alır (Adler, 2018: 24). Bu açıdan yetersiz olma durumu çocuğun önüne sağlıklı bir ruhsal ve fiziksel gelişimin önünde engel ve destek olma yönüyle iki uçlu bir gelişim çizgisi çeker. Her iki durumu da kendi lehine olacak şekilde kullanabilme yeterliliğine sahip bir çocuk için kişiliğini sağlıklı biçimde yapılandırabilme avantajı söz konusudur. Bu durum bireysel psikolojinin kişilik konusuna vurgu yapar. Bu doğrultuda sorumluluk olarak amaca yönelik çaba sergileyen birey kendi gelişimi için psikolojik bir yükün altına girmiş ve bu uğurda emek harcamış demektir.

Adler'e göre bedensel gelişim bireyin entelektüel gelişimi hakkında bir fikir vermemekle birlikte organ yetersizliği olan ve salgı bezleri iyi çalışmayan çocukların çoğu yetersiz eğitim almışlar ve çevre tarafından anlaşılammışlar dolayısıyla sadece kendi kendilerine ilgi göstermek zorunda kalmışlardır. Bunun sonucu olarak da yaşamlarının ilk yıllarında organ yetersizliği ile baş başa bırakılan ve bu şartlarda büyüyen çocuklar ileride başarısız birer insan olarak hayatta yalnız kalmışlardır. Yine bu tür çocuklarda arkadaş çevresinin onlara acıması, dalga geçmesi ya da sahip olduğu fiziksel şartların yok sayılması ile aşağılık duygusu daha da güçlenmektedir. Böylece iyice içine kapanan bu tür çocuklar toplumdan soyutlanmaktadır (Adler, 2017: 21). Fizyolojik etkiler nedeniyle psiko-sosyal açıdan sağlıklı bir gelişim sürdüremeyen bu tür çocuklar toplumun bir parçası olsalar da toplumdan uzaklaşarak ruhsal anlamda yara almamak için mücadele ederler. Bu açıdan her bir birey için geliştirilebilir psikolojik çözümler üretmek Adler'in bireysel psikoloji ile ulaşmak istediği bir amaç olarak kendini gösterir.

Aşağılık duygusu bireyin tam anlamıyla uyum sağlayamadığı ya da mevcut şartlar ile baş edecek yeterli güce sahip olmadığı durumlarda kendini gösterir. Buna göre öfke Adler için öfke aşağılık kompleksinin belirtisi olduğu gibi ağlamak ya da bireyin kendini başkasına bağışlatmak isteği de aşağılık kompleksinden kaynaklanıyor olabilir (Adler, 2017: 61). Adler aşağılık duygusuna sebep olan yetersizliğin farklı biçimlerde kendini gösterdiğini ifade eder. Aşağılık duygusuna kapılan bir birey için bu durum, altında yatan sebeplere odaklanıldığında telafi etmeye yönelik davranışlardan kendini belli etmektedir. Buna örnek olarak ilk defa hayvanat bahçesine giden üç çocuğa ilişkin gözlemini aktarır:

“Bir aslan kafesinin önüne geldiklerinde çocuklardan biri annelerinin arkasına saklanarak şöyle der: "Eve gitmek istiyorum." Olduğu yerden kıpırdanamayan ikinci çocuk ise benzi sapsarı kesilip titreyerek: "Hiç korkmuyorum, ama hiç!" der. Aslana dik dik bakan üçüncü çocuk ise annesine dönüp: "Yüzüne tüküreyim mi şunun?" diye sorar. Gerçekte üç çocuğun üçü de aslan karşısında bir yetersizlik duygusuna kapılmış,

ama her biri içindeki duyguyu başka biçimde, kendi yaşam üslubuna uygun olarak bunu dile getirmiştir.” (Adler, 2017: 59).

Aşağılık duygusu birey için bir süre sonra katlanılmaz olduğunda içte yaşanan gerilim bireyi eyleme zorlar ki içinde bulunulan durumu düzeltebilsin. Ancak içte yer alan aşağılık duygusu bireyi dayanamayacağı bir noktaya getirmiş ise birey hem kurtulmak için mücadele edecek hem de içindeki yılgınlıktan dolayı iyileşmeye yönelik bir gelişme kaydedemeyecektir. Bu durumda karşılaşılan güçlükleri aşmaya çalışacak ve üstünlük duygusunun gelişene kadar organizma kendini uyku durumuna alacaktır. Bu durumda aşağılık duygusu da yaşamaya devam edecek birey bir kısır döngüye girdiğinin farkında bile olmayacaktır. Yaptığı her eylem bireyin kendini aldatmasına yönelik adımlar içerirken sorunlar da büyüyecek ve bireyi bunaltacaktır (Adler, 2017: 59-60). Birey böylece kendi içinde kendine yabancı ve yalancı bir gerçeklik algısı geliştirerek çözüme yönelik zihinsel bir süreçten mahrum olacaktır. Hayatın gerçek dokunuşları karşısında çözüm üretmez duruma gelen bu tür bir birey için her şey içinden çıkılmaz bir noktaya gelebilir.

Adler'e göre aile içi ilişkiler kişiliğin oluşmasında ve gelişmesinde önemli bir etkidir. Bu ilişkilerden birincisi anneye, ikincisi babaya, sonuncusu da doğum sırasına bağlıdır. Anne ve baba çocuğun yaşam tarzı geliştirmesi üzerinde önemli bir role sahiptir. Çocuğun yakın olduğu kişi anne olduğundan her şeyden önemli bir konumda olan da annedir. Bundan dolayı belli bir gelişme düzeyine kadar çocuk sosyal ilişkileri annesinden öğrenir (Yörük, 2017: 50). Buna bağlı olarak aile içinde kendisine zihinsel anlamda bir konum belirleyen çocuk, ailesi ile olan iletişimi aracılığıyla kendi bireysel hafızasını ve hatıralarını yapılandıracağından ilk çevre deneyimi ile sosyal anlamda kendi kişilik algısını da oluşturmaya başlayacaktır. Bu durum bireysel psikolojide önemli bir süreci ifade ettiğinden kişiliğin ilk aşaması olarak düşünülebilir.

Aile içi iletişimde en büyük problemlerden biri çocuğun şımartılmasıdır. İki şekilde kendini gösteren bu tutumda ebeveyn, çocuğa karşı fazlaca kontrol edici ve müdahale edici davrandığı zaman aşırı ilgiye bağlı bir duyarsızlık geliştiren çocuk ebeveynin varlığını üzerinde hissettiğinde karar alma ve sorumluluk üstlenme konularında kaçınan bir davranış geliştirir. Diğer durumda ise ebeveyn çocuğun davranışlarına

karşı pasif bir konumda kalarak isteklerini yerine getirmede boyun eğici bir davranış gösterir. Böyle bir durumda ise çocuk kendini isteklerini gerçekleştirmede sınırsız bir güç sahibi olarak görür. Ana baba çocuğun isteklerini yerine getirmede seferber oldukları gibi doğru ve yanlış davranış ayırımı yapmadan korumacı davranarak hatalarını da aynı tutumla görmezden gelirler (Yörükan, 2017: 52). Her iki durumda da zarar gören çocuk olacağından, ebeveyn tarafından gösterilen bu tür davranışlar çocuğun sağlıklı bir kişilik geliştirmesi önündeki en büyük engeldir. Bu açıdan aile tutumu son derece önemlidir. Denge kurulamadığında çocuğun ip üzerinde yalpalaması gibi kişilik unsuru da problemleri bir hâl alır.

Adler'e göre rüyalar kişilik gelişiminin bir parçasıdır. Rüya kendisini gören için yaşam tarzına uygun içerikler ile desteğini sunar ve bireyde bu durumu pekiştiren duygular uyandırır. Bu noktada Adler bireyin niçin desteklenmeye ihtiyaç duyduğu ile ilgilenir ve bu şartlarda yaşam tarzından kaynaklanan ve bireyi tehdit eden güçlükleri sorgular. Bu soruya aradığı cevap da bireyin yine yaşam tarzından kaynaklanmaktadır. Gerçeklik ve mantık bireyin yaşam tarzına zarar verebilecek iki büyük güç olarak belirir. Bundan dolayı rüya için esas olan yaşam tarzını mantık kurallarının zorluğuna karşı korumaktır. Duygular ise problem karşısında mantık kurallarına uygun çözümlere ulaşamayan birey için rüyalarının ruhunda bıraktığı güç kalkanları gibi devreye girmekte ve bireye kendini güçlü hissetmesi için destek vermektedir (Adler, 2017: 114). Bu açıdan günlük hayatta zorlukla karşılaşan bir birey için rüyalar çözüm üretmede başlı başına bir destek noktasıdır.

Adler, Freud'un rüyalar için öngördüğü çocukluk dönemine ait isteklerin yeniden canlandırılması görüşüne de karşı çıkar (Adler, 2018: 183). O da rüyaları tedavinin bir parçası olarak kabul eder ancak Freud'un rüya motiflerini cinsellikle bağdaştıran ve belirli nesnelere sabitleyen yorum anlayışı Adler tarafından kabul görmez. Tedavi süresince hastanın rüyalarında görülen değişik içerikler ve rüyadaki içerikler normal ve olması gereken bir durumdur. Tedavinin sonlarına doğru rüyalarındaki değişim güven duygusu ile kendini belli eder (Adler, 2017: 126). Bu anlamda rüyaların temel işlevinin "basitleştirilmiş erken sınamalar, yaşam planına uygun uyarılar ve cesaretlendirmelerden oluştuğunu ve bunların kendilerine hedef olarak gelecekteki bir sorunun çözümünü" ortaya koydukları Adler tarafından ifade edilir (Adler, 2018: 54).

Bu noktada Freud'un rüyalar için öngördüğü tatmin sağlama ilkesi Adler için pek uygun değildir. Adler'de genel olarak rüya tedaviye yönelik çözümler üreten bir araçtır. Bu bakımdan rüyalardaki değişimi çözüme ulaştıran ve doğru tedaviye ilişkin geri dönüt alınan bir mekanizma olarak görmek daha doğrudur.

Bireysel psikoloji bireyi bedensel bir varlık olduğu kadar ruhuyla da var olduğu anlayışıyla ele alır. Yani birey bedeni ve ruhuyla bir bütündür. Aralarında karşılıklı bir ilişki olan ruh ve beden dengeli ve birbirine paralel bir gelişim içinde olmalıdır. Ruh bedensel hareketleri belirli bir amaç doğrultusunda güdülediği için yaşama yön veren bir kılavuzdur. Bununla birlikte beden de hareket kabiliyetine sahip olması yönüyle ruhu etkiler. Bu yüzden ruh bedeni sahip olduğu özellikler yönüyle ya da eğitim ile sonradan kazandırılmış güçleri bakımından harekete zorlayabilir. Ruhun bir ideal uğrunda kendini geliştirme potansiyeli olmakla birlikte beden de ruhun gelişimine kayıtsız kalamaz ve ruhla uyum sağlama özelliği vardır (Adler, 2017: 33).

Duygular bireysel psikolojide ruhun olumlu ve olumsuz tepkilerini içermesi bakımından ruhun bedensel dışavurumlarıdır. Öfkelenen bir kişi kendi yetersizliğinin üstesinden gelebilmek için başkasına kaba kuvvet uygulayarak ya da suçlayarak içinde bulunduğu durumdan bir çıkış yolu oluşturur. Bu durumda öfke duygusu ile organlar etkilenecek eyleme geçmek için hazır ola geçer. Fakat öfke beraberinde fazladan bir gerilime yol açarak organlara yük bindirir (Adler, 2017: 49). Psikosomatik rahatsızlıkların varlığını açıklayan bu durum aynı zamanda birey için belirli davranışlara güdülenmenin de altında yatan nedenleri oluşturur. Adler'e göre duygu ve düşüncelerin yaşam tarzı ile uyumu sağlıklı ve normal bir birey olmanın ana göstergesi gibidir. Çünkü bu durumda bireyde aşağılık duygusu gelişmez ve hayattan beklentileri gerçekçidir.

Çocukluğun ilk yılları Freud gibi Adler için de kişilik üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Ancak tek fark vardır ki Adler biyolojik etkiler yerine sosyal etkiler üzerinde durur. İnsanları kendi içgüdüsel etkenlerinin farkında olan bilinçli bireyler olarak düşünen Adler, Freud gibi kişiliği birbirinden farklı parçalar olarak düşünmek yerine bütünlük ve tutarlılık ilkesi çerçevesinde ele alır. Bu ilkeye göre kişilik çeşitli kaynaklar tarafından kendisini amaçsal açıdan yönlendiren güdüleyici bir etkinin

varlığından güç alır. Söz konusu amaç ise zaten her bir birey için son kertede ulaşmak için çaba harcanan gelişim açısından mükemmelliği, başarıyı, eylemde bulunmayı ve kendini idrak etmeyi içeren bir üstünlüktür. Bu görüşe göre de cinsellik bireyin üzerinde hâkim bir dürtü değildir. Üstünlük için harcanan çaba ise doğuştan gelmekle birlikte uygarlık tarafından sağlanan tüm ilerlemelerin kaynağıdır ve bireyi ait olduğu toplum ile birlikte içinde bulunduğu seviyeden yukarı doğru başka bir seviyeye taşır (Schultz ve Schultz, 2007: 655). Burada önemli olan bireyin, bir parçası olduğu toplum içinde nasıl bir yere ve kişiliğe sahip olduğudur.

Çocukların farklı özelliklere sahip olması ile geliştirilen anne ve babanın çocuklar arasında ayırt edici tutumu çocuk tarafından kendine has bir algı oluşturacağından geri plana itilmiş hissedilen çocuk bu duruma uygun karşı bir tutum ile bu duruma uygun bir yaşam tarzı da geliştirecektir. Adler'e göre bu koşulları oluşturan aile içinde anne ve babanın çocuğa bakış açısı ve tutumu çocuk için belirli kişilik özelliklerinin şekillenmesi demek olduğundan *doğum sırası* algısı kaçınılmaz olduğu kadar önemlidir (İnanç ve Yerlikaya, 2017: 53). Kişilik gelişiminde sosyal etkileri dikkate alan Adler, kişiliğin yapısal bütünlüğü kazanmasında sosyal etki açısından doğum sırasından önemli derecede etkilendiğini düşünür. Aile içi etkileşimin çocuğun zihinsel gelişimi üzerinde kalıcı etkilere sebep olduğu görüşünde çocukluk çağı anılarının da bu dönemde olduğu ve çocuğun ileriki yaşamında bunların önemli bir paradigma oluşturduğu göz önüne alınırsa Adler'in ortaya koyduğu doğum sırası ilkesi kişilik gelişimi açısından kayda değer bir ilkedir.

Adler için bir kenara itilme duygusunun bu şartlar altında çocukta belirmesi uzun bir zamana yayılan duygu değildir ve nevroza yatkın olma ile eşgüdümlü gelişir. Ortaya çıktığında ise çocukta aşırı duyarlılıkla birlikte çocuğun ruhsal yapısındaki dengeyi alt üst eder. Bu duygu etkisindeki çocukta sahiplik duygusu beraberinde dinleme, görme, her şeyden haberdar olma ve her şeyi tatma gibi duyusal alım ihtiyacı fazlaca aktiftir. Bu durumun altında yatan sebep diğer kardeşlerini rakip olarak görmesi ve her bir işi tek başına gerçekleştirerek bu yarışta onları geçmek istemesidir. Kendilerini kahraman gibi görmeleri bu yüzdendir. Bu fantastik fikirlerinde de büyüklük kimliği altında başkalarını kurtarma arzusu en büyük etkendir. Böylece çocukta hırs ile birlikte olumsuz içgüdüler gelişir ve güçlenir. İsteklerin karşılanması konusunda beklenti

içinde olmadığından açgözlülük yanında huzursuzluk duygusu körüklenerek isteklerinin peşinde kendisi koşar ve söz dinlemez. Kahraman edasıyla kendisinden yaşça genç kişiler üzerinde baskıcı bir tutum takınarak kendisinden büyüklere ise yalan söyler ve çevresine güvenmez (Adler, 2018: 31).

Ailenin özgün psikososyal yapısı içinde büyümüş erkek ya da kız çocuklar, birden fazla erkek çocuk içinde kız çocuğu ya da tam tersi durumdaki erkek çocuğu belirgin ruhsal davranış biçimlerine sahip olacaktır. Çocuk, kendine içinde yetiştiği durumdan ve ait olduğu gerçeklikten bir yaşam tarzı çıkartarak bunu hayatının temel pusulası yapar ve davranışlarını da buna göre şekillendirir. Adler için bu davranış formları ayırt edici özellikler taşıdığından en küçük ya da en büyük çocuk arasında belirgin farklar olduğunu ve buradan hareketle temel bir sınıflamaya gittiğini söyler (Adler, 2018: 412). Doğum sırasına göre dünyaya gelen birinci çocuk ebeveyn otoritesi ile tek başına ilkin tanışan çocuk olması sebebiyle kendisini ebeveynin denetimi altında hissedeceğinden güç mekanizmasını ile tek başına deneyimler ve sınırlarını belirler. Büyük çocuğun bu tutumu toplum içindeki rolünü ve konumunu da etkileyeceğinden yine ana baba tutumu burada yönlendirici bir rol oynamaktadır.

Dünyaya geliş ve doğum sırası açısından ikinci çocuğun önünde ve ardında aile içi öneme daha çok sahip, eylemsel faaliyetler açısından daha özgür ve iş yapabilme becerisi fazla olmaklığıyla göz önünde olan ve kendisine göre daha üstün bir konumda bulunan diğer kardeşler ikinci çocuk için belirli bir üstünlüğü de sahiptir. Bu yüzden ikinci çocuk yeteneğine göre kendisinden büyük kardeşini rakip olarak görecektir ve onu geçmek için sürekli bir yarış içinde olacaktır. Diğer kardeşlerinin kendisinden üstün olduğunu düşündüğü için de baskı altında olduğunu hissederek sürekli çabalamak zorunda kalacaktır. İlk doğan çocuk ister istemez sonra gelen kardeşlerini hoşgörü ile kabullenmek zorunda kalsa da ikinci çocuk için böyle bir durum söz konusu değildir. Bu yüzden Adler'e göre huzursuz nevroitikler genellikle ikinci çocuklar arasından çıkmaktadır (Adler, 2018: 413). Çünkü ikinci çocuk önünde ve ardında birer kardeşe sahip olduğu için iki yönüyle de bir rekabet içindedir. Hangisi ile ne şekilde mücadele içinde olacağı ikinci çocuk için başlıca endişe sebebi olarak düşünülebilir.

Doğum sırasında son çocuk için Adler, önceki kardeşlerinin ortaya koydukları eylemler için kendisini yetersiz gördüğünü söyler. Geri planda kalmak isteyen kararsız bir tutum içindedir. Bu tür insanların çevresinde daha çok iş becerisi olan ve kendisinden daha önemli gördüğü insanlar vardır. Bu şartlar altında bile çevresine bir katkı sunmadan çevrenin ilgi ve sevgisini çekebilen bir yapısı vardır. Böyle bir çevreye sahip olduğundan kendisinde güç ve yetenek anlamında bir gelişim ihtiyacı hissetmez. Çünkü her konuda çevresinden onun için bir şeyler yapma beklentisindedir (Adler, 2018: 413). Buna karşın içinde bulunduğu kararsız tutum kendini yetersiz görmesi için yeterli bir sebep olarak harekete geçmesini engeller.

Doğum sıralamasında belirtilen özellikler tek çocukta biraz farklı seyretmektedir. Tek çocuğa aile içinde rakip olacak ikinci bir çocuk olmadığından ailesi için başlı başına ilgi odağıdır. İstemli bir biçimde çocuk sahibi olan aileler için dikkatleri üzerine çeken bir tek çocuk, istenmeyen bir çocuk olma durumunda anne ve baba tarafından ihmal edilme ve reddedilme tutumları ile karşı karşıyadır. Ailesi tarafından sahiplenilen ve sevilen çocuğun şımartılması dışarıda sosyal ilişkilerde birçok güçlükler ile karşılaşacağından çocuk için büyük bir tehlike de oluşturmaktadır (Yörükan, 2017: 59). Tek çocuk için ana babanın tutumu çocuğun kaderini de şekillendirmektedir. Kendisinden başka kardeşi olmadığından ana babanın da ilk çocuk tecrübesi çocuk eğitimi konusunda tek yönlü bir düşünmeye ve eğilime yol açar. Tek çocuk ise bu tutum karşısında bağımlı bir kişilik özelliği geliştirmekte; devamlı olarak dışarıdan birinin yönlendirmesine ve desteğine ihtiyaç duymaktadır. Aile tarafından şımartıldığından hayatı güçlüklerle mücadele içinde geçmektedir (Yörükan, 2017: 89). Bununla birlikte tek çocuk aile içinde kardeşi olmadan büyüyeceğinden akran tutumu ve empati geliştirme konularında eksik kalacaktır. Bu da onun sosyal ve bağımsız bir kişilik geliştirmesinde elverişsiz durumlar ortaya koyması için başlıca etkidir.

Yukarıda söz edilen yaşam tarzı konusu yaşam boyu bireyin kişiliği ve sosyal çevrelere yönelimi arasındaki tutarsızlığın başlıca etkenidir. Yaşam tarzı bireyin yaşamındaki problemlere yaklaşım tarzını ve çözüm üretebilme yeteneğini belirler. Sosyal açıdan bu problemler başlıca iş, arkadaşlık ve aşk boyutunda kendini belli etmekte ve bireyin yaşamındaki başlıca yerine getirmesi gereken ödevleri olmaktadır. Bu üç sosyal ödev birbiriyle bağlantılı olmakla birlikte bunlardan ileri gelen problemlerin çözümü de

yine kişinin yaşam tarzına bağlıdır. Söz konusu yaşam tarzı her bir birey için kendine özgü paradigmlar içerdiğinden kişilik tipleri de bu ölçüde değerlendirilir. Yaşam tarzını oluşturan ve bir birey için temel yaklaşımları içeren ölçüt olarak iş, arkadaşlık ve aşk konularında baş gösteren karakteristik özellikler Adler'in kişilik kuramını oluşturan öğelerdir (İnanç ve Yerlikaya, 2017: 56). Adler, bu dinamiklere göre kişilik tipleri belirlemiş ve onları dört temel tutum etrafında kategorize etmiştir. Buna göre oluşturulan kişilik tiplerinin belirgin özellikleri *baskın, alıcı, çekingen ve sosyal yetkin tip* olarak tanımlanan dört başlık altında incelenir.

Baskın tip olarak adlandırılan birinci tip, insanların yaşam boyunca ilişkilerine ve problemlere karşı dominant bir tutuma sahip olmalarını içerir. Bu tipteki insanlar girişken ve aktif bireylerdir. Eyleme geçme potansiyeli yüksek olan bu insanlar aynı zamanda sosyal beceri açısından zayıftırlar. Karşılaştıkları problemler bu tip insanlar için zorlanacakları türden problemse sosyal beceri tutumları zayıf kalır. Ancak bu tipte daha aktif yeteneklere sahip insanlar aynı durumda çözümü karşıdaki probleme ve kişiye saldırı hazırlığında bulurlar. Bu yönüyle de serseri ve zorba kişiler olabilecekleri gibi diğer insanların ihtiyaçlarını ve çıkarlarını gözetmeden hareket ederler. Çevrelerine karşı hükmetmek isterler ve yönlendirici bir tutum sergilerler (İnanç ve Yerlikaya, 2017: 57). Bu tipteki kişiler hayatın kendileri için sürdüğünü düşünerek diğer insanlara da bu anlamda kendilerinin kullanabileceği birer eşya gözüyle bakmalarına sebep olur.

Bu tipteki insanların sosyal ilgileri zayıf olduğundan tehdit altında kaldıklarında antisosyal davranışlar gösterirler. Bu hareket tarzı onları üstünlük sağlama duygusu ile kahramanca davranmaya zorlasa da bu durum onları başkalarına zarar verebilecek kadar kontrolsüz davranmaya zorlayabilir. Çocuklarda bu tipe ait davranış özelliği kendisinden zayıf çocuklarla vakit geçirme olarak belli eder ve bu yolla hükmetme duygusu kendisini gösterir. Herhangi bir amaç için çabalarken engelle karşılaştığında kendini yere atma ya da bağırarak karşı koyma gibi abartı davranışlara bürünerek bu yolla karşıdakini bir şeylere mecbur etmeye uğraşır. Evlendikleri insanlara hükmedebilmek isteyen bu tiplerin eşlerinden sürekli bir ilgi ve isteklerini yerine getirme beklentisi vardır. Kendileri ana baba olduklarında ise çocukların şartsız bir biçimde boyun eğmelerini isterler. Yine bu tipler öğretmen ve eğitimci olarak

kendilerini beğenen ve kişiliklerini abartı biçimde ön plâna çıkarmak isteyen bireyler olurlar. Öğrencilerini korkutarak üstünlük kurmaya çalışırlar. Bakın tipler gücü sevdiklerinden insanları para ile kontrol edebileceklerini ve her şeye bir bedel karşılığı sahip olunabileceğini düşünürler. Adler'e göre suçlular, intihara eğilimli kişiler, uyuşturucu kullananlar bu kategoriye girmektedir (Yörük, 2017: 54).

Alıcı tip en yaygın görülen tiptir. Sürekli başkalarından beklenti içerisindedir. İhtiyaçlarını karşılama konusunda dışarıya bağımlıdır. Sosyal ilgi konusunda yetersiz olduklarından problemlerini çözme konusunda beceri sahibi değildirler. Bununla birlikte çevrelere zarar vermezler (İnanç ve Yerlikaya, 2017: 57). Dışarıya bağımlı olmalarının sebebi ailenin yetiştirme tarzından kaynaklanır. Çocukken istekleri aile tarafından karşılanan bu tipler büyüdüklerinde çevrenin kendileri için bir şeyler yapması beklentisinde olurlar ve bu amaçla isteklerini gerçekleştirecek insanları çevresine toplarlar. Kendileri için harekete geçmediklerinden yeteneklerinin farkında değildirler. Fark edilmeyen yetenekler körelendiği için de özgüvenleri yoktur (Yörük, 2017: 55). Gelişim özelliği olarak olaylara ve kişilere duygusal yaklaşan bu tipteki insanlar ilişkilerini de bağımlı kişilik duygusu doğrultusunda sürdürür.

Çekingen tipler başarı için çaba göstermek yerine başarısızlıktan korkmaları sebebiyle bütün dikkatlerini problemlerden kaçmaya yönelerek yaşama dair ödevlerden kaçarlar. Herhangi bir konuda başarısızlığa uğramamak adına girişimsel bir eylemde bulunmazlar. Böylece problemlerden uzaklaşacaklarını düşünerek geri plânda kalırlar ve başarıyı sadece his olarak yaşamaya çalışırlar. Bundan dolayı sosyal ilgi kendi problemlerini çözecek derecede yeterli değildir (İnanç ve Yerlikaya, 2017: 57-58). Güven duygusu zayıf olan bu tipler için temel amaç yenilgiye uğramamak olduğundan çevre ile olan ilişkileri soyut ve yüzeyseldir. Sınırlı bir dünyaya hapsolmuş gibidirler. Dışarıda kendilerini ifade edecek uygun bir ortam bulamadıklarından kendi içlerine yönelerek başarısızlıkları telafi edecek bir fantezi dünyası geliştirirler. Bu yüzden hayal âleminde yaşamaya çalışan kimselerdir (Yörük, 2017: 55). Çekingen tipin bu açıdan gerçeklik algısı kendi öznel içeriklerine göre belirlendiğinden dış dünya ile uyum konusunda sorunlar yaşar.

Sosyal yetkin tip bireysel gelişimini tamamlayarak belirli bir olgunluğa erişmiş kişiliği ifade eder. Sosyal ilgi ve sosyal duygu açısından yeterli düzeyde olan bu kişiler içten bir empati duygusu ile diğer insanlarla yakın ilişkiler kurarlar. Problemlerden kaçmazlar ve yaşamın gereği olduğunu düşünerek çözüme ulaşmaya çalışırlar. Bunu yaparken cesaret ve işbirliği içinde başkalarını düşünerek hareket ederler (İnanç ve Yerlikaya, 2017: 58). Bu tipler genelde dayanışma ve yardımlaşma duygusunun olduğu saygının problemler karşısında ön plana geçerek çatışmaya engel olduğu bir aile ortamında yetişmişlerdir. Yetişkin bireyler olarak topluma karıştıklarında da aynı davranış özelliklerini gösterirler. Sevgi ve saygı çerçevesinde ilişkileri yürütürler. Sağlıklı bir ailede yetiştiklerinden güven duygusu gelişmiştir. Bireysel istekleri için insanları kullanmak yerine toplumsal faydayı gözetirler (Yörük, 2017: 58). Adler'e göre en sağlıklı gelişim gösteren ve topluma uyum noktasında zorlanmayan sosyal yetkin tip, sağlıklı bireylerin gelişim özelliklerine sahiptir. Bu tür bireyler toplumsal açıdan düşünüldüğünde ise toplumun kendilerine ihtiyaç duyduğu insanlar olarak belirir.

Adler'in belirlediği kişilik tipleri kökeninde çocuğun aile içinde gelişimini sağlıklı tamamlayıp tamamlamadığı ve bu açıdan ailede kaçınıcı çocuk olduğu konuları ile bağlantılıdır. Adler'in çocukluğa verdiği önem çocukluk hatıraları ve buna bağlı olarak geliştirilen yaşam tarzı konusunda başlıca etkidir. Çünkü çocuğun ileriki hayatında toplumsal açıdan uyum sorunları yaşamaması ya da yaşamaması aile içi gelişim ve tutumlara bağlıdır. Adler'e göre bir insanın doğum sırası yetiştirme tarzında ve sosyal bir varlık gösterebilmesinde önemli derecede etkili olduğundan aile tutumunun çocuğun doğum sırasına göre belirli bir eğilim kazanmakta ve çocuğun kişilik şekillenmesi de buna göre oluşmaktadır.

Aile içinde ebeveyn tutumu ve çocuklarla olan iletişim bu açıdan bir çocuğa yönelirken diğerini ihmal etmekte bu durum her ikisi için de etkileri kendi içinde barındırmaktadır. İnsan ancak kendisi olmaya karar verir ve buna uygun amaçlar belirlerse kendi kişiliğini şekillendirmeye yönelik çaba harcamaya başlar. Bu açıdan birey kendi kişiliğine şekil verirken yine tek dayanağı aslında kendisidir. Bireysel psikoloji bu anlamda insanın sosyal yönüne ağırlık verir ve uygulamada elden geldiğince bu yönü ortaya çıkartacak esaslara başvurulur. Bireysel psikoloji için

önemli olan toplumda birey olarak yer alan kişinin kendini toplumun bir parçası olarak görmesini sağlamak ve uyumlu davranışlar geliştirerek sosyal açıdan görev bilinci oluşturmak; böylece sağlıklı bir toplumu inşa etmektir. Birey topluma karıştığı ve uyum sağladığı ölçüde kendi ile barışık bir kişi olarak hayatta sağlam adımlar atabilir.

1.4. İrade Psikolojisi ve Otto Rank'ın Kişilik Kuramı

Freud'un oluşturduğu psikanaliz topluluğu içerisinde yer alan isimlerden biri de Otto Rank olmuştur. Önceleri Freud'un yapıtlarından etkilenen Rank, edebiyat ve sanat üzerine psikanalitik yorumlarını kitaplaştırır. Adler'in aracılığıyla Freud ile tanışır ve psikanaliz topluluğuna katılır. Freud'un etkisiyle dil ve edebiyat öğrenimi gören Rank, psikanalizin çeşitli topluluklarda ilgi uyandırdığı ve genişlemeye başladığı ilk zamanlarda Adler ve Jung gibi isimleri etrafında toplayan Freud'un, kuramında cinselliği aşırı vurgulaması sebebiyle eleştirilere uğraması karşısında Freud'u bu isimlere karşı savunur. Özellikle sanat ve edebiyat alanlarında araştırmalar yapan Rank "insan yaratıcılığının doğasını araştırmaya yönelik bir disiplinin öncüsü" olmuştur (Cebeci, 2015: 236). Onun çalışmaları bu noktada Freud'dan ve diğerlerinden ayrılır. Kendine özgü bir çalışma alanı oluşturan Rank, mitoloji üzerine ortaya koyduğu görüşleri ile psikomitoloji alanı için özgün içerikler üretir. Psikoloji, felsefe, tarih ve sanat alanlarında kendini geliştiren Rank, Schopenhauer ve Nietzsche'nin felsefi görüşlerinden etkilenir.

İlerleyen zamanlarda *Doğum Travması* adlı yapıtında ileri sürdüğü görüşler sebebiyle bu kez kendisi Freud ve taraftarlarınca eleştirilir. Tedavide geliştirdiği yeni teknikler için psikanaliz yerine psikoterapi terimini kullanarak Freud'un psikanalizini de ağır bir biçimde eleştirmiştir. Daha sonra Freud'dan ayrılarak psikoloji görüşlerini açıkladığı bir ekol oluşturan Rank, kendi kişilik kuramını geliştirir. Rank'ın sistematüğinde davranışları gözlemlemedeki duyarlılık ve içe bakış yöntemi belirleyici etkindir. O, nevrozlar üzerine de çalışmış ve nevrozun ne olduğu konusunu anlayabilmek için yaratıcı kişiliklerin incelenmesi gerektiğini söylemiştir. Onun artist kişilik üzerine ilk makalesi de bu görüşünün doğmasında başlıca etken olmuştur

(Geçtan, 1998: 216). Rank'ın artistik kişilik üzerine görüşlerinden anlaşılacağı üzere Adler'in yaratıcı kişiliğinden sanat yaratımı noktasında ayrı bir çizgiye sahiptir.

Rank, bağımlılık ve bireyleşme süreçlerini gözlemlemiş; her iki durumun da ayrılık ile bağlantısını açıklamaya çalışmış ve bu doğrultuda kendi tedavi tekniğini geliştirmiştir. Rank'a göre herhangi bir çaba olmaksızın bireyin anne karnında yaşarken dışarıdaki hayata adım atması bütün yaşamını etkileyen kapsayıcı bir eylemdir. Rank, doğum travmasının bireyin yaşamın sonraki yıllarında baş gösteren bütün kaygılarının temeli olduğunu düşünür (Tura, 2005: 150). Bu durum doğum ile birlikte çocuğun yaşadığı kaygıyla açıklanabilir. Çocuk, doğum sırasında annesiyle huzur bulduğu bütünlükten koptuğunu hissederek kaygılanmakta ve bu ayrılık ile huzursuzluğu da hisseder hâle gelmektedir. Bu sebeple Rank için doğum olayı her yeni doğan insan için travma ile bütünlük bir durumdur.

Rank için ana rahminden ayrılarak dünyaya yani yeni bir hayata gelme, bireyin bağımlı olma ve özgür olma ya da boyun eğme ve kendi yolunu çizme yönelimleri arasında yaşanan bir çatışma ile gerçekleşir. Doğumla beraber birey kendi olma yolunda yaşamsal eylemlerde bulunurken bunun sorumluluğunu da üstlenmektedir. Bu noktada birey anneden ayrılarak bağımsızlığa adım atarken kendi gerçekliğiyle de tanışır. Bazı durumlarda yaşanan doğum ile birlikte kimi bireyler de anneye olan bağımlılığını dış dünyada da arar ve bunu kurduğu ilişkilerde de sürdürmeye çalışır. Bu tür bir istek sürdürülen beraberlikle birlikte bağımlılığın da simgesel bir göstergesidir ve bireyi yok olma noktasına getirir ki bu durum ölümü simgeler (Geçtan, 1990: 189). Ayrılışın yeni bir bütünlüğe doğması düşüncesi bu noktada Rank için belirleyicidir. Ana rahmi içinde anneye bütünlük içinde olan bebek doğum ile dış dünyada geçmişteki bütünlüğü arar.

Bağımsız bir yaşama başlayan birey için bundan sonrası da tehdit içeren unsurlarla doludur. Diğer insanlardan farklı davranan birey farklılığı ölçüsünde reddedilme ile karşı karşıya kaldığında bu durum onda sevgi yitimi ile birlikte kendi davranışlarına yön verme konusunda başarısızlık yaşama korkusu yaşatır. İnsanın yaşamını idare edebilme korkusu olan bu durum Rank tarafından "yaşam korkusu" olarak adlandırılır. İrade ve istemenin birbiriyle uyumundan söz eden Rank için yaşama istemi sürekli ileri bir eylemde bulunan karakterin yaratıcı bir özellik göstermesidir. İnsanı kendi

olma yolunda bireyleşmeye götüren bu özellik aynı zamanda ortak yaşam isteği ya da bireyleşmenin kaybedilmesi olarak görülmekte bu yüzden dış çevre ile bütünleşme bireyi tehdit eden başlı başına bir sorun olmaktadır. Çevresi tarafından yerine getirilen sorumluluklar bir güven duygusu sağlasa bile birey çevresinin kendi üzerinde egemen olmasını kabullenmez. Bu tarz bir bütünlük anlayışı bireyin korku ve suçluluk duygusu yaşamasını engellemez. Bu şartlarda kendisini belli eden duygular Rank tarafından “ölüm korkusu” olarak adlandırılır (Geçtan, 1990: 44). Bu anlamda sözü edilen korkular ayrılma ve birleşme noktasında birey için bir kutuplaşma olduğunu göstermekte ve bu durum Rank’ın kuramında odak noktayı oluşturmaktadır.

İnsanın bağımsızlığa adım atması ile zorunlu olarak ortaya çıkan irade ise bu noktada kişiliği bütünleştirici bir güç olarak devreye girer. Bu açıdan insan yalnızca dürtülerden meydana gelen ve toplumsal kuralcılığa göre şekil alan bir varlık değil var oluşun merkezinde bulunarak önce kendisi ile sonra da çevresi ile ilişki kuran irade sahibi bir varlıktır (Tura, 2005: 151). Bu bağlamda Rank’ın sisteminde istem ve karşıt istem kavramı kişiliğin bütünleştirici gücünü anlatır. Rank’a göre bu kavram dünyaya gelen birey için doğal bir sonuç olmakla birlikte organizmanın gelişmesi için de zorunludur. İnsanın varoluşuyla kendisi ve çevresi arasında kurduğu ilişkiler ağı bu istemi ifade eder. Bu bağlamda istem, insanın bilinçli bir şekilde amaca yönelik tercihte bulunurken kendi hayatını şekillendirebilen bir varlık oluşu ile ilgilidir (Geçtan, 1998: 221). Bu açıdan sosyal bir tabaka içinde yer alan insan için irade gösterip tercihte bulunmak bireyin özgür davranışı ile mümkündür. Dolayısıyla insan için özgür davranış bir varoluş göstergesi olarak düşünülebilir. Bu açıdan Rank’ın irade psikolojisi için öngördüğü bir koşul olarak istem kavramı ruhsal yapı dâhilinde ilgi ve tutumlara göre belli alanlara ve nesnelere meyil ile açıklanabilir.

Otto Rank’ın üzerinde durduğu benlik kavramı yapısal görüşe göre değil işlevsel anlayışa göre tanımlanır. Bu açıdan benlik bireyin varlığının farkında olması demektir ve durağan olmayıp dinamik bir olguyu ifade eder. İrade, bireyin kendisini ifade etmesi için aktif bir roledir ve bireysel anlamda kozmik bir gücün temsilcisi olan benlik irade ile ifade edilir. Buradaki kozmik güç mistik bir nitelikte olmayıp evrensel bir enerjiyi kapsar. İradenin kendisini ifadesi ise karşı irade olarak kendini gösterir (Cebeci, 2015: 238). Rank bu karşıtlıkta ruhsal benliğin biyolojik benlikten doğduğunu ve böylece

insanın benlik oluşumunda yaratan durumunda iken yine kendi iç dünyasında gerçekleşen eylem sonucu yeni bir benlik ortaya koyması ile yaratılan konumunda olduğunu söyler (Rank, 2018a: 8-9). Yani birey kendi iradesi kapsamında eylemler gerçekleştirerek kendi çabası ile kendini ortaya koymaktadır. Bir tür varlık göstererek kişiliğin içten inşa edilmesi olarak düşünülmesi gereken bu oluşum içinde insan her ne kadar biyolojik bir varlık olsa da psikolojik olarak kendinden yeni bir oluşum çıkarmaktadır.

İrade kavramı Rank'ın üzerinde önemle durduğu temel bir kavramdır. Rank, irade ile birbirine bağlı gelişen problemlerin kolaylıkla ve tatmin edici bir biçimde çözülebileceğini savunur (Rank, 2018a: 23). Çevresi ile iletişim hâlinde olan çocuk için iradenin kendini gösterdiği nokta istek geliştirme noktasıdır. İsteği çevre tarafından kabul görmeyen çocuk kendi iç dünyasında onlarla baş edebilmeyi öğrenir. Dışarıdan dayatılan bir şeye karşı da direnmeyi öğrenir. Bu noktada suçluluk duygusu devreye girerek çocukta kaygı oluşmakta ve her davranış karşısında bir denetim aracı gibi belirmektedir. Rank'a göre sevgiye dayalı gerçek ilişki bireyin iradesinin başkalarınınca tanınarak kabul edilmesi ve başkalarının da birey tarafından iradesi olduğu gerçeğinin kabul edilmesi ilkesine dayanmaktadır. Bu tür bir ilişkide suçluluk duygusuna yer yoktur. Zaten psikoterapinin amacı da suçluluk duygusunu bertaraf etmektir (Tura, 2005: 152). Bu açıdan suçluluk duygusu Rank'ın psikoloji anlayışında sağlıklı bir birey olmanın ölçüm aracıdır. İrade temelli davranışlar bireyin ya kendisine ya da başkalarına itaat etmesi sonucu suçluluk geliştirmesi ile açıklanmakta her iki durumda da bir tarafın iradesine boyun eğen çocuk için kişilik gelişim süreci başlamaktadır. Duyguların davranışlara yansması ile de davranışların niteliği belirlenmektedir.

İrade ile duygular arasında etkileşime değinen Rank, duyguların iradenin kontrolü altında bulunması gerektiğini söyler. Çünkü duygular irade üzerinde yaptırım gücüne sahiptir ve duygu aktif durumda olmasa bile onu psişik yoldan irade alanına yönlendirerek kontrol altına almak gerekir. Olumsuz duygulardan küçümseme ve beraberinde öfke ya da nefret gibi duygular iradenin bir yönüne mercek tutarak o alanı büyüten ajanlar gibi çalışırlar. İrade bu duygular altında kendini abartarak o yönde olumsuzlamaya kapılır ve iradenin olumsuz yönü ortaya çıkar. Burada devreye giren

olumsuz irade bu tür duyguları irade alanına sokarak içtepi şeklinde geliştirilen duygunun direncinin kırılması ihtimaline karşı savunmaya geçer. Öte yandan duygunun irade tarafından olumlanması ile irade kendini tabi olduğu duygu ile mutlu eden bir teslimiyete yönlendirir (Rank, 2018a: 58). Duyguların iradenin yönlendirilmesinde önemli etkisi Rank'ın irade psikolojisinde üzerinde durduğu benliği oluşturan bir yapı taşıdır. Olumlu ve olumsuz duygu oluşumları kişinin davranış ölçütlerini belirlemede başlıca etkendir. Bundan dolayı duygular irade denetiminde olmalıdır.

İrade ile bağlantılı olarak bilinç konusunda görüşlerini dile getiren Rank, bilincin dışsal gerçeklikten hareketle içsel hakikatin peşinde olduğunu söyler. Bilinç, irade için bilgiyi aktaran bir araçtır. Bilinç sayesinde benlik sahasına ulaştırılan içgüdü iradenin gücü olması yanında kişiliğin bireysel yönü itibarıyla özgür, ancak yine de kişiliğe bağlı olması ile de yönetilip kontrol edilebilen bir yapıdadır. Yaratıcı iradenin içgüdü'nün bilinçli ifadesi olması gibi heyecan içeren bir duygu da içgüdü'nün bilinçli farkındalığını temsil eder. Bu anlamda heyecanın dozu ve rengi kendisini kapsayan iradeyi tanımlayan değerler sistemi olmakta ve bu değerler sistemi yine psikolojik anlam yükünü bilinç sayesinde kazanmaktadır (Rank, 2018a: 39-40). Dolayısıyla bilinç ve irade arasında içgüdü değerler dokusunu oluşturan bir köprü görevi görür.

Rank, rüya konusunu doğum travması ile birlikte ele alır. İnsanın her gece uykuya dalarak yaşam süresinin yarısını bu şekilde geçirmesi anne karnındaki durumuna benzer. Bu da kişinin doğum travmasına takılıp kaldığını ve onu aşmadığını gösterir. Havanın kararması ile çocuğun odanın karanlığından korkması gibi insanı etkileyen dış koşullar da bilinçdışının ilk durumuna dönmesi konusunda ortam hazırlar. Bu durumu güneşin yer altına inmesine benzeten Rank, insanın uykuda rahim içindeki durumuna oldukça yaklaştığını ve bu durumun anne karnına dönüşü simgelediğini söyler. Rüya ise insanı kadim sembollerle karşılar. Bu semboller tuhaf olduğu kadar psikanaliz tarafından deneysel saptamalarla öğrenilen ancak anlamları tam olarak tespit edilememiş sembollerdir. Yine de sembollerden hareketle rüyalara anlamsal çıkarımlar yapılabileceğini söyleyen Rank, bu anlamda Freud'un iki tür belirleyici rüya tipi olan arzu rüyaları ile kaygı rüyalarını doğum travması ile ilişkilendirir. Arzu rüyalarının insan için anne karnında daimî varlığı ifade ettiği; kaygı rüyalarında ise

cennetten kovulmayı simgeleyen doğum travmasının bedende deneyimlenen heyecanların etkisiyle sürekli yenilenerek tekrarlandığı görüşündedir (Rank, 2014: 76-77).

Psikoterapi çalışmalarında mitolojik araştırmalara yer veren Rank mitler ile bireysel hayal gücü arasında bir bağ olduğunu ifade eder ve mitlerin anlaşılması için öncelikle çocuğun hayal dünyasının incelenmesi gerektiğini söyler. Mitsel bir olay örgüsü ile gerçek hayat kıyaslamasını yapan Rank anne baba ile çocuk ya da kardeş çocuklar arasında bir rekabet durumunun sıkça görüldüğünü söyler. Bu gerginlik ona göre bilinçdışında yer edinerek farklı zamanlarda gün yüzüne çıkar. Çocuğun babasına ya da kardeşlerin birbirine nefret duymasının kökenlerini bilinçdışında yer edinen anneye bağlılık ve anne sevgisi kazanmak için rekabetten kaynaklandığını söyleyen Rank, Oedipus mitinin bu açıdan bariz bir örnek olduğu yorumunu yapar (Rank, 2018b: 82). *Kahramanın Doğuş Miti* adlı çalışmasında mitsel karakterleri inceleyen Rank, bazı akıl hastalıkları ile mitsel karakter davranışlarının benzemesi gibi ruhsal rahatsızlığı olan bireylerde benzer belirtilerin görüldüğü düşüncesi mitlerin de evrensel düşünüşün bir parçası olarak kaynağını gerçek hayattan alan bilinçdışı tutumlar ile açıklanabilir.

Rank'ın çalışmalarında ısrarla üzerinde durduğu irade kavramı onun kişilik tipleri sınıflamasının da temelini oluşturur. Doğumla beraber kendini bir çatışmanın içinde bulan insan için asıl önemli olan Rank'ın kuramında bahsettiği şekilde ideal oluşumu gerçekleştirebilmesidir. İdeal oluşum; Freud'un, kişiliğin yapısal anlamda süperego olarak adlandırdığı bölümü olan ve Rank'a göre biyolojik sistemden hareketle ruhsal olarak tesis edilen ve bu anlamda kendilik ürünü olan irade çalışmalarını ifade eden süreçtir. Süreç boyunca birey önce dışarıdan yaptırımları bir gereksinimle alır kabul eder devamında da kendi çıkarları gereği bunları olumlama yoluna gider (Rank, 2018a: 81). Bireysel iradi oluşum bu çerçevede toplumsal bütünün kişisel parçası olması bakımından Freud'un süperego görüşünden ayrılır. İdeal oluşumda başarıyı yakalayan birey psikolojik açıdan artık kendisini olumlar ve devamında kendi gerçekliğine adapte olur. İdeal oluşum sürecinin gelişimsel etkenlerini göz önüne alan Rank, tüm insanların aynı uyumu sağlayamayacağını söyleyerek uyum konusunda Freud, Adler ve Jung'dan farklı olarak ortalama insan, nevrotik insan ve yaratıcı kişilik olmak üzere üç farklı insan tipi belirler.

Doğum sonrası süreçte bazı çocuklar yaşamsal koşulların zorlaması ile bir karşıt istem geliştirirken diğer bazıları da doğumun yarattığı ayrılık suçluluğundan ve kendi istemlerini geliştirmenin sebep olacağı sıkıntılardan kurtulacağını düşünerek ebeveynin istemleri ile özdeşlik kurar. Ebeveyn istemini kabul eden çocuk yetişkinliğinde de toplum kabullerini benimseyerek bireyleşme çabası göstermediğinden çevreye uyum sağlar. Bu tür kaygılarla istem geliştirmemiş ve topluma uyum sağlamış kişilik tipi *ortalama insanı* anlatır (Geçtan, 1998: 223-224).

Gerçekliği kendi bireysel süzgecinden geçiren ortalama insan gerçekliğe uyum sağlamış biri olarak kendine özgü bireysel iradenin gerekçesini çoğunluğa katılan diğer insanlar arasında bulur. Yani uyum açısından ortalama insan çoğunluğa katılmanın gerekçesini yine çoğunluğun benzer biçimde uyumlanmış iradesi içinde kendi bireysel irade kabulü çerçevesinde ahlaki açıdan değil etik olarak ortaya koyar. Bununla beraber evrensel girişimleri, ortaya koyduğu gerekçe ile toplumun ahlak çerçevesi içinde bulunduğu anlamı ile onaylar (Rank, 2018a: 89). Ortalama insanın dıştan bir zorlamaya ihtiyaç duyduğu bu yüzden dışarıdan hissedilen iradenin idealini kendine ideal olarak benimsediği açıkça görülür. Böylece ortalama insan toplumsal kabullere göre kendi istemini sınırlandırmış ve bütünün parçası olma konusunda irade göstermiş kişi olarak tanımlanabilir.

Ortalama insan tipi toplum yararı düşünüldüğünde oldukça faydalı bir kişilik olarak kabul görür. Ait olduğu toplumda kabul gören değerler yürürlükte olduğu sürece o da toplum için kabul görür. Buna rağmen çoğu zaman kendisini değersizlik duygusu kaplar. Toplumda bir karmaşa ya da değişiklik söz konusu olduğunda ise çevresinde gerçekleşen olaylardan şaşkın bir duruma düşen ortalama insan özdeşlik kurduğu toplumda bir değişiklik olursa zarar görebilir. Rank için ortalama insan muteber bir tip değildir (Geçtan, 1998:224). Çünkü bireysel psikolojinin kişisel iradeye vurgu yapan amacı ortalama insanda karşılık bulamaz. Ortalama insan toplumsal akla göre hareket ettiğinden toplumun isteklerini önemseyen bir tiptir.

Rank için diğerlerinden daha önemli ve idealize edilmiş tip *yaratıcı tiptir*. Yaratıcı bir kişiliğe sahip olmak için herhangi önemli bir sığata gerek yoktur. Rank'a göre sıradan

bir insan olarak işçi ya da bir ev hanımı yaratıcı bir kişi olabilir. Ona göre toplumda başarılı görülen sanatçı kişiler ortalama ya da nevrotik kategorisindeki insanlar olmasına karşın nevrotiklerde olduğu gibi toplumun beklentisinden uzaklaşarak sıkıntıya göğüs geren tiplerdir. Yaratıcı tipin bireysel iradesi ile kendisi için tercih ettiği yol zorluklarla dolu olsa da dengeyi sağlamak ve sürdürmek için kimi zaman nevrotiklerin davranışsal özelliğini gösterebilir. İnsan, isteminin doğru bir tercih olduğuna inanır ve suçluluk duygusundan kurtulursa ve öteki insanlar tarafından da bu şekilde kabul görürse ayrılık ve birleşme ile oluşabilecek problemlere çözümler üretebilir. Bu süreci en sağlıklı biçimde uygulamaya geçiren ve karşıt eğilimler arasında uzlaşmayı sağlayabilenler yaratıcı tipteki kişilerdir (Geçtan, 1998: 224). Rank' göre burada sözü edilen planlı ve kolay bir iş olmayıp dış ve iç etkilere karşı sürdürülen bir mücadeledir. Bu çatışma ortamından kaçmadan birey gelişiminin her aşaması için yaşamsal bir mücadele vermek zorundadır. İradeyi engellemeden güçlenerek bu çatışmadan çıkmak yaratıcı tip için ancak savaşmakla mümkündür (Rank, 2018a: 83). Yaratıcı tip bu şartlar altında mücadelesini verirken kendi iradesini her durumda diğer tiplerden farklı olarak çok yüksek bir düzeyde kabullenir. Söz konusu yaşam şartları yaratıcı tipi zorlasa da o, her durumda kendi çözüm yollarını görebilen ve seçenekler arasında doğruyu bulabilen bir yapıdadır. Bu açıdan yaratıcı tip için pratik zekâya sahip olduğu söylenebilir. Çünkü bu tür insanlar çalışma ve üretme konusunda başarılıdır.

Nevrotik tipler Rank'a göre toplum içinde yer alsalar da tedavi edilmesi gereken hasta olarak görülmemelidir. Onlarda bilinçli irade suçluluk bilinci olarak belirir. Onlar modern çağın insan tipinin aşırı gelişmiş prototipini temsil ederler. Nevrotik özelliklere sahip olma Rank'a göre herkeste görülebilen bir durum olmakla birlikte; kendini kabullenememe ve kendine tahammülsüzlük, başkası olma isteğini beraberinde getirirken birey içine düştüğü bu zihinsel sarmaldan ötürü acı çeker. Nevrotiklere özgü bu durumun tespit edilmesi psikoterapi açısından önemlidir. Bu sayede acı çeken ve suçluluk duygusuna hapsolmuş nevrotik birey irade sahibi eylemde bulunan bir kişiye dönüştürülebilir (Rank, 2018a: 52). Yaşam şartlarının zorluğu karşısında üzerinde baskı hisseden nevrotik bir birey için iradî oluşum sürecinin aşamaları bireyin kişilik yapılanmasına yardım edebilir. Bu sayede Rank'ın ifade ettiği modern çağ insanı olarak nevrotik, toplumsal ölçekte sağlıklı bireysel

davranışlar geliştirebilmek için irade psikolojisinde anlam bulan öncelikle iç mücadele yoluyla iradesini denetim altına alabilir.

Nevrotik tipin temel problemi dıştan ve içten bir baskı ile karşı karşıya kalması ve baskılara göğüs gerememesi sonucu bireyselliğini kabul edip benimseme noktasında yaşadığı problemdir. Baskılar, direnememe noktasına gelinceye kadar nevrotiği sıkıştırır ve fazla baskıya dayanamadığından gerçeklik algısını yitirerek acı çekmeye başlar. Nevrotik için bu noktada yapılabilecek tedavi kendi gerçekliğine uyarlanmasına yardım etmektir (Rank, 2018a: 87-88). Çünkü algıdaki bozukluk bir anlamda dış dünya ile olan bağlantısını kestiğinden nevroitik kendi eksenini yitirerek uyum sağlama konusunda kendi çabasından da faydalanamaz.

Nevrotik kendi isteğiyle gerçeğin peşine düşmez. Hatta bu durumdan mutlu da değildir. O bunun için zorlanmıştır. Ondaki gerçeklik arayışı nesnel ve genel bir nitelik taşımaz. Nevrotik birey kendi bakış açısından hareketle kendi öznel gerçekliğini arar. Bunu yaparken de kendi ruhsal gücünü olumsuz bir dil ile değer yitimine uğratar. Ondaki içsel motivasyon kendini küçük ve güçsüz görme, değersiz hissetme üzerine çalıştığından ruhsal açıdan bir sıçrayış yapamaz hatta bunu kendini kandırma olarak görür (Rank, 2018a: 66). Yaşamda karşıt eğilimleri birleştiremediğinden içine düştüğü durum kaçınılmazdır. Bu yüzden nevroitik tipler Rank'a göre engellenmiş artist kişiliklerdir (Geçtan, 1998: 225). Yaratıcı tip çatışmalarını kendisi çözümlediğinden nevroitik bu açıdan yaratıcı tip ile irade geliştirme ve kendisiyle uzlaşma noktasında uzaktır.

Rank'ın kişilik kuramının temelinde yer alan irade oluşumu kişilik tiplerinin sınırlarını belirlemede düşüncenin çıkış noktasını oluşturur. İrade psikolojisinde önemli olan bireyin çatışmalarını kendi içinde çözümlemiş ve hayatta kendine yeten bir kişilik geliştirmiş olmasıdır. Bireysel anlamda kendisiyle barışık olan insan toplumsal anlamda güçlü bir kişilik gösterir. Bu açıdan nevroitik dış gerçekliğe uyum sağlayamaz. Ortalama insan ise irade bakımından toplumsal kabullere göre yaşam tarzı geliştirdiğinden toplumda iradi bir varlık gösteremez ve bu sebepten ideal bir tip değildir. Ortalama insan toplumun değer yargılarını onaylayarak etkin bir davranış gösteremez. Yaratıcı tip kendi kişisel gelişimini tamamlamış, kendisiyle uzlaşmış ve

çatışmaların tuzağına düşmemiş kişidir. Bu açıdan yaratıcı tip kişilik tipleri arasında irade bakımından en gelişmiş ve sahip olunması gereken ideal kişilik tipine örnektir. Çünkü yaratıcı tipin kabulleri kendi iradi eylemlerine uygundur ve bu açıdan toplumsal bazda iradi bir varlık gösterir.

Rank'ın klasik psikanalizden ayrılan doğum travması kuramı psikanalizin tek taraflı bir libidinal anlayışla ortaya koyduğu ve anlayış doğrultusunda cinselliğe dayandırdığı görüşlerine daha gerçekçi bir alternatif yaklaşım geliştirmesi açısından önemlidir. Her ne kadar Freud'un yanında psikanaliz tartışmalarına katılarak Freud'a ait görüşleri paylaşırsa da Rank'ın kendini bu alanda yetiştirmesiyle araştırma ve görüşleri psikanalizin tanımlı araştırma sınırlarında olmayan kültürel incelemeleri de kapsar. Rank bu açıdan psikolojik vaka ve durumları farklı bir yaklaşımla ele almış, özellikle mitler üzerine yaptığı araştırma ve elde ettiği bulgular Freud tarafından da ilgi ve kabul görmüştür. Bu açıdan çalışmaları psikanaliz için kültürel bir altyapı oluşturan Rank'ın ortaya koyduğu veriler hem psikoterapi hem de edebiyat alanında inceleme ve araştırmalara ışık tutacak çalışmalardır. Onun mitler üzerine yaptığı incelemeler psikanalizin yalnızca klinikte hastaya uygulanacak bir terapi olmadığını göstermekte, edebî metin incelemelerinde de geçerli bir yöntem teşkil etmektedir.

1.5. C. Gustav Jung'un Çalışmaları ve Analitik Psikoloji

1.5.1. Analitik Psikoloji ve Bazı Temel Kavramlar

Psikanalizin Freud'dan sonra üzerinde en çok konuşulan ismi olan Jung, İsviçre'de geleneksel bir ailenin en büyük çocuğu olarak dünyaya gelir. Rahip bir baba ve duygusal bir anneye sahip olan Jung'un inancını zamanla yitiren babası huysuz ve kederli bir kişiliğe bürünür. Annesi ise duygusal rahatsızlıklara sahiptir ve duygusal hayatındaki dengesizlik davranışlarına yansır. Anne ve babasının içinde bulunduğu ruhsal yaşantıdan etkilenen Jung'un çocukluğu yalnızlık ve mutsuzluk içinde geçer (Schultz ve Schultz, 2007: 640). Tıp fakültesinden mezun olduğunda psikiyatri alanını tercih eden Jung Avrupa'nın ünlü ruhsal tedavi merkezi Burghölzli Hastanesinde kendisi için bir şans saydığı şizofreni üzerine çalışmalar yapan Eugen Bleuler ile çalışmaya başlar. Burada psikiyatriye olan ilgisi oldukça artan Jung, ruh hastalarını

gözlemleyerek iç dünyalarını merak eder. Bleuler'den sonra Fransız psikiyatrist Pierre Janet ile de tanışır. Ancak hepsinden başka etkilendiği en önemli isim Freud olur (Geçtan, 1998: 168).

Jung, Freud'un rüya yorumları üzerine yazdığı kitabından oldukça etkilenir. Kendisi de ilk kitabı olan *Dementia Praecox Psikolojisi* adlı yapıtını Freud'a gönderir. Kitabında Freud'un çocuklukta cinsellik konusunda görüşlerini eleştirse de kitap sayesinde Freud ile tanışır. Freud, 1907 yılında Jung'u Viyana'ya davet eder. Bu buluşma ile uzun sürecek dostlukları başlar. Freud, Jung'un düşüncelerini beğenir ve kurulmasına öncülük ettiği Uluslararası Psikanaliz Derneği için Jung'un başkan seçilmesini sağlar. Uzun süren dostlukları iş arkadaşlığına dönüşüp Freud Jung'u veliahdı olarak açıklasa da Jung'un düşünsel açıklamaları aralarındaki farklılıkları ortaya koymak için yeterlidir (İnanç ve Yerlikaya, 2017: 63). Freud ile fikir ayrılığına sebep olan gözlem ve düşüncelerini de şöyle dile getirir:

“Freud'la ilişkim konusunda kimi şeyler söyleyebilirim size. Mesleğe başladığımda salt Freud'un görüşlerine göre davrandım. Hatta bu konuda Freud'un en iyi öğrencisi sayılacak kadar ileri gittim. Freud'la pek güzel anlaşıyorduk. Ama günün birinde, kimi nesnelere simgesel nitelik taşıdığı düşüncesi takıldı kafama. Oysa Freud böyle bir düşünceyi benimsemeye yanaşmıyor, yöntemi kuramla, kuramını yöntemle özdeşleştiriyordu. Gelgelelim, böyle bir şey olanaksızdır; yöntem bilimle bir tutulamaz.” (Jung, 1992: 164).

Freud ile yaşanan kopuş sonrası derin bir yalnızlığa gömülen Jung, Küsnacht'ta doğduğu topraklarda inzivaya çekilerek kendini gözlemlemeye başlar. Çocukluğundaki gibi anormal rüyalara ve olaylara tanık olur. Bu süre zarfında iç çatışmalar yaşayan ve duygusal çöküntüye uğrayan Jung, kitap okumak dâhil zihinsel etkinliklerde bulunamaz. İntihar etmeyi bile düşünse de sonunda duygusal çıkmazdan, Freud'un bilinçaltını izlediği gibi, rüyalarında ortaya çıkan kendi bilinçaltını ve dürtülerini takip ederek onları çözümleyerek uzaklaşır (Schultz ve Schultz, 2007: 643). Küsnacht'ta kaldığı kriz dönemini Freud ve Adler üzerine düşüncelerini belirterek onlardan farklı yönlerini açıkladığı *Psikolojik Tipler* çalışması ile sonlandırır. İnsan

tiplerinin karakteristik özelliklerini tespit ederek dışadönüklük ve içedönüklük ile duygu ve düşünce ayrımını yapar (Geçtan, 1998: 169). Ruhbilim konusunda çalışma yapan insanların ulaşabileceği en uç nokta olarak; herkesin elindeki verileri ve yöntemleri ortaya koyup hangi nesnelere hangi yoldan yaklaştığını ve bunun sonucu nasıl bir bakış açısı geliştirdiğini itiraf etmesi gerektiğini düşünen ve bu yöntemi kendisi için uygulamaya koyan Jung, bu anlayışla kendi ruhbilimsel kuramını ortaya koymaya çalışır (Jung, 1992: 166). Dile getirdiği görüşleri doğrultusunda da başarılı olur.

Freud'un putları devirdiğini düşünen Jung yaşanan çağın nevrozu olarak uygarlığın kendisi ve değerleri üzerinde beliren kuşkuyu görür. 19. yüzyılın yenilikçi fikirleri karşısında insanlarda her şeye karşı kuşku oluştuğunu ve bu kuşkularında da haklılık payı olduğunu söyler. Freud'un, yaşadığı çağ için çürük bir dişi acıtarak içini oyan bir dişçiye benzetildiğini, bu benzetmenin de yerinde olduğunu ifade eder. Ancak Jung için ana problem dişi tekrardan dolgu yapmaktır ve Freud'un psikolojik yaklaşımı açtığı oyuğu doldurmamaktadır (Jung, 2006: 378-379). Bu düşüncelerle psikanalizin yetersizliğini dile getiren Jung, psikoloji çalışmalarında Freud'dan bağımsız olarak deneysel psikopatolojiye yer verdiğini; bunu yaparken de çağrışım metodundan ve ardından kişilik çalışmalarından faydalandığını belirtir. Freud'un hastalarda problemleri fantezileri üzerine araştırma yaptığından hareketle kendisinin çağrışım deneyleri sırasında insanların benzer hataları tekrarladığı konusu üzerinde durduğunu söyler (Jung, 2018c: 81). Belirli konularda çalışmalar benzerlik gösterse de Jung için psikanaliz vakalar derinleştikçe daha da araştırılması gereken bir alan olur.

Genel anlamda psikanalizin amacına ulaşabilmesi bilinçdışı tortuları bilince çıkarıp bastırılmış duyguları boşaltmaya bağlı olduğundan bunu başarabilme noktasında yöntemin ve terapistin önemli bir etken olduğu aşikârdır. Bu konuda "analitik ruh tedavisinin en başı, günahların itirafı modelinde yatmaktadır" (Jung, 2015: 67) görüşünde olan Jung bilinçdışına baskılanan ve ruhta saklanan şeyin günah fikri ile bağlantılı olduğunu ve analitik ifadeyle bastırmanın meydana geldiğini düşünür. Ona göre saklanan günah fikri insan için sırdır. İnsan için ise bir sırra sahip olmak insanın toplumdan uzaklaşmasına ve ruhunu zehirlemesine neden olmaktadır. Çünkü saklanan sır her ne olursa olsun saklayan kişi için suç etkisi oluşturmaktadır (Jung, 2015: 68).

Buna göre suçlu psikolojisine giren insan için rahatsız edici düşüncelerin ve kendinde uyandırdığı duyguların bastırılması söz konusu olacağından bilinçaltı bu noktada devreye girecek ve istenmeyen birikimleri saklayan bir yapıya dönecektir. Saklı kalan içerikler de rüya yoluyla bilince kendini hissettirecektir.

Bu açıdan Jung kendisi gibi psikiyatrların Freud'un rüyalar ile ilgili kuramından etkilendiğini söyler. Çünkü o zamana kadar şizofreni ve içten kaynaklanan kuruntulu düşüncelerin açıklanmasına bir yol açılmış olmaktadır. *Düşlerin Yorumu* hakkında nevroitikler ve normal kişiler için söz konusu olan içteki kilitli kapıların açılmasına anahtar işlevi gördüğü yorumunu yapar (Jung, 2006: 376). Freud, *Düşlerin Yorumu* adlı eserinde rüya oluşumu hakkında bilgi vermiş ve rüya motiflerinin nasıl yorumlanması gerektiğini göstermiştir.

Ancak yöntem olarak katarsisin yetersizliği Jung'u çağrışım testleri geliştirmeye iter. Pierre Janet ile çalışan Jung, Paris dönüşü Burghölzli'de sözcük çağrışımına dayanan test geliştirir (İnanç ve Yerlikaya, 2017: 63). Buna göre hastaya bir dizi kelimedden oluşan liste sırayla okunur ve hastanın kısa cevaplar vermesi beklenir. Testte kişinin yanıtlanmakta zorlanacağı birtakım kelimeler de yer alır. Bu kelimeler hastanın bilinçdışından kaynaklanan belirli yaşantılara özgü içeriklerle yanıtlanabilmektedir. Jung, kelime çağrışım testi ile duygusal çatışmalardan kaynaklanan sanrılar, hezeyanlar ve başkaca şizofreni belirtilerini bir grup düşünce topluluğunun bilinçten ayrılarak bağımsız bir oluşum içine girdiği etkinlikleri (autochthonous complex) olarak yorumlamıştır (Geçtan, 2018: 116). Kelime çağrışım testleri hakkında ayrıca Jung şunları söyler:

“Bizim yöntemimizde, kanser fikrinin kökenindeki psişik kompleksten kaynaklanan yanıtları kesinlikle bulup çıkarırız, uyarıcı kelime ne zaman, gizli bir kompleksle ilintili bir şeye değinirse, bilinçli ego'nun tepkisi bozulur, hatta kompleks kökenli bir yanıtla yer değiştirir. Kompleks, sanki egonun isteklerine müdahale edebilen bağımsız bir varlıktır. Gerçekten de kompleksler, kendi düşünsel hayatları bulunan ikincil ya da kısmi kişilikler gibi davranır.” (Jung, 2017: 14).

Kelime çağrışım testlerinin bilinçdışı malzemeye ulaşma açısından başarısı Jung için önemlidir. Bilinç kendine sınırlar belirlerken bilinçdışı ise kelime çağrışım yöntemi ile belirleyici bir role sahip olduğunu göstermiştir. Bu sebeple testler insan için sadece bilincin değil kişiliğin de önemini ortaya koymaktadır.

Nevroz vakalarında kişilik terbiyesi ve dönüşüme uğratılması gerektiğine dikkat çeken Jung, nevroza sebep olarak çocuklukta başlayan gelişimsel bozukluğu gösterir. Tedavide ise pedagojiden ve felsefenin bakış açısından faydalanmak gerektiğini belirtir. Çünkü sadece tıbbi bilgiyle hastaya yaklaşan hekim için tedavi yetersiz olacaktır. Tedavinin yürütülebilmesi ise psikiyatri bilgisi dâhilinde mümkündür. Bu kapsamda rüyalardan faydalanabilmek için de ayrıca psikoloji, mit ve ilahiyat bilgisi yoluyla elde edilecek sembol bilgilere ihtiyaç vardır (Jung, 2015: 37). Bu bakış açısı Jung'un psikanaliz için gördüğü eksiklikleri tespit etmesi açısından önemlidir. Jung, böylelikle kendi kuramı için klasik psikanalizin sınırlarını genişletmiş ve kapsamına kültürü de dâhil etmiştir. Çünkü vaka olarak nitelenen ruhsal hastalıklara sahip insanı anlamak aynı zamanda kültürel yapının bir parçası olduğu gerçeğini kabul etmektir.

Jung'un üzerinde çalıştığı konulardan biri de dürtüdür. Raff, Jung'un dürtüler ile ilgili görüşünü içgüdü ve arketip aracılığıyla psişenin en merkezinden ortaya çıktığı, psişik sağlık için dürtülerin gerekli olduğu ve psişeden ortaya çıkmaları sebebiyle de dürtülerin "Tanrı'nın istenci" olabileceği şeklinde özetler. Dürtüler kendiliğinden ortaya çıkan ve bir açıklamaya ihtiyaç duyan fikir ve imgeler olarak tanımlanır. Hemen her konuda dürtü duyulabilir. Ancak dürtüler hissedilebilir olsa da kendileri his değildir. Belirli bir konuda bir şekilde davranış gösterme ihtiyacı hissetmek bir dürtüyü takip ederek davranışa dönüşmesini sağlamaktır. Bu açıdan dürtüler, bilinçli zihin için bilinmeyen bir kaynaktan doğan yapma itkisi olarak tanımlanabilir (Raff, 2017: 48-49).

Analitik psikoloji, Jung'un uzun süreli gözlem ve çalışmaları sonucu ortaya çıkmış bir derinlik psikolojisidir. Ruhsal yapının çalışma prensipleri açısından zengin bir içeriğe sahip olan analitik psikoloji klasik psikanaliz ve diğerlerinden önemli ölçüde farklılık gösterir. Jung, psikolojinin bilim olabilmesi ve fayda sağlayabilmesi için sosyal bilimlerde de araştırmalarda bulunmuş ve psikoloji bilimi için tıp bilgisi

yanında sosyal bilimlerin öğrenilmesi gerektiğini öngörmüştür. Bu doğrultuda analitik psikoloji için Jung'un üzerinde durduğu ve sistemi içinde önemli gördüğü bazı temel kuramsal çalışmalar vardır.

Bunlardan ilki *kompleks* adını verdiği ve ruhsal yapı içinde belirli bileşenlerin bir bütün hâlinde bir araya geldiği eğilimdir. Bütünü oluşturan çekirdek yapılar içerdiği enerji ile bir çeşit mıknatıs görevi görür. Bunlar enerjinin miktarına bağlı olarak birbirleriyle ilişkili birçok duygu ve düşünceyi etkileme özelliğine sahiptir ve kompleks oluşumunu sağlar (İnanç ve Yerlikaya, 2017: 66). Kolektif bilinçdışı bu bakımdan Jung psikolojisi için önemlidir ve bu anlamda önemli bir terminolojik boşluğu doldurmaktadır. Çünkü kompleksler daha çok kolektif bir yapıyı ifade etmekte ve evrensel boyutta belirgin benzerlikler taşıyan oluşumlar ile sembolleri kapsamaktadır.

Jung, kompleksleri çağrışım testi uygulamalarında fark eder. Test uygulanırken hastalara verilen kelimeler karşılığında istenen çağrışım yanıtı gecikince bu durum Jung'un dikkatini çeker ve hastaya sorular yönlendirir ancak tatmin edici bir cevap alamaz. Gecikme yaşanan kelimeler ile diğer bağlantılı kelimelerde de tepki süresinin uzaması ona göre bilinçdışında yer edinen duygu ve düşünce gruplarının varlığı ile ilişkilidir. Bu komplekslerden biriyle bağlantılı olan kelime yüzünden bilince müdahale eden kompleks kelime çağrışım tepkisini geciktirmektedir. Daha sonra yapılan kapsamlı çalışmalar ile komplekslerin kişilik yapısı içinde bağımsız küçük kişilik parçaları oluşturduğu ve bunların nevroz oluşumunda önemli bir etkisi olduğu Jung tarafından ortaya konulmuştur (Geçtan, 1998: 174). Her kompleks yapı bu açıdan insan bilincini istemsiz etkileyen bir nedensellik içerir. Kendi içinde anlamlı bir tepkiselliği içeren kompleksler bilinçdışında var olan birtakım oluşumlarla açıklanmakta ve bilinçdışının bilinç üzerindeki etkisini göstermektedir. Çağrışım testleri ise bu kompleks takılmaların tedavisinde önemli bir yöntemsel araçtır.

Bilinçdışında yer edinen bastırılmış duygu ve düşünceler kişisel bilinçdışı alanında bulunur ve bireysel yaşamın bir parçası olan tecrübe ve vaka olgularıyla sınırlı olan bu alan kompleksleri içerir (Sarıçiçek, 2013: 10) ve kompleksler bu yüzden bilinçdışı alanda yer alan arketipsel figürlerle de bağlantılıdır. Kolektif bilinçdışı arketip terimi

ile eşdeğer kullanılmasına karşın *arketipler*, “insanlar hakkında aşırı yalınlaştırılmış genel önyargılar (stereotipler) değil, birinin bakış açısından görünümü sunan zengin ve esnek bir karakter dilidir ve gerçeklik hissini kuvvetlendirmek için kullanılırlar.” (Yücel, 2014: 26). Jung’un araştırmalarının büyük bir bölümünü oluşturan arketipler konusu herhangi bir durum ya da olayla sınırlanacak türden değildir. Tecrübe ve olaylardan çıkartılabilecek çok sayıda arketip mevcuttur. Bunlar arasında “doğum, yeniden dünyaya geliş, ölüm, güçlülük, sihir, kahraman, çocuk, üçkâğıtçı, akıllı ihtiyar, toprak ana, dev gibi imgeler, ağaçlar, güneş, ay, rüzgâr, ırmak, ateş ve hayvanlar gibi doğal objeler, yüzük ve silah gibi insan yapısı objeler” yer almaktadır (Geçtan, 1998: 177). Arketipler yaşanmış tecrübeleri ifade ederken hayatta olağan durumlar için çok sayıda arketip mevcuttur. Çünkü her bir olay ve durum insan için gerçekleşmesi ihtimal dâhilinde olan yaşantıları içerir.

Jung, arketipler konusunda her ne kadar bir kuram geliştirse de bu konuda ilk çalışma yapan kişi olarak Platon’u işaret eder. Kendisi ise arketiplerin zaman ve mekân sınırı olmaksızın dış etkenlerden bağımsız biçimde ve kendiliğinden ortaya çıkabilen yapılar olduğunu göstermiştir. Jung’a göre psişik yapılar önceden biçimlendiği için psişenin işlevleri ve bunun içinde bilinçdışı eğilimler de önceden biçimlenir. Bunlar içinde yaratıcı fantezi önemli bir yerdedir ve ilkinde olarak adlandırılan figürler fantezi ürünleri olarak belirli hâle gelir. Arketipler ise fantezinin bu özel alanında görünmektedir (Jung, 2013b: 20). Mircea Eliade’nin arketipler konusunda şu ifadeleri de Jung’un görüşlerini açıklayıcı niteliktedir:

“Freud’un keşiflerinden birisi öncelikle fevkalade sonuçlara sahip olmuştü; buna göre, insan için her şeyin belirlendiği bir "ilk" dönem vardır -bu ilk çocukluk dönemidir-ve bu bebeklik ya da erken çocukluk döneminin akışı yaşamın geri kalanı için bir örnek oluşturur. Bunu arkaik düşüncenin terimleriyle yeniden ifade edecek olursak, bir zamanlar bir cennet olduğunu (psikanalize göre, doğum-öncesi dönem veya memeden kesilmeden önceki zaman) ve bu cennetin bir "kopuş" veya "felaketle" (çocukluk travması) ile son bulduğunu ve yetişkinin bu ilk olaylara yönelik tutumu ne olursa olsun, bu olayların gene de onun varlığını belirlediğini söyleyebiliriz. Bu gözlemleri Jung’un kolektif

bilinçdışı (bireysel deneyimlerle oluşmadıkları için unutuldukları söylenemeyecek olan bireysel psişe yapılarını önceleyen psişik yapılar) keşfiyle ilişkilendirmemek elde değil. Jung'un arketiplerinin dünyası, söz konusu arketiplerin gayrişahsi olmaları ve bireysel yaşamın tarihsel zamanına ait olmamaları, bilakis türlerin -hatta bizatihi organik yaşamın- zamanına ait olmaları bakımından aynen Platon'un İdealar dünyasına benzerler.” (Eliade, 2017: 60).

Platon mağara alegorisinden yola çıkarak ideaları ortaya koyar. Bu anlamda güneşin insanın kendi gölgesini ortaya çıkardığı gibi kişisel yaşantılar bireyin kendi içine yönelmesi için bir kapı aralar. Sırtı güneşe dönük olan kişi için ortaya çıkan gölge yalnızca kişisel tecrübeyi ifade etmektedir.

Jung'a göre arketip biçimsel bir unsurdur. Aslında kendisinde var olan boşluğun a priori bir olasılık ve tasarlanan yetiden ibaret olması anlamına gelir. Biçimsel yönden de içgüdülere karşılık gelirler. Tıpkı içgüdüler gibi arketiplerin de varlığı ispatlanamaz. Biçimsel özelliğine göre kristal bir yapıya benzeyen arketipler kristalin yüzeylerinin yapısına göre farklılık göstermesi gibi farklılık gösterir. Burada önemli olan kristalde belirgin biçimde görünen geometrik orantı ve eksen yapısıdır. Arketip sistemi de somut değildir ancak sabit bir anlamsal sisteme sahiptir. Anne arketipindeki gibi birden fazla değişkene bağlı olarak ortaya çıkar (Jung, 2013b: 21). Bu açıdan arketipler kişisel anlamda bireye ruhsal görüngüler sağlayarak kolektif tecrübeleri yansıtır. Jung'un belirlediği başlıca arketipler arasında *anima*, *animus*, *persona* ve *gölge* arketipleri gelmekte ve bunlar kişilik oluşumunun önemli etkenleri arasında görülmektedir.

Anima davranışlarda tutarsızlığa sebep olur ve duygusal bir görünüme sahiptir. Bu yüzden erkeklerde görülen feminen erotizm animanın yansımasıdır. Animanın kadınlardaki karşılığı olan yapı ise *animus* olarak adlandırılır. Doğuştan gelen bir imge olarak animus kadınlarda görülen erkeksi yöndür. Kadınlardaki animus rasyonel bir görünüme sahiptir ve kadınların erkekler hakkında mantığı aşan argümanları ve sıra dışı düşünceleri animusun etkisiyle ortaya çıkar. Anima ve animus bireyde, karşı cinse ilgi duyması konusunda çekicilik ve isteksizlik uyandırarak yönlendirebilir (Jung,

2018c: 229). Anima ve animus bilinçdışını kişileştirerek agresif ve hoş olmayan bir nitelik kazandırır. Bilinçdışında aslında olmayan bu nitelikler bu figürlerin kişileştirilmesi ile bilinci etkilediği zaman görülür. Anima ve animus figürleri kendi özelliklerine uygun ifadeye sahip olduklarından kişiliğe kısmen etkileri vardır ve aşağı seviyede ya bir kadın figürü ya da bir erkek figürü niteliği taşırlar. Kişiliğe olumsuz etkileri de buradan kaynaklanır. Bu etki altında bir erkeğin davranışlarının nedeni belirsizdir. Kadın ise münakaşa eden bir tip özelliği gösterir (Jung, 2017: 258-259). Anima erkeğin bilinçdışında var olan kişiselleşmiş kadınsı yön olarak kendini belli eder. Bu yüzden kadınlara özgü ruhsal durumlar ve davranış örüntüleri animanın etkisi ile ortaya çıkar.

Persona, genel olarak toplumda kabul görmek amacı ile insanın dış dünyada olan ilişkilerinde takındığı maskedir (Geçtan, 1998: 178). Persona sözcüğü analitik psikoloji için insanda var olmayan örtülü bir karakterin yaşanması anlamına gelir. Bu yönüyle de toplum içinde yaşayan insan için zorunlu bir davranış göstergesi olarak tanımlanabilir. İnsanlarla geçinme konusunda ve özellikle zevk alınmayan insanlara karşı arkadaşça bir tutum geliştirebilmek persona ile mümkündür. Her insanda görülen ikili yaşam tarzı olarak beliren kişisel özelliklerde kişilik tutumunun birisi personanın etkisindedir

Hemen hemen her insanın kendine özgü personası vardır. Yaşam şartları insanları belirli davranış kalıplarına zorlar. Bu durumda profesyonel hareket eden insanlar bu tür beklentileri persona ile yerine getirir. Burada risk oluşturan nokta kişinin personası ile özdeşleşmesi, personayı hayatına genelleştirmesidir. Profesör için mesleğinde esas aldığı kitabı ne ise tenör için sesi odur ve her ikisinde de kişilik persona rolleriyle özdeşleşirse kendi felaketlerini hazırlamış olurlar. Çünkü Jung'a göre o zaman kendi oluşturdukları psiko-biyografi hayatlarına egemen olur, bu durumda da basit bir iş bile içinden çıkılmaz bir hâl alır (Jung, 2013b: 55). Personanın insan hayatına olan etkisine Philippe Presles'in şu cümleleri net bir açıklama getirmektedir:

“Sonuçta, karşılaşmalarımız, taklitlerimiz, hayallerimiz, okumalarımız, izlediğimiz filmler, belgeseller, oynadığımız oyunlar, özellikle bilgisayar oyunları boyunca şekillenen rollerle tıka basa dolu

dolaplarımız olur. Bilinç sıçramasını gerçekleştirip geçeğin hem kendimizi yansıtabileceğimiz bir dekor, hem performansımızı sunabileceğimiz bir sahne hâline gelmesini sağladığımız andan itibaren, yaşam öykümüz hem sanal hem elle tutulur olaylardan oluştuğundan, rollerimiz yarı kurgu, yarı gerçektir.” (Presles, 2013: 240).

Bu yönüyle persona kişinin toplumda kendisi için belirlediği bir tür maskeleyme işlemini ifade eder. Aslında kişilik yapısında olmayan ancak içinde bulunduğu koşullara bağlı olarak ortaya çıkan durumsal davranışlardır. Persona bu yüzden sosyal ilişkilerde sağlıklı bir görünüm ve iletişim sunulması açısından önemlidir.

Gölge arketipi insanın görünmeyen karanlık tarafını, yüzeye çıkmadığı için anlaşılmayan, unutulmuş, ihmal edilmiş ya da istenmeyen yönleri ve duyguları ifade eder. Bireysel bilinçdışında bu alan korkular, nefret duygusu, saplantı gibi olumsuz içeriklere sahiptir (Yücel, 2014: 25). Jung psikolojisinde gölge ile kastedilen insanın karanlık tarafı olarak nitelenen kötücül yanlardır. Her insanın kişilik yapısında bulunan ve geliştirmeye açık olumsuz özellikler gölge ile ifade edilir. Kişiliğin aşırıya kaçan ve uçları temsil eden davranış özellikleri sağlıklı bir bireysel gelişimin önünde en büyük engeldir. İnsanın gölge tarafı normalde açık edilmeyen ve belirli şartlarda ortaya çıkan bir süreçten geçtiği için kişiliğin diğer yarısı olarak iyi bir insan olmanın gereği dengelenebilir.

Arketipler sınırlanamayacağı gibi onların farkında olarak yaşamak insanın kendi ruhsal potansiyelini açığa çıkarıp güçlenmesine katkıda bulunabilir. Carol S. Pearson'un konuyla ilgili görüşleri de bunu desteklemektedir:

“Stres altındayken hepimiz geçici olarak bir arketip tarafından ele geçirilebiliriz, çünkü içimizde onun tüm olumlu potansiyelini olduğu gibi, olumsuz potansiyelini de barındırırız. Bu, Savaşçı tarafından ele geçirilme durumunu bir insanın "aklını yitirip," bir silah alıp gidip "düşmanlarını" vurduğu o aşırı uçtaki vakalarda görürüz. Daha tipik bir biçimde, bunu insanların rakipleri ile savaştaymış gibi davrandıkları hukuk davalarında ya da şirketler arası rekabette görürüz. Bu arketipsel

ele geçirilme karşısında tek yardım bilinçtir. Arketipleri ve onların olumlu tezahürlerini anlamak, onların öbür yanlarına (ki bunlara, genelde, gölge yanlar denir) karşı psikolojik olarak aşılınmamızı sağlar; arketiplere maruz kalarak ve onların içimizde nasıl iş gördüklerinin farkına vararak, onların daha olumsuz veçhelerini dengelemeyi ve hatta yerini kapmayı öğrenebiliriz.” (Pearson, 2016: 49).

Rüyalar analitik psikoloji için hem ruhsal yapıda hem de kolektif yapıda önemlidir. Jung, rüyayı yorumlayabilmek için rüyanın detaylı biçimde belirlenmesi gerektiğini söyler. Böylece rüya ve onu gören kişi arasındaki çok yönlü bağlantı açıklığa kavuşacak ve rüyadaki sembollerin önemi hakkında bilgi sunacak önemli bir adımdır. Rüyadaki her imge ve simge üzerinde yeterince durularak bunların rüya sahibi için ne anlam ifade ettiği saptanmalıdır (Fordham, 2015: 125). Rüyalar Jung’un kuramını oluştururken üzerinde çalıştığı ve tedavide yöntem olarak yorumlamasını kullandığı psikolojik bir araçtır. İnsan zihni rüya görerek bastırılan duygulardan kurtulduğu gibi rüyada ortaya çıkan sahne ve olaylar ise gerçek hayattan kopuk serüvenler şeklinde kendini gösterir. Psikanalizin farklı aşamalarında rüya ile ilgili araştırma ve tespitler yapılmış olup, Jung da analitik psikoloji içinde rüyaya ayrı bir önem vermiştir.

Rüya gören için günlük yaşamda gerçekleşen olaylar önemlidir ve rüyanın yorumuna etki eder. Çünkü rüya günlük yaşantılara tepkiler içerebilir. Psikanalizde *dengeleme* olarak ifade edilen bu olay kendi içinde otomatik bir süreçtir ve rüyanın bilinçli yaşantıyla ilişkisi bu noktada önemlidir. Bennet’in ifadesine göre dengeleme şu şekilde gerçekleşmektedir:

“Zihindeki dengeleme, bir denkleştirici gibi düşünülebilir; yani bir makinenin optimum verimde çalışmasını sağlamak ve bunu devam ettirmek için, makineyi belirli bir randımanda tutan bir mekanik parçaya benzetilebilir. Vücuttaki özdenetim seviyesini düzenleyen homeostatik mekanizmaların işleyişi sayesinde vücutta meydana gelen dengeleme prensibi de hemen hemen aynıdır. Bu mekanizmalar tekdüzeliği ve istikrarı belli bir seviyede tutmak için uğraşan

dengeleyiciler gibidir. Bu mekanizma herhangi bir sekteye uğradığı zaman, sağlık bozulur ve hastalıklar ortaya çıkmaya başlar. Bazen hastalık semptomları, sorunları düzeltme çabaları olarak görülebilir.” (Bennet, 2006: 98-99).

Jung, rüya araştırmaları sırasında elde ettiği verilerden yola çıkarak rüyayı nasıl anlamlandırmak gerektiği konusunda “bağlam çıkarmak” adını verdiği bir yöntem geliştirdiğini söyler. Buna göre, rüya içeriğinde dikkati çeken her bir unsur rüya sahibine ne ifade ediyorsa rüya sahibinin kendi anlayışına bağlı olarak çağrışım boyutunda ele alınmalıdır. Bu yöntemde takip edilmesi gereken yol anlaşılması güç bir metnin dilini çözmeye benzemektedir. Bu açıdan yöntemle her zaman sonuca ulaşmak ise güç bir iştir. Çünkü ilk etapta kendini belli eden şey önemli olmasa da önemli gibi görünen bir ipucu olabilir. Bağlam incelemesi her ne kadar hazırlık aşamasında basit bir çalışma gibi görünse de ipuçlarını elde ettikçe teknik bir çalışmaya dönüşmekte, devamındaysa elde edilen parçalardan gerçek bir anlama ulaşmak yabancı dilde bir metin çözümlenmek kadar uğraştırıcı olmaktadır (Jung, 2018a: 88). Jung’un tekniğinde rüyaların yorumu rüya görenin yardımını içermelidir. Çünkü rüyada görülen veriler rüyanın sahibi için ne anlam ifade ediyor ya da etmesi gerekiyorsa ona göre yoruma dökülebilmek önemlidir. Rüyada kalem gören biri için anlam özel bir sembolü ifade ederken yorumlayan için önemsiz bir nesne olarak görülebilir. Bu da rüya yorumu açısından sağlıklı bir çıkarım elde edilmesini önlediği gibi tedavi için olumsuz koşullar doğurabilir.

Jung, geliştirdiği rüya yöntemini hastaların tedavisinde kullandığından hastalıkların teşhisinde ve hastaların bireysel farkındalığını uyandırma konusunda doğru rüya yorumuna ulaşmanın önemi ve sonuçları açısından şunları söyler:

“Daha basit yöntemler çok fazla başarısızlığa uğradığı ve doktor hastayı tedavi etmeye nasıl devam edeceğini bilmediği için rüyanın dengeleyici özelliği iyi bir destek sağlamaktadır. Asklepios’un tapınaklarında görülen kuluçka-rüyaları gibi, modern insanların gördüğü rüyaların doğru iyileşme yöntemleri gösterdiğini söylemek istemiyorum ama hastanın durumunu hastalık için çok yararlı olacak şekilde aydınlatırlar.

Hastaya anılar, içgörüler, deneyimler getirirler; kişilikte uyku halinde olan özellikleri uyandırır ve ilişkilerindeki bilinçdışı unsurları açığa çıkarırlar.” (Jung, 2018a: 91).

Freud’un istek doyurumu olarak ifade ettiği rüya görüşü bu anlamda Jung psikolojinde geçerli bir görüş olmamakla birlikte, içinde bulunulan psikolojik süreçte insanın rüyaları da değişiklik gösterir. Jung için bu durumu çözümlenmenin en sağlam yolu ise kendi belirlediği yöntem olan bağlama göre rüya yorumu yapmaktır.

Analitik psikolojinin önemli bir basamağında yer alan *ruh* kavramı Jung’un temel konularından biridir. Eski çağlardan modern çağa kadar hakkında araştırma ve tartışma yapılan ruh, hem öznel düzeyde hem de genel olarak kültürel bağlamda birçok bilim tarafından üzerinde ısrarla durulan bir kavramdır. Jung öznel açıdan bireyin bilinç ve bilinçdışı etkinlikleri yoluyla, ulaşmak istediği ruhu ve ruhsal deneyimleri incelemiş hem de toplumsal bağlamda kültürel etkinlikler açısından kolektif şuuru inceleme konusu yapmıştır.

Çalışmalarında ruhun niteliğini irdeleyen Jung ruhun daha önce salgı bezine benzetildiğini; buna göre insanın düşüncelerinin ise beyinden kaynaklanan salgı olması gerektiğini söyleyerek bu tür amaçsız çıkarımlarla ancak ruhtan yoksun bir ruhbilim elde edileceğini söyler ve yanlışlığını ortaya koyar (Jung, 2016b: 25). Ruh kelimesi üzerine incelemeler sonucu ruhun nefes ve rüzgâr ile bağlantılı olduğu kelime anlamlarından çıkarılmakta dolayısıyla ruhu hareket ve canlılık bağlamında düşünmektedir.

Jung’a göre ruhun başka bir durumla özdeşleştirilemeyecek derecede kendine özgü bir doğası vardır. Tıpkı fizyoloji gibi ruhun da kendinden kaynaklanan ve kendine dönük bir ilgi alanı vardır ve başlı başına önem taşıyan bir konudur. Çünkü varlık alanında faaliyet gösterebilmek için iki temel koşuldan biri olan bilinç fenomenini içinde barındırır. Bilincin olmadığı yerde yaşamsal belirtiden söz edilemeyeceğini ifade eden Jung, dünyanın bilinçli bir psişe ile bilinçli olarak düşünüldüğü ve ifade edildiği sürece var olabileceğini söyler. Dolayısıyla psişeden kaynaklanan bilinç var olma için en önde gelen koşuldur (Jung, 2013a: 69). Bu açıdan bilinç ruhsal etkinlik

ile anılan bir olgu olmakla birlikte insanın dünyaya açılan zihinsel penceresidir. Bu doğrultuda şuur ve idrak ile koşut düşünülebilir.

Jung bilincin bölünmesi ile ilgili olarak ilkel topluluklarda da rastlandığını; antropologların ilkel insanlarda ruhsal bozukluklar olarak anılan hastalıkların en fazla görülen şeklinin “ruh yitimi” denilen bilincin dikkat çeken ölçüde parçalanması durumu olduğunu tespit ettiklerini söyler (Jung, 2018b: 20). Bölünmüş bir bilinç, insan için günlük yaşantıyı ve ruhsal sağlığı zor duruma sokabilir. Çünkü, bilinç yukarıda değinildiği gibi insanın, varlık alanında faaliyet gösterebilmesi için başlıca koşuldur.

İlkel toplulukların “iyiyi ve kötüyü tanıyarak Tanrılar gibi olacaksınız” ifadesinden hareketle ruhsal oluşumun en başı olan yaratılış noktasında bilincin başlangıç noktası olarak ilk günahı ele alan Jung, ilkel düşüncede günah fikrinin kutsallık içeren yasayı bozmak anlamına geldiğini söyler. Bu durum birey tarafından şeytanca bir başkaldırı, uyumun karşısında yer alan düşmanca tavırla uyumsuzluğun öne çıkması ve evrensel bütünlük fikrinin dağılması olarak yorumlanır. Böylece ruhun zedelenmesi modern çağda olduğu gibi ilkel insanda da geleneksel olana ters düşen bir hastalık belirtisi olarak görülmekte, bu durumun modern karşılığı da iç çatışma, nevroz hatta çıldırma olarak adlandırılmaktadır (Jung, 2016b: 49). Jung, bu doğrultuda önceki yüzyıllardan tevarüs eden bir gelenekle amacı insanların ruhunu şeytandan kurtarmak olan kiliselerin, bireyin kitle içinde ahlâk ve ruh bakımından alt seviyelerde olabileceği gerçeği karşısında habersiz oluşlarını eleştirir ve bireyin ruhsal açıdan yeniden doğmasına yardım etmek gibi asli görevlerinden uzak düştüklerini söyler. Birey ise kendi ruhsal doğuşunu gerçekleştirmediği takdirde toplum da kendini yeniden yaratamayacaktır (Jung, 2013a: 75).

Jung’a göre modern çağda ruhbiliminin keşfi manevi gereksinime dayanmaktadır. Eski anlayışlara göre kimse farkında olmasa da ruhun kendini hissettirmediği an yoktur. Din adamlarının tek kaygısı ise belirli bir inanç sistemi içinde ruhun bir düzen dâhilinde işlevini sağlamasıdır. Bu sistem doğrultusunda belirlenen amaç yaşamda gerçek ifadesini bulduğu zaman psikoloji sağlıklı bir yaşam için yalnızca teknik anlamda destek görevi görecektir, ruh da sorun olmaktan çıkacaktır. İnsan topluluğa ait sıradan biri gibi yaşadığı müddetçe kendi ruhsal gerçekliğine odaklanamadığı gibi

kendi ruhunun sahibi de olamaz. Ancak ruhun ölümsüzlüğüne inancını koruyabilirse başka bir şeye ihtiyacı da yoktur. İnsan içinde yaşadığı yerel din kalıbının dışına çıktığında din kişinin yaşamını kapsamaktan uzaktır. Bu durumda ruh sadece kilisenin birtakım önlemleriyle ele geçirilemeyen kendi başına bir varlık kazanır (Jung, 2006: 196). Bu anlayış ise kültürel ve bilimsel gelişmelere bağlı olarak anlamını bulmuştur.

Jung analitik psikolojinin yalnızca sıradan psikolojik teorilerle yetinmeyip zamanına kadar olan süreçte Batı kültürünün Doğu kültürü karşısında ruhsal açıdan zaaf oluşturacak noktalarına temas ettiğini söyler. Dinin ve psikolojinin ruha boyun eğdirip terbiyesini sağlamaktan başka bir şey yapmadığını ve bunun da gelişim sürecindeki kültürle sınırlı olduğunu ortaya koyar. Ruhun fonksiyonel açıdan geliştirilmesi gerektiğini ve bunun için o zamana kadar imkân dâhilinde olmayan bir metoda gereksinim duyulduğunu; analitik psikolojinin ise bu metot için bilgi ve tecrübe yönünden sağlam bir temel oluşturacağını ifade eder (Jung, 2015: 87-88). Doğu kültürünün birikimi karşısında Batı kültürü zayıf kalmış ve bu durum Jung'un dikkatini çekmiştir. Klasik psikanalizden farklı olarak laboratuvar ve klinik dışında psikanalize yayılma alanı açan Jung için bu farkındalık insanın maddesel görünümü dışında manevi yönüne vurgu yapan en önemli çalışmaları içerir. Bu açıdan analitik psikoloji geniş bir kuramsal görüşe sahiptir ve yalnızca tıbbi bilimsel bilgi ile sınırlanamaz. Jung'un çalışmalarında elde ettiği veriler evrensel bütünlüğün bir parçası olan insana her zaman iki boyutu üç boyutu ile yaklaşmıştır. Araştırmaları kadim bilgiler ile açıklanabilen analitik psikoloji kuramı aynı bilgiler ışığında bilgece bir yol belirlemiş ve birikimini yine değer noktasında el üstünde tuttuğu insanlığın hizmetine kullanmıştır.

Jung'un analitik psikoloji ile ilgili açıklamaları bilinçdışı kapısına açılır. Bilinçdışı temelinde kültürel anlamda metafizik açıdan insanı ele alan kültürel farklardan hareketle belirli bir düşünsel sistem oluşturmayı amaçlar. Bu açıdan Jung psikolojisi tedavi alanı olarak insanı kendi kendini yapılandıran ve geçmişten aldığı ruhsal aktarımlarla ele alır. Ona göre, psikoloji tıbbın yanında diğer alanlardan ve özellikle sosyal bilimlerden yararlanmalıdır. Bu sebeple insanın görünmeyen tarafını araştırmaya koyulan Jung, yüzyıllarda oluşmuş sembol ve mitleri araştırma alanına dâhil ederek bilinçdışının varlığını kanıtlar. Böylece gözle görülmeyen kavram ve

varlıklar insanın ruhsal yapısında belirli bir yer edinerek bilinci etkilemektedir. Onun çalışmaları tek yönlü olmayıp kalıpsal yöntemlerden de uzaktır. Bu yüzden analitik psikolojiyi Doğu kültürü karşısında Batı kültürünün ruhsal açıdan zaaflarını belirleyip telafi edebilecek bir yöntem olarak görür.

1.5.2. Bilinç ve Bilincin İşlevleri

1.5.2.1. Bilinç

Freud'un buzdağı benzetmesinde suyun üstünde yer alan kısım bilinci ifade ederken, görünmeyen kısmına ise bilinçaltına denildiği gibi Jung da bilinci okyanus ortasında görünen küçük bir tepeye benzetir. Suyun üstünde kalan kısım görünürken su altında bilinmeyen bir gerçeklik yer almaktadır. Asıl büyük parça olan bilinçdışı su altında kalır. Tepenin görünen kısmı ise ego kavramını ifade eder. Jung için gerçeklik ve bilinçdışının istekleri arasında köprü görevi gören daha zayıf bir bölüm olarak ele alır. Buna karşın ego, ruhsal yapı bütünlüğü içinde küçük olsa da bilincin kapısında nöbetçi gibi beklemektedir. Ego yaşantılar üzerinde seçenekleri değerlendirerek kişiliğin devamlılığını koruduğu gibi kişiye tutarlılık ve kimlik kazandırır (İnanç ve Yerlikaya, 2017: 70). Bu yüzden gerçeklik algısını sağlamada egonun önemli bir görevi vardır.

Bilinç ruhun tamamını oluşturmaz. Ruh vücudun her yanına dağılmış ve sinir sistemi ile bağlantılı bir işlevsellik içerir. Vücut merkezi ise her ne kadar baş olarak düşünülse de karındadır. Ruhun belirsiz varlık oluşu bu bölümde yer alır. Bilincin beyin iki yarım küresinde oluşu algısal işlevle ilgilidir. İşleyişine bakıldığında duyu sinirlerinin tamamı beyne ulaşmakta ve duyuysal yüzeylerden alınan iletişimler kaydedilip gruplandırılmaktadır (Jung, 2016b: 77). Bu açıdan bilinç psikolojik bağlamda insanın dışarıya açılan algısı gibidir. Ruhsal bütünlüğün zorunlu bir sonucu olarak varlığını sürdürür. Bilinçli olmaktan kastedilen ise algıları sayesinde dış çevre ile olan bağlantı sonucu dünyayı tanıma ve uyum sağlama olarak ifade edilebilir. Bu bakımdan bilince dâhil olmayan ve geri planda kalan ancak kendini belli etmeyen yapı ise bilinçdışı olarak kalmaktadır.

İnsanın bireysel bilinci bilinçaltı karanlığıyla kuşatılmış durumdadır. Kendisinden emin ve güvenilir gibi görünse de aslında kırılabilir ve hassastır. Günlük hayatta karşılaşılan öfkeden deliye dönmek, çileden çıkmak, kendini kaybetmek gibi sık kullanılan ifadeler coşkunun bir etki ile bilincin dengesinin bozulduğunu açıkça göstermektedir. Bu bozukluk durumları güçlü bir etki ile nöbet biçiminde gerçekleşse de bilinçte uzun süreli birtakım değişikliklere de neden olurlar. Ruhsal hareketliliklerin etkisiyle insan doğasının bütün yapısal parçaları bilinçaltında eriyerek uzun süre ortaya çıkmaz. Kronik biçimde değişikliklere neden olur. Herhangi bir olayın etkisiyle bilinçte meydana gelen nöbet sonucu insanda gerçekleşen değişiklik “bambaşka biri” olmakla ifade edilir. Dolayısıyla bu tür problemler yapı olarak sınırlı kişilerle sınırlı olmayıp normal olarak tabir edilen kişilerde de görülebilir (Jung, 2016b: 48). Bilinçaltının bilince etkisi kişiliğe olan etkisi demek olduğundan psikik yapının önemli bir katmanıdır.

Analitik psikoloji için ruhsal yapı bilincin yanında bilinçaltı ve bilinçdışı oluşumları da içerir. Bunlardan bilinç dürtülerinin ve duygularının varlık kazanabildiği insanın irade gösterebildiği bir yapılanma ve yürütme merkezidir. Bilinçaltı bilinci içerikler konusunda etkilerken olumlu ve olumsuz yapılara sahip olan bir alt yapıdır. Bilinçdışı ise Jung’un kompleksler ve arketipler konusunda çalışmalarını şekillendiren bir oluşumdur. Kişisel ve kolektif bilinçdışı unsurlar iki grup hâlinde bu bölümlenelerde yer alır. Kişisel olan bilinçdışı bireysel tecrübe ve hatıralarla ilgiliyken kolektif bilinçdışı evrensel boyutta görüntüler ve tecrübelerle ilgilidir.

1.5.2.2. Bilincin İşlevleri

1.5.2.2.1. Düşünme

Düşünme, dünyayı anlama noktasında ve ona uyum sağlamada, problemler için çözüm üretmede ve düşünceleri ilişkilendirmede temel fonksiyondur. Akıl yürütmeyi gerektirir. (İnanç ve Yerlikaya, 2017: 80-81). Diğer işlevlerden farklı olarak tamamlayıcı bir işlevdir. Bu yönüyle düşünme akılcı özelliği ile ön plana çıkar. Yargılarda bulunarak karar almada etkilidir (Jung, 2016b, 81). Bu yönüyle düşünme bilincin belki de en aktif işlevidir. Algılamayı ve idrak etmeyi gerektirir.

Jung'a göre dışa yönelme tutumu sonucu nesne ve buna bağlı veriler düşünmeyi yönlendirir. Genel anlamda düşünme öznel ve bilinçdışı kaynaklardan beslenirken diğer yandan duyuların iletlediği algı ile elde edilen verilerden de etkilenir. Yargı içeren düşünme her zaman bir ölçüye göre hareket eder. Dışadönük yargı için dış koşullardan elde edilen ölçüt genelde belirleyicidir. Dışadönük düşünmenin somut olması gerekmemekle birlikte onu harekete geçiren fikirlerin büyük ölçüde dışarıdan alındığı söz konusu olsa bile ideal düşünme için yeterli bir ölçüt oluşturabilir (Jung, 2019: 362). Düşünmenin dışadönüklüğü genel geçer doğruları esas alarak çıkarım yapabilme yeteneğini harekete geçirir. Bu sayede akıl ve mantık çerçevesinde tek bir gerçek etrafında doğruya ulaşmaya çalışır. Problemlerin çözümü noktasında dışadönük düşünme başarılı bir eğilim gösterir.

Dışadönük düşüncenin somut olgulardan beslenmesi gibi içedönük düşünce de ilk imgeyi olgulara yeteri kadar adapte olmuş bir fikre dönüştürebilmektedir. İçedönük düşünce somut ve soyut olduğuna bakılmaksızın çoğunlukla öznel verilerle yönlendirilir. Somut bir deneyim elde edince tekrar nesneye dönüş yapmaz. Bu düşünce biçimi için hedef dış olgular olmayıp öznellik ile hareket eder ve her zaman öznel olana yönelir. Olguları dolaylı yoldan ele alarak değerlendirir. Bu yüzden başlıca ilgisi yeni olgulardan ziyade yeni görüşlerdir. Olgular konusunda ise çekingendir. Bu düşünce tarzı için olgular ikinci derecede önemlidir (Jung, 2019: 398). İçedönük düşünmede önemli olan iç motivasyonlardır. Nesnel gerçekler öznel yargılara göre geri planda yer alır. Bu tür düşünme biçiminde önemli olan kendi hâlinde içe yönelerek zihinsel faaliyette bulunmak kalabalığa karışmaktan daha etkilidir. Yenilikçi fikirler içedönük düşünme sonucu ortaya çıkar. İçedönük düşünme kendi içsel ölçütlerini esas aldığından bireysel motiflerle fikirleri ifade etmek zordur.

1.5.2.2.2. Hissetme

Hissetme işlevi, değerlendirme aracı olarak görev yapar. Bir düşünce ile ilgili olumlu veya olumsuz duygular geliştirilmesine göre düşüncenin kabul edilip edilmemesi ile ilgilidir (Geçtan, 1998: 198). Hissetme kişiler, nesnelere ve durumlarla ilgili duyguların harekete geçmesini sağlayan duygu düşünme gibi rasyonel bir işlevdir (İnanç ve

Yerlikaya, 2017: 81). Hisler nesnenin ya da insanın kişinin üzerinde bıraktığı etki sonucu oluşmakta ve hislere önem verme noktasında kişilerin başlıca yönlendirme güdüsü olmaktadır.

Dışadönük tutumda hissetme de nesnel veriler tarafından yönlendirilir. Nesneye olan tutum hissetmenin en temel belirleyicisidir. Dışadönük hissetme bu açıdan her zaman nesnellikle uyumludur. Nitelik açısından somut nesneyi ölçü olarak almak gibi bir tutumu olmasa da genelde kabul gören geleneksel değerlerle uyumludur. İnsanların tiyatro ve konser salonlarına ya da alışılmış bir hisle ibadethaneye gitmelerinden hissetme işlevi sorumludur. Moda olarak kabul gören beğeniler de hissetme ile ilgilidir. Bu tür konularda dışadönük hissetme yaratıcı bir etken özelliği gösterir. Dışadönük hissetme, dışadönük düşünme kadar faydalı ve kendi içinde mantıklıdır (Jung, 2019: 374). Hislerin dışa yönelmesi etkenlerin dışsal nedenlere bağlı olarak önemini ortaya koyar. Dışadönük hissetmede toplumsal kabul gören her şey onaylanabilir. Önemli olan kalabalık tarafından uygun görülmesidir. Dışadönük hissetmede çevresel etkileşim önemlidir. Bununla birlikte hisler dış etkenler tarafından yönlendirildiği için buna bağlı olarak yüzeysellik içerir.

İçedönük hissetme için geçerli olan etken özneliktir. İçedönük hissetmenin kendine özgü doğası vardır ve fark edilmesi ile dikkatleri çeker. Özne olarak nesneye olan ilişkisi ikincil olduğu için genelde yanlış anlaşılmalara yol açar. Nesnenin değerini düşürmek gibi bir his ortaya çıktığı için kendini olumsuz yönleriyle ortaya koyar. Nesneyi bilinçdışı bir çabayla kendine tabi kılmak ister bunun için gerçekte olmayan bir imgeyi arar. Amacına ters düşen bütün nesnelere değersizdir. Bu işlev insanları sessizleştirir ve ulaşılması güç bir duruma getirir (Jung, 2019: 404-405). İç etkenlerin belirgin bir şekilde esas olduğu bu hissetme biçiminde dışadönük hissetmenin tersi olarak toplumsal bakış açısı yerine kişisel bakış açısı önemlidir. İnsanı yalnızlığa sürükleyen bir hissetme biçimidir. Bu yüzden melankoli içerir.

1.5.2.2.3. Duyum

Duyum, duyu organları işlevleri ile gerçekleşen bilişsel bir faaliyettir. İnsan işitme, görme, koklama, dokunma, tat alma yoluyla çevresini bilinçli bir biçimde algılar. Böylelikle duyum insana algı sağlamada bir aracı rolündedir. Duyum, akıl yürütme ve yargı içermediğinden Jung'a göre irrasyoneldir (İnanç ve Yerlikaya, 2017: 81). Duyumsal etkinlikler bilgi edinmede ve çıkarım yapmada belirli bir öneme sahip olsalar da elde edilen duyumun nasıl yorumlandığına bağlı olarak nitelik kazanır.

Duyu algısı olarak duyum nesneyle bağlı olsa da bir yanı sıra özneye de bağlıdır. Bu yüzden nesnel duyumdan farklı olarak öznel duyum da söz konusudur. Dışadönük tutumda duyumun öznel algısı bilinçli bir biçimde bastırılır. Duyusal işlev daha dar bir anlamda gerçekliği ifade eder. Duyum için en çok nesne taraflı bir koşullanma olduğunda güçlü duyular bireyin psikolojisini etkiler. Bunun sonucunda nesneyle duyusal açıdan güçlü bir iletişim kurulur. Bu yönüyle duyum güçlü bir hayati içgüdü aracılığıyla donanmış önemli bir işlevdir (Jung, 2019: 380-381). Duyumun dışadönük olması algıların anlık duyumsanması sonucunu doğurur. Bu yönüyle anı yaşamak deyiminin ifadesi bu işlevle anlam kazanır. Duyumsama etkin olduğundan sorgulama geri plandadır.

Nesneye ve uyaranlarına bağlı olarak gerçekleşen duyumsal işlev içedönük tutumda büyük değişiklik gösterir. İçedönük tutum için duyum genelde algısal öznel bir bileşenin etkisi altındadır. Bilinçdışı eğilimin etkisiyle duyu algısı değişiklik gösterdiğinden saf nesnel etkiden yoksundur. Bu şartlarda duyum ilkin özne ile sonra nesne ile ilgilidir. Öznel etki altında ise sanatsal açıdan bir gelişme söz konusudur. Bu durumda nesnel etkiyi baskılayarak üstünlük kazanır. İçedönük duyumda insan herkesçe bilinen şeyleri fark etse de saf nesnel etkide kalmaz. Nesnellikten çıkış yolu olarak öznel algı ile ilgilenir (Jung, 2019: 410-411). İçedönük duyumda odak kişinin iç dünyası olduğundan dış dünyaya kapalı bir yapıdadır. Bu duyumda önemli olan nesnelerin kendisi değil, kişide uyandırdığı duyumlardır. İçedönük duyumlarda kolektif bilinçdışı motifler önemli yer tutar.

1.5.2.2.4. Sezgi

Bilinçdışından kaynaklanan sezgi, gerçeği bu yolla algılamaya yönelik bir işlemdir. Sezgi düşünce ve duygu etkisi altında kalmadan mevcut yaşantı için kişide oluşan bir izlenimdir. Sezgi de duyum gibi rasyonel olmayan dolayısıyla yargısal çıkarımlar yapmayan bir işlev olma özelliği gösterir (İnanç ve Yerlikaya, 2017: 81). Nesnelere karşı bir öngörü aracılığıyla onlardaki evrimi ve değişimi sezginin temel fonksiyonudur. İnsanın kapalı bir ortamda düzenli olarak yaşaması durumunda kendini pek göstermeyen bu işlev herhangi bir sosyal uğraşı ile birlikte öne çıkar. Doğal şartlarda iç içe bir yaşam süren kişiler için sezgi temel bir işlev olma özelliği gösterir (Jung, 2016b: 81). Sezgi, insanı içinde bulunduğu durumdan haberdar eden ve yönlendirmeler yapan bir itki olarak akıl ve mantığa bağlı değildir. Kişinin farkında olmaksızın saydam etkiler altına girmesi olarak da tanımlanabilir.

Sezginin ağır basması durumunda kendine özgü belirgin psikolojik özellikler göze çarpar. Dışadönük sezgi nesne tarafından yönlendirildiği için dış durumlara bir bağımlılık dikkati çeker ve duyumsal bağımlılıktan tamamen farklıdır. Herkesçe kabul gören gerçekliğin dünyasında sezgisel tip yer almaz. Buna karşın başlangıç aşamasında her yeniliği fark eden bir tutumdadır. Sürekli olarak yenilikçi bir arayışta olduğundan istikrar sağlaması zordur. Yeni nesne ya da durumlar için olağanüstü bir güce sahip olsa da içerik ve sınırlar hakkında bilgi sahibi olunca gelişmeleri tahmin edemediğinden vicdani bir sorumluluk duymadan soğukkanlı bir tavırla uzaklaşır (Jung, 2019: 386). Dışadönük sezgisellikte önemli olan gelecekteki durumlar ve olaylardır. Gelenekselliğin dışında bir yerde var olan dışadönük sezgi yenilikçi anlayışla kendisini belli eder. Bu yüzden ilgi, bu tür sezgisellik için tek bir konu üzerine odaklanmakta zorluk çeker.

İçedönük tutumda sezgi de iç nesneye yönelir. İç nesne ve bilinç arasındaki ilişki dış nesnelere olan ilişkiye benzer ancak bu durumda ilişki fiziksel olmaktan ziyade psiiktir. Bu içerikler tecrübe edilmek için uygun olmasa da dış nesnelere ortak niteliğe sahiptir. Nesnelere içedönük etkileri elde edilemeyen ve sezgisel işlevin kendine özgü doğasında var olan içerikler olarak görece bir yapıya sahiptir (Jung, 2019: 415). İçedönük sezgide kolektif bilinçdışı etkiler önemlidir. Bireysel bakış açısıyla öznel ve tuhaf durumlar içedönük sezginin başlıca ilgi alanlarıdır. Bu bakımdan rüyalar içedönük sezgisellikte önemlidir. İçedönük sezgisellik kişiyi

karmaşık bir yapıya soktuğundan çevresel iletişim neredeyse kopuktur. Buna bağlı olarak içedönük sezgisellikte gerçeklik algısı zayıftır.

Jung'a göre bir nesnenin varlık alanına girmesi, kendine has özellikleri ve insan için taşıdığı değer dört temel işlev sayesinde gerekçelenerek insanın ruhsal alanına yönelir. İnsan bu dört işlevi algıları kapsamında istekleri doğrultusunda kullanabilir. Buna karşın işlevler insanın isteği dışında ve edilgenliğe bağlı olarak kendiliğinden işlerlik kazanabilir. Bu durumu insanın dışardan bir patlama sesi karşısında verdiği tepki ile örnekleyen Jung, insanın hazırlıklı olmasa da patlamanın etkisi ile irkilebileceğini ve böylece istek dışı gerçekleşen bir algının oluşacağını söyler (Jung, 2016b: 82). İnsanın refleksif yapısı algı düzeyi ile uyumlu çalıştığından iradeye bağlı davranışlardan başka Jung'un sözünü ettiği edilgenliğine de bağlı olarak işlerlik gösterir. Bu durumda davranış iradenin denetiminden çıkarak algısal bir tepki içerir. Dolayısıyla bilincin işlevleri olarak davranışlara yansıyan tutumlar kendiliğinden de gerçekleşmektedir.

Yukarıda sözü edilen bilinç işlevlerinin kişinin dünyayı ve kendini algılamasında ana hatları oluşturduğu davranışların ortaya çıkışı bakımından göz önünde bulundurulmalıdır. Dört işlev zihinsel süreçleri ifade ettiğinden buna bağlı olarak da kişisel algılar doğrultusunda tepkileri içermekte ve kişilik yapılarının belirgin özellikler göstermesinde rol oynamaktadır. Jung'un bilinç üzerine çalışmaları insanın ne denli kompleks bir yapıya sahip olduğunu göstermesi açısından son derece önemlidir. Bu işlevlerden bazıları kimi insanda ağır basarken bazıları geri planda kalarak kişinin dış dünyaya bakış açısını ve bağlantılı olarak tepkilerini şekillendirmekte; hangisinin kişide baskın özellik gösterdiğine göre kişide de o işlevin etkisi daha gürlü belirginleşmektedir. Yanı sıra birkaç işlevin bir kişide bütünlük oluşturacak şekilde bir arada bulunduğu ruhsal yapılar söz konusu olsa da ağırlıklı olarak tek bir işlevin baskın olması durumu söz konusudur ve kişinin genel eğilimi ve kişilik yapısı baskın olan işleve göre belirlenmektedir. Örnek olarak bir nesneden veya olaydan ötürü çok da yakınlık ve iyi niyet beslemediği başka bir kişiye kızgınlık ve öfke duyan bir insan aynı kişi tarafından sevindirici bir haber aldığı anda ilgisiz kalması beklenemez. Dolayısıyla kişiliğinde asıl baskın olan işlev ortaya çıkarak bütünsel bir kişilik yapısı sergiler. Bunun gibi asıl olan işlev geçici tepkisellik içeren işlevlere göre baskın bir özellik gösterir. Sonuç olarak her bir işlevin yüzdelerle hesaplanması ve buna

göre kişilik belirlenmesi mümkün olmamakta ve özellikle kurmaca kişiler için bu durum göz önüne alındığında yeterli veri elde edilemediğinden metinlerin incelemesinde işlevler de baskın ve hâkim oluşlarına göre değerlendirilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. OĞUZ ATAY'IN ROMAN VE ÖYKÜLERİNDE PSİKOLOJİK TİPLER

2.1. İçedönük Tipler

2.1.1. İçedönük Düşünen Tip

Genel anlamda içedönük olmak ile kastedilen; bireyin dış belirleyicilerden sıyrılarak öznelliğe vurgu yapan içsel algılarla tutum ve davranışlarını belirlemesi olarak kişiliğin ruhsal yapısının buna göre konumlanmasıdır. Düşünme eyleminin zihinsel mekanizması kendi başına irade üzerinde belirleyici bir öznel özellik içerirken içedönük olarak düşünme başlı başına düşünme merkezine bireyi ve bakış açısını koyar. Jung'a göre "İçedönük bilinç, dış koşulların hâliyle bilincinde olmakla birlikte, sonuç üzerinde rol oynayan öznel belirleyicileri seçer." (Jung, 2019: 392). Bu ifade içedönük bilincin çevresel şartlardan tamamen kopuk olmadığını da açıklamaktadır.

İnsan için çevre, içine doğduğu sosyal yapının kendine kucak açtığı bir evrendir. Bu bakımdan birey çevresindeki nesne ve kişilerle iletişim hâlinde olmakla irade psikolojisinin ifade ettiği gibi kendi kişiliğini ait olduğu şartlar içinde kendisi şekillendirecektir. Bu süreç içedönük düşünen tip için bir hayli karmaşık gibi görünse de kendi fikirlerinin farkında olarak onlara değer vermesi yolunu çizerken kılavuzunu da kendi belirlemesi demektir. Sürecin karmaşıklığı da bu tipin fikirlerden etkilenmesinden kaynaklansa da neticede kendi fikirleri olan bir bireydir burada söz konusu olan. İçedönük olduğu için dış dünya ile çok yoğun bir temasta bulunmayabilir. Bundan dolayı nesne ve kişiler onun için hem yakın hem uzak mesafededir. Burada belirleyici olan içedönük tipin dış dünyaya bakışıdır. Nesne ve kişilere ilgisiz olsa da

çevre etkileşimi ile istemeyerek de olsa kendi dışındaki dünyadan bağımsız değildir. Bununla birlikte rahatsız edici yönüyle yakınında olan nesne ve kişiler için mesafeli duran hatta bir nebze de olsa tiksinti duymaya kadar giden ilgisizliği içedönük tip için çok da iyi karşılanmayan ilişkiler anlamına gelir. Bu bakımdan ilişkilerinde olumlu bir havaya rastlanmaz.

Kişilik, ruhsal yapının bilinç düzeylerinin genellikle bireyin dış dünya ile ilişkileri açısından değerlendirilmesi sonucu şekil aldığından içedönük düşünen tip insanlar ile olan ilişkilerinde soğuk olarak nitelenebilir. Bu tutumu onun iç dünyası ile birlikteliğinden kaynaklıdır. Zihinsel açıdan içsel zenginliği, doyumunu kendisi sağlayan güdülere borçludur. Bu bakımdan öznel yargıları ona dışarıdan acımasız bir görünüm kazandırır. Ancak yakın çevresi ile temasta bulunurken samimi ilişkiler geliştirebilen bir yapısı vardır. Katı görünümünün altında sadece kendisi istediği zaman karşıdakinin yakınlığına bağlı olarak ortaya çıkan bir sevgi kaynağına sahip olan içedönük tip kendini ifade ederken yanlış anlaşılmalara neden olabilir. Bu da onun çevresi tarafından huzursuz biri olarak tanımlanması için yanlış bir ilk izlenim uyandırabilir.

Bu tipler bir başkasının fikirleri ile ilgilenmezler ve onların beğenisini kazanmak için çaba sarf etmezler. Özellikle karşılarında rakip olarak beliren kişilere önemsiz muamelesi yaparlar. Kendi fikirleri onlar için peşinden gidilmesi gereken doğru bir yoldur. Bu konuda inatçı bir tutum sergileyebilirler. Fikirleri için dış dünyadan uzaklaştıkça yalnızlaşabilirler. Bu durum karşı taraf için sömürülmelerine olanak sağlayan açık bir kapı bırakabilir. Problemleri çözüm uğruna kendini hırpalayan bu tipler genelde işin içinden çıkamaz bir hâle gelinceye kadar uğraşırlar. Onların öznel yargıları kendisi açısından anlaşılabilir olan her şeyi başkalarınınca da anlaşılır kabul eder. Bu tutumları ise ele aldıkları işlerin ağır bir biçimde ilerlemesine sebeptir.

2.1.1.1. Veremli

Veremli, *Tehlikeli Oyunlar* romanında Hikmet'in kendisine Veremli diye hitap ettiği muhasebe yardımcısıdır. Çalıştığı şirkette kendi hâlinde bir birey olan ve çok kitap

okuduğu gibi daktiloyu kullanma konusunda da beceri sahibi biridir. Yabancı dillere meraklı olup birden fazla dil bilmekte ve tercüme yapmaktadır. Genellikle konuşmayan bu karakter çevresi tarafından küçümsenir. Fiziksel olarak zayıf oluşu çalışma arkadaşlarınca ona karşı bir üstünlük sağlamada kullanılır. “Çok okuyan ve çok bilen bu kitap kurdu -ne yazık ki tıpkı kitaplarda olduğu gibi- bu basit oyunları göremiyordu nedense.” (Atay, 2004: 357). Veremli karakteri etrafında olup bitenlerin farkında olsa da olaylara karşı ilgisiz kalmayı tercih eder. Alkol kullanır ve çalıştığı yerde sadece Hikmet ile konuşur. Ciğerlerinden rahatsız olduğu gibi Hikmet’e göre çok okuduğu için akıl rahatsızlığı da vardır. Veremli karakteri çok konuşmadığı ve iç dünyasına yöneldiği gibi insanların arasına karışmaz ve onlardan kabul görmek gibi bir beklentisi yoktur. Düşünsel olarak kitaplardan kendine öznel bir dünya kurmuştur. Bu bakımdan Jung tipolojisine göre içedönük düşünen tip özelliği gösterir.

2.1.1.2. Akın Korkmaz

Korkuyu Beklerken adlı eserde “Ne Evet Ne Hayır” başlıklı öykünün anlatıcısı konumundaki Akın Korkmaz, askerliğini yaptıktan sonra çeşitli işlerde çalışmış sonra reklamcılıkta karar kılrsa da çalıştığı gazetede gönül postası başlığı altında okur mektuplarını değerlendiren biridir. Reklamcılığı sevmesine rağmen gösterişi sevmez. Çalıştığı şirkette sessiz ve çekingen davranışları ve reklam yazarken kullandığı dil sebebiyle ayrılmak zorunda kalır (Atay, 2003c: 123). Okurlar tarafından gazeteye gönderilen mektupları okuyarak onların içsel problemlerine cevaplar vermektedir. Bunu yaparken beğenmediği mektuplarla dalga geçer. Mektuplardan ötürü ruhbilim kitapları okuyan Akın Korkmaz, gazeteye gelen okur mektupları arasından birini arkadaşlarına da okuyarak mektubu yazanı “akıl ve ruh düzensizliği” içinde olmakla tanımlayınca arkadaşının da kendisi için aynı benzetmeyi yapması üzerine üstüne yürüdüğünü söyler (Atay, 2003c: 125). Jung’a göre içedönük düşünen tip entelektüel çalışmalar çerçevesinde yeni fikirler üretir. İfade etmekte başarısız olan bu tipler dış dünyadan bağımsız davranırlar. Kendi öznel düşünceleri onlar için önemlidir. Akın Korkmaz karakteri de bu açıdan içedönük düşünen tipin temsilcisidir.

2.1.1.3. Mektup Yazan Kişi (M.C.)

“Ne Evet Ne Hayır” adlı öyküde mektup yazan bir okur olan M.C., ismini açıklamak istemeyen biridir. Akın Korkmaz’ın çalıştığı gazeteye gönderdiği mektupla içeri döker. Akın korkmaz bu kişi hakkında akıl ve ruh düzensizliği içinde biri olarak bahseder. Sevdiği kıza kavuşmak için yıllarca beklemiş ve önüne sürekli engeller çıkmıştır. Kendisini ciddi, dürüst biri olarak tanıtır (Atay, 2003c: 125). Sevdiği kıza mektup yazarak duygularını ifade etmeye çalışır ancak başarısız olur. Akın Korkmaz’ın değerlendirmesi ile duygularını ifade etmede “gerekli kelimeleri bulamaz” (Atay, 2003c: 127). Mektubunda intihara teşebbüs ettiğini söyleyen M.C. kıl payı ölümden döndüğünü de ifade eder. Victor E. Frankl’a göre içlerinde boşluk hissi beliren insanların varoluşsal bir çıkmaza girmeleri intihar olayı ile bağlantılıdır (Frankl, 2018: 121). Jung’a göre içedönük düşünen tip, kendi düşünsel dünyası için tehlikeden çekinmez. Bir düşünceyi başkalarının duygularına zarar verebileceği için düşünmekten kaçınmaz. Bununla birlikte o düşünceyi nesnel gerçeklik hâline getirme noktasında kaygılanır. Mektup Yazan Kişi de bu anlamda sevdiği kıza kavuşmak için kendini tehlikeye atar. Bu açılardan içedönük düşünen tip özelliği taşır.

2.1.1.4. Hikmet Benol

Tehlikeli Oyunlar’ın başkişisi Hikmet Benol kendisiyle ve hayatıyla ilgili sürekli düşüncelere dalar. Başından bir evlilik geçmiştir ve ayrılıktan olumsuz etkilenmiştir. Karısı ile farklı kişiliktedirler ve iletişimleri kopuktur. Hikmet evlilikten beklediğini bulamaz ve karısına yabancılaşır:

“Suratını astı, paltosunun içine gömüldü. Bu adamlar üşümüştür şimdi. ‘Üşüdünüz mü albayım?’ ‘Hayır ama, biz Sermet’le biraz dolaşalım istersen.’ Bilmem. ‘Bacaklarım uyuşturdu da.’ ‘Siz bilirsiniz albayım.’ Kalktılar. O duruma gelmişim ki albayım, Sevgi sokağa çıksa da odama kapanıp düşünsem diye beklerdim. Teşekkür ederim.” (Atay, 2004: 101).

Hikmet ile Sevgi'nin evliliği cansız, ruhsuz bir biçimde tasvir edilir: “Belirsiz hastalıkları ve sürekli bitkinlikleri de ilgi çekmiyordu artık. Tavsiye edilen ilaçları almıyorlardı, doktorlara gitmiyorlardı. Ayrıca, durumlarından yakınmıyorlardı bile; sorulursa söylüyorlardı.” (Atay, 2004: 246).

Hikmet, boşandıktan sonra gecekondu mahallesinde bir eve taşınır. Üst komşusu Hüsametdin Bey ile tanışır ve kendisini sever. Hikmet, komşusu Hüsametdin Bey'e albay diyerek hitap eder. Aslında Hüsametdin Albay, Hikmet'in kafasında oluşturduğu bir karakterdir. Hüsametdin Bey ile konuşmasında bu durumu açığa vurur:

“‘Biz, demenden hoşlanmıyorum,’ dedi Hüsametdin Bey. ‘Çevrendekilere karşı hürmetin gittikçe azalıyor. Kendine güvenin kalmadıkça etrafına saldırıyorsun.’ ‘Sizi ben yaratmışım albayım. Bu nedenle, benimle birlikte zayıflıyorsunuz. Bu yüzden bana öfkeleniyorsunuz. Haklısınız. Ben hepinizden sorumluyum. Oyun bozanlık edemem. Bana bağlanan ümitleri boşa çıkaramam. Kendi yapamadıklarınızı benden bekliyorsunuz; öyle söz vermişim. Benim hafiflik etmeme kimsenin tahammülü yok. Hafiflik gösterdiğim zaman da sevimliliğimi kaybediyorum zaten. Yorgun oyuncularla temsili sürdürmek zorundayım. Yoksa sonum kötü olacak. Bütün oyuncularda derme çatma birader. Oradan buradan toplanmış. Kendilerinden çok daha iyi oyuncular bulunduğunu bildikleri için biraz isteksizler. Kötü şartlar altında yetiştiler tabii: Avrupa yüzü görmediler.’” (Atay, 2004: 355).

Hikmet, kafasında sürekli oyunlar kurgulayan biridir. Bu oyunlarda çevresindeki insanlara yine kafasında belirlediği rolleri dağıtır. Oyun ile gerçek hayatı iç içe düşünen Hikmet için çevresindeki insanlar bu açıdan birer figürdür. Yaşadıklarını da oyundan ibaret gördüğünü Hüsametdin Albay ile konuşurken ifade eder: “Ah ne olurdu albayım, Sevgi de, Bilge de, evlilik de, sizin gibi gerçek dışı birer oyun olsalardı! Onları, yeni baştan, istediğim gibi oynayabilseydim! Oysa bunların hepsi, bana oynanmış birer oyun.” (Atay, 2004: 352). Jung'a göre içedönük tipin nesne algısı ile

eylem arasında kendi öznel görüşü vardır. Bu da eylem açısından nesnel duruma uygun düşecek bir karakteristik belirlenmesine engeldir.

Hikmet Benol, romanda kendisi ile ilgili düşüncelerini dile getirir: “Benim hatırlamadığım her şey bir efsanedir, yoktur. O bilmiyorsa yoktur, olmamıştır. Ben, üçüncü tekil şahısım. Ben bir yerde olsam bile benden öyle bahsederler: 'Kimseyi dinlemez', derler.” (Atay, 2004: 86). Bu ifadeler nesnel gerçeklere değil kendi fikirlerine önem veren içedönük düşünen tip için belirgin özelliklerdir.

Hikmet Benol, yaşadığı olayların etkisiyle farklı kişiliklere bölünür. Bu içinde bulunduğu yaşantılara uygun durumları ifade eden bir bölünmedir. Kendi kendine konuşurken çoklu kişiliğin varlığından söz ederek hesaplaşmak isteğini belirtir: “Fakat sorarım size doktor: Hikmetlerden hangi biriyle hesaplaşacaktım? Üstelik, ortada dolaşan Hikmet de tek bir varlığın ürünü değildi ki.” (Atay, 2004: 332-333). “Hikmet’in ‘Ben’ olabilmesi ise kendi, kendi kişiliğini ve çelişkilerini tüm çıplaklığıyla tanınması yoluyla gerçekleşecektir. Bu da onun Hikmetlerden her biriyle teke tek hesaplaşması anlamına gelir; zor bir iştir.” (Ecevit, 2017: 341).

Hikmet kurguladığı oyunları da yaşadıklarına bağlar: “Aslında, meselenin ciddiyetine dayanamadığım için, oyunlarla durumu örtbas etmek istedim. Ortada bir Hikmet olsaydı belki bu hesaplaşmayı yürütebilirdim.” (Atay, 2004: 332).

Hikmet, Bilge olan ilişkisinde konuşma arasında Bilge'nin kendisine aşağılık duygusu verdiğini söyler. Aralarında şöyle bir konuşma geçer:

“Sen her zaman Bilge gibi davranmayı biliyorsun. Bana aşağılık duygusu veriyorsun. Ne işin var benim yanımda?" "Gideyim mi?" diye çekinerek sordu Bilge ve Hikmet'in gözlerine baktı. "Hayır" dedi Hikmet kesinlikle. Ben sahteyim, Bilge gerçek; onun her sözü yerini buluyor. İnsan talim filan yaparak yürütemez kişiliğini.” (Atay, 2004: 451).

Adler'e göre, aşağılık duygusu kişinin kendisini güçsüz ve yetersiz gördüğü durumlarda ortaya çıkar. Hikmet de Bilge'nin karşısında yaşamda kendini yetersiz görmektedir ve kişiliği ile ilgili problemler yaşar.

Hikmet Benol, içine düştüğü varoluşsal problemleri aşamaz. Hayata karşı ümitsizlik içine düşer ve sürekli düşünceleriyle meşguldür:

“Elbisesinin üzerindeki külleri üfleyerek temizledi. Elbiseden uzaklaşan küller, tembelce, oraya buraya kondular. Bir sonuca varmadan dağılan binlerce konuşmanın acısı çöktü içine. Ölü doğduğu için, kimsenin içine işlemediği için hemen unutulmuş binlerce sözün ağırlığını duydu. Bilge beni ne yapsın? Ben kendimi ne yapacağımı bilmiyorum ki.” (Atay, 2004: 160).

Hikmet, her ne kadar toplumla uzlaşa sağlayamasa da toplumsal kuralların baskısını hisseder. Hikmet'in çoğunluğa bakış açısı tümüyle bir reddediş değildir. Yine de çoğunluğun içinde yetiştiğinden süperegosunun denetimini içinde hisseder. Bilge'nin Hikmet'e İngilizce öğretirken Sevgi'nin Hikmet'in baktığını düşünerek bacakları açılıyor deyip kıskanması karşısında geriye dönük kısa bir değerlendirme yapan Hikmet, ceza konusunda düşüncelerini dile getirir:

“Sevgi yatak odasındaydı, uyumuştum, tesadüfen olacak, ben pijamalarımı giymiştim, Bilge geç gelmişti, hepsi tesadüf, sonra bir şey olmadı, kız gitti hayatından memnun değildi, o arada İngilizce çalışmıştık, hayır albayım düşündüğünüz gibi olmadı, öyle şeyler kitaplarda olur, ya da başkalarının başına gelir, ben kötü niyetimle kalırım, bana ceza var sadece” (Atay, 2004: 85).

Hikmet'in başkaları için normal gördüğü olabilirliği yüksek ihtimalleri kendisi için olmayacak olarak görmesi ve olmadığı hâlde bile payına düşenin ceza olduğunu söylemesinin altında yatan psikolojik etken suçluluk duygusu ile açıklanabilir. Hikmet'in buradaki düşünceleri Rank'ın suçluluk duygusu çerçevesinde

değerlendirildiğinde, “bireyin içindeki etik çatışma dışsal irade çatışmasından kaynaklanır, bu da nihayetinde suçluluk duygusuna neden olur.” (Rank, 2018a: 50).

İçinde bulunduğu topluma uyum sorunları yaşayan Hikmet Benol, intihar etmeden önce Hüsamettin Bey ile konuşur. Artık oyunlardan bile yorulduğunu söyler:

“Yazacak oyunlarımız mı var? Onlarla mı uğraşırız? Nedense bugün içimden gelmiyor. Ben artık biraz çöktüm albayım: Aklıma yeni bir şey gelmiyor. Oyunlar beni de yordu galiba. Tabi! Bilge'ye belli etmedim, ama ben herhalde bu oyunlara artık devam edemeyeceğim.” (Atay, 2004: 461).

Hikmet Benol karakteri içedönük düşünen tipin özelliklerini taşır. Kendi düşünceleri ile yalnız kalmak ister. Kendisini ifade etmede yetersiz olduğundan ve bundan dolayı anlaşılmadığını düşündüğünden toplumsal uyum noktasında problemler yaşar. Bilinçdışı bastırıldığı duygular sonunda uygunsuz biçimde patlak verir.

2.1.1.5. Selim Işık

Tutunamayanlar adlı romanda Tugut'un arkadaşı olan Selim Işık, kendisi intihar etmesine rağmen roman boyunca adı geçen kişidir. “*Tutunamayanlar* romanında sözü en çok edilen kahraman Selim Işık'tır. Ancak Selim, romanda daha ziyade duygu ve düşünceleriyle yer alan soyut bir varlık, kendi içindeki dünyada yaşayan bir Don Kişot'tur.” (Balcı, 2004: 42). Selim Işık, hayatı boyunca insanlardan korkan, toplumsal uyum konusunda zorlanan ve sıradan şeylerden zevk almayan biridir. Arkadaş çevresi olsa da kalabalık içinde yalnızdır. Çevresinin kendisini kullandığını düşünür. Bundan dolayı insanların değer yargıları ile arasında demir parmaklıklar vardır. Selim Işık günlüğünde kendinden şöyle bahseder:

“Gerçek hürriyeti tanımadığım için cezadan korkuyorum. Bütün hayatımca cezalıydım: durmadan bir kafesin içinde dolaştım. Gittiğim her yere, üstü kapalı, demir parmaklıklı bu kafesi taşıdım. Bütün dünyayı parmaklıkların arasından seyrettim. Sizinle aramızda bulunan

bu demir parmaklıkların varlığını her an duydum. Sizleri istediğiniz biçimde, önyargılardan uzak bir biçimde değerlendiremeyişimde bu parmaklıkların payı büyüktür. Bu parmaklıklar yüzünden, dar görüşlü ve korkak bir hayvan gibi yaşadım. Hayvan diyorsun: altın yeleli bir arslan demek istemiyorsun herhalde. Hayır, aslan demek istemiyorum. Ben yerimi bilirim.” (Atay, 2015: 693).

Annesi ile birlikte yaşayan Selim Işık, annesine düşkündür. Evde onunla vakit geçirir. Aradaki duygusal bağın verdiği güven hissiyle ona bir şeyler anlatmaktan zevk alır. Turgut’a göre Selim, insanlardan kişilik olarak uzaktır. Gülmek onun için bir korunma aracıdır (Atay, 2015: 630). Bu sayede kendini maskeler.

Kitap okumayı seven Selim Işık, okuduğu kitaplar üzerine düşünmekten zevk alır. Bir süre sonra kitaptaki hayatlar ile gerçek hayatı karıştırır. Okumanın yanı sıra yazmak da Selim Işık için bir motivasyon kaynağıdır:

“Selim Işık yalnızlığını Kelimelerle besledi. Kelimelerin anlamını bilmeden önce tanıdığı yalnızlığı Kelimelerin içinde yetiştirdi. Eski yaşantılarının hastalığından yeni kalktığı sırada, aldırıışsız Kelimeler konuşurken, eski yaraların eski Kelimelerinin göğsüne saplandığını duydu birden; sustu kaldı. Kelimeler, yalnızlığını yaşamasına da bırakmadılar onu. Her yandan kuşatıp saldırdılar. Kullandığı Kelimeler de dönüp ezdi onu, soluksuz bıraktı. Sonra, yatağından fırladı birden Selim; bütün Kelimeleri ve yaşantılarını ezdi ayağının altında. Güneşe çıktı. Güneş, gözünü acıttı bir süre sonra, perdelerini kapayıp Kelimelerin karanlığına döndü. Birtakım Kelimeler bağışladı onu; aralarında gene yaşamasına izin verdiler. Bu Kelimelerle birlik olup amansızca saldırdılar başka Kelimelere: aşağılayan, ezen, soluk aldirmayan Kelimelere. Yendi, yenildi; sonunda gene yenildi Kelimelere, Kelimelerle birlikte açtığı savaşta. Yalnızlık hep oradaydı.” (Atay, 2015: 152).

Kendisini toplumdan farklı gören Selim için hayatı yaşanabilir kılmak oyunlara bağlıdır. Bu yüzden her anını oyun oynayarak geçirir. Çevresi katı bir maddesel değerlerden oluşan insan topluluğu olarak Selim'in hoşuna gitmez. Yakın arkadaşı Turgut ile hayatın oyun olduğu konusunda görüş birliğindedirler. Hayatı çok da ciddiye almadığı olaylara bakış açısından anlaşılmaktadır:

“Öğretmenler eve haber göndermişlerdi: oğlunuz sınıfın serserileriyle dolaşiyor. Sonunda benim, serserileri yola getirdiğim oybirliğiyle kabul edildi. Onların okulu bitirmelerini sağlamışım. Onlara, bunun ne yararı oldu bilmiyorum. Bana ne yararı oldu? Onu da bilmiyorum.” (Atay, 2015: 641).

Selim için hayattaki önemsiz boşlukları oyunlarla doldurarak (Aygün, 2008: 35) bu sayede hayatın soğuk ve ciddi yüzünü yumuşatmak mümkündür. Bu bakış açısı “oyun” kavramının içeriğine de uygun bir yönelimdir.

Selim, İsa Peygamber ile kendi arasında bir özdeşlik ilişkisi kurar. Onu sever ve kendine yakın hisseder. Bundan dolayı *İncil* okur: “Geceleri yatmadan önce *İncil* okuyorum: beni sakinleştiriyor. Yaşadığım sürece sakin bir hayattan kaçtım. Şimdi herhalde öldüm. İsa'nın krallığı bu dünyada başlıyormuş: benim de ölümüm bu dünyada başladı.” (Atay, 2015: 662). *İncil*'in yanı sıra İsa Peygamber'in sözlerini alıntılar ve onlar sayesinde kendini teselli eder: “Kötülüğe karşı direnmeyeceksin' sözünden büyük bir ferahlık duyuyorum. İnsana gerçek hürriyeti bu 'direnmemek' kazandıracak gibi geliyor bana. Yalnız, insan bir saniye bile aklından çıkarmamalı İsa'nın bu sözünü.” (Atay, 2015: 651).

Moran'a göre Selim karakterinin İsa Peygamber'i sevmesi ve kendine yakın hissetmesi tutunamayanlar ekseninde anlamlıdır. Selim'in temsil ettiği tutunamayanlar, tarihte var olduğu bilinen ve kutsal kitaplarda da anlatılan İsa Peygamber, tutunamayan kişilerin arketipsel ifadesidir: “O da içinde yaşadığı toplumun paralı, egemen sınıfına ve din adamlarına, onların değer yargılarına ters düşmüş, horlanmıştır. Başarılı zengin insanların değil çocuksu kalmış, saf, yoksul insanların yanında almıştır yerini.” (Moran, 1990: 212). Bu açıdan üstlendiği misyonu

ve inandığı değerleri ile Selim kendisini Hz. İsa'ya benzeterek onun arketipinden yararlanır.

Selim, hayata tutunamadığını günlüklerine aktarır. Bu onun için sonu görünen bir yoldur âdeta:

“Biliyorum, kitaplar da beni adamdan saymıyorlar. Fahişelerin, onlara barlarda para yediren tüccarları küçümsemesi gibi hor görüyorlar beni. Bütün bunları düşündükçe daha da tersleşiyorum, kendime daha çok zararım dokunuyor; benimle alay edenlerin gözünde daha da küçülüyorum. Duvarlar duvarlar var çevremde. Halsiz kalıncaya kadar başımı vuruyorum onlara.” (Atay, 2015: 371).

Selim intihar etmeden bir sene önce Günseli ile tanışır. İlk başlarda uzak durmaya çalışsa da Günseli'den hoşlanır. Günseli ile evlilik planları yaparlar ancak evlenemezler. Günseli, Selim'in arkadaş çevresinin ona zarar verdiğini görmüştür ve bu konuda Selim'i uyarır ancak Selim Günseli'yi dinlemez:

“(…) ben ortalıkta kötü birşeyler olduğunu seziyordum herkesin birbirini kötülediği birbirinin suratına ve arkasından nefretini haykırdığı bir ortamda bunaltıyorlardı onu kime inanacağını bilmiyordu bilemiyordu ona da saldırıyorlardı bu bir cehennemdi içindekilerin fark etmediği yakıcı bir hayattı bir şeylere kin duyuyorlardı anlayamıyordum Selim için korkuyordum” (Atay, 2015: 475).

Günseli Selim'in kendisine gönderdiği mektupta yazanları Turgut'la paylaşır. Selim hastadır ve mektupta hayattan nasıl koptuğunu ve çevresi tarafından incitildiğini yazar:

“(…) herkesi ben ararım kimse beni aramaz bir yandan da iyidir bu tutum derdi bir insanı istemediğin zaman görmezsin bu huyuna alışırlar senin aramanı beklerler bir yandan da hazindir sen aramayınca kimsen yoktur yalnız başına yaşarsın yalnızlığımı bir yandan da sitem ederler neden aramadın beni derler oysa onlar hiç aramazlar özel izinleri

belgeleri mi var aramamak için bilemiyorum kusur kimde bende olduğunu söylüyorlar benim anlattığım gibi değil de çok daha ince ve mantıklı ve aynı zamanda psikopatolojik açıdan açıklıyorlar elbette ben burada söyleyemem o güzel sözleri bir daha fakat şu kadarını belirteyim ki sonunda beni kandırıyorlar hayır kandırıyorlar dememeliyim sonra tekrar gelirler kelimeyi yanlış kullandığımı sözlerini küçümser bir ifadeyle konuştuğumu söylerler hayır hayır kabul ediyorum dilim sürçtü ikna ettiniz demek istemiştim” (Atay, 2015: 528).

Selim, son olarak mektupta hayattan kendi isteği ile ayrılmaktan söz eder ve kendini öldürür. Bu artık Selim’in ruhsal çöküntüde geldiği son noktayı gözler önüne serer:

“(…) bazı özelliklerim varken daha insan olduğumu hissederken bu gidişe bir son vermeliyim yoksa çok geç olacak ve kendimi affetmeyeceğim seni seviyorum ve beni unutmanı istiyorum ben seni bir an için de olsa unutabileceğimi düşünerek buna girişiyorum Selim olmayan bir Selim görmektense hiç görmemek daha iyidir bana inan düşün ki gittim ve bir daha aramadım seni bir daha beni görmeyeceğine göre böyle düşünemez misin senin varlığına rağmen böyle düşünebiliyorsam sana bir sadakatsizlik var işin içinde beni görmeyecek olduktan sonra var olup olmamanın ne önemi kalır sadece yaşadığımı bilmen seni nereye götürür görüyorsun biraz daha gevezelik etmek istiyorum yeteri kadar yazdığım halde kalemi elimden bırakamıyorum bunu biraz da tabancayı henüz masamın üstüne yerleştirmemiş olmama borçluyum dışarı çıkacağım mektubu postaneye götüreceğim engel olamamak ne yazık değil mi bana kalan süreyi bu kadar kesin belirttikten sonra biraz daha anlatabilirim herhalde seninle biraz daha konuşmamda kötü bir şey yok sen de bu satırları okurken benimle biraz daha konuşmuş olacaksın bunu düşünmek güzel annemi tanımadın bundan sonra tanımanın da bir yararı yok sanıyorum sen ve annem bu resmi güzel bulmuyorum kafamda annemi üzeceğini biliyorum bu olayın ama dayanır herhalde

beni bencillikle suçlamaya başlayıncaya kadar dayanırsa mesele yok” (Atay, 2015: 532).

Selim, yaşadığı hayattan pişmanlık duyar. Bu duygularını da günlüğüne yazar. Toplumsal değer ve yargılardan bunalan Selim Işık, aydın bir kişilik olarak yaşama tutunamaz, derin bir yalnızlığın içine düşer. Oyunlarla günü kurtarmaya çabalasa da bilincinin bir köşesinde karşılaştığı gerçeklerden acı duyar. Bu ruhsal yükü daha fazla kaldıramayacağını düşünerek ve itiraf ederek intihar eder. Selim Işık’ın içine düştüğü yalnızlık ve bunalım onu kitaplara ve yazmaya yönlendirmiş ancak bu yaşam tarzı da onu içine düştüğü durumdan kurtaramamıştır. Toplumdan kabul görmek gibi bir çaba içine de girmeyen Selim Işık, kendi düşünce dünyası ve toplumun kabulleri arasında çatışma yaşar. Bu nedenle içedönük düşünen tip özelliğine uygun bir kişidir.

2.1.1.6. Turgut Özben

Turgut Özben, *Tutunamayanlar* adlı romanda intihar eden Selim Işık’ın en yakın arkadaşıdır. “Çocukluğu İkinci Dünya Savaşı yıllarında geçmiştir. Turgut’un çocukluğunda etkili olan bir diğer önemli özellik de Türkiye’nin geçirmiş olduğu kültür ve medeniyet değişikliğidir. Bu değişme sürecindeki çelişkilerden ister istemez Turgut da etkilenmiştir.” (Balcı, 2004: 43). Selim’in intiharını öğrendikten sonra bu olayı aydınlatmak için araştırmaya başlar. Selim’im günlüklerini karıştırır. Günlüklerde gördüğü isimlerle görüşerek Selim’in hayatı hakkında bilmediği yönleri keşfeder.

Selim’i yakından tanıdıkça kendisi ile Selim arasında bir benzeşim gören Turgut, kitap okuma konusunda Selim’i örnek alır. Ancak Selim gibi okumayı beceremez. Başladığı kitabı bitirmeden diğerini alır. Bu durum romanda şu şekilde anlatılır:

“İsteksiz bir kıvılcıkla yerinden kalktı, kitaplığının karşısına geçti. Selim’e özenerek alınan kitaplar; yüzlerce kitap, çoğu hiç okunmamış duruyordu öylece. “Hiç evden çıkmadan beş yıl sürekli okusan, belki biter bu kitaplar,” demişti Selim. Ne demek? İçinde birden, hepsini okuyup bitirme ateşi yandı: kitapları her görüşünde yanan eski ateş. Kaç

sayfa eder hepsi? Bin sayfa, beş bin sayfa, on bin sayfa. Bir sayfa kaç dakikada okunur, yemek ve uyku saatleri çıkarılırsa geriye günde kaç saat kalır, cumartesi, pazar ve bayramlar için daha uzun süre konursa... istersem yutarım hepsini. Okuldaki günleri aklıma geldi: böyle, hırsla eline aldığı kitapların beş on sayfasını okuduktan sonra içinin bir balon gibi söndüğünü hatırladı. Bir kitabı bırakır ötekine saldırırdı. Bu ümitsizce çırpınış, bütün kitapların yüzüstü bırakılmasıyla sona erer, büyük bir utanç ve hayata dönüş buhranları gelirdi arkasından.” (Atay, 2015, 26-27).

Turgut, Selim’in arkadaşı Metin’i bulduktan sonra birlikte bir süre vakit geçirirler. Dışarda buluşup yemek yerler, alkol alırlar. Bu buluşmada masaya gelen mezelerin fazlalığına dikkat çeken Metin’e Turgut kendini anlatır. Engin görüşlü ve şair tabiatlı olduğunu söyler. Masadaki yiyeceklerin çokluğunu bolluktan hoşlanmasına bağlar (Atay, 2015, 251). Nesnelere ilgili bu tür detaylara takılmaz.

Turgut, arkadaşı Selim’in ölümünü aydınlatmayı kendine görev bilir, çünkü Selim’i arkadaşı olarak sevmekte, öteki arkadaşlarından ayrı bir yere koymaktadır. Selim intihar etmeden önce yazdığı ve içinde kendisini etkileyen olayların yer aldığı bir mektubu Günseli’ye bırakmıştır. Günseli de bu mektubu Turgut’a verir. Mektubun ilerleyen bölümlerinde Selim’in Turgut ile ilgili düşünceleri yer almaktadır:

“Turgut vardır biliyorsun bahsetmişim her şeyini anlatamazsın ama zekidir durumu hemen kavrar insan onu kendisiyle bir yarışma içinde görmezse ya da bu izlenimi vermezse anlayışlı ve şefkatlidir sana çok yakınlık gösterir benim kişiliğimle ilgili bir mesele kalmayacağına göre Turgut’u çok sevimli bulacaksın bu bakımdan durup dinlenmek bilmez bir sevimli olmak konusunda demek istiyorum evlidir belki biraz kalıplaşmıştır belki bu kalıbın içine bir noktada kimseyi almak istemez bu husus çok önemli en uslanmaz insanlar bile yanlışlıkla da olsa bir kere evlenince çevrelerini kendileri gibi görmek istiyorlar bu yüzden az mı meyhane arkadaşı kaybettik Turgut böyle değildir sınırlarını bilir bana sorsan bilmez bildiğini sanır bir sürü okumuş yazmış adamdan çok

değerlidir benim için yargıları bana göredir ona değer verdiğimi uygun bir fırsat bulup söyleyemedim sen bir yolunu bulup söyle onun için ne düşünmüş olduğumu” (Atay, 2015: 534-535).

Turgut hayatın zorluklarını daha liseden sonra hayata atılırken gülümseyen fotoğrafından söz eder. Daha sonra hayatın gülümseten yüzünün yanında acı bir görünümü olduğunu da anlar: “Giriş imtihanlarına da bu ruh haletiyle ve lise bitirme diplomasının aslı ve nüfus cüzdanının suretiyle ve bıyiksız altı adet vesikalık resimde açıkça belirtilen mütebessim suratıyla katıldı bu canavar. Bir de ne görsün: hayatta, bilmediği çeşitten acılar da var!” (Atay, 2015: 80). Turgut hayatın rutini içinde bunalır. Sürekli düşüncelere dalmaktadır. Karısı Nermin onun bu durumunu pek beğenmez:

“Nermin’in sesini duydu birdenbire, solunda, yukarıda: “Yemek hazır; düşüncelerle soğutma çorbayı istersen.” Yumuşak ve tabii bir sestir bu, hiçbir art niyeti olmayan bir ses. Turgut, rahatsız olduğunu hissetti. Bu hayatın dışında sürekli hiçbir şey yapamayacağını anlar gibi oldu bir an için. Soluk bir gölge gibi geçti bu rahatsızlık.” (Atay, 2015: 47).

Karısının bu tür tutumlarından huzursuz olan Turgut için düşüncelere dalmak âdeta bir yaşam biçimi ve esenliğin kendisidir. Selim’den dolayı tanıştıkları Metin ise Turgut’u kendine göre betimler: “Ben, seni görür görmez anlamıştım: bütün kaygısız görünüşünün altında, duygulu, içine kapanık bir insan olduğunu.’ Bunu beğendim işte. ‘Türkçe tangolardaki kırık ve ıstırap dolu sözleri ancak böyle bir insan anlayabilir.’” (Atay, 2015: 259).

Turgut genel olarak huzursuzdur. Kafasında yer eden ve artık kronikleşmiş kuruntular vardır. Sabah yataktan kalktığında kafasında yer eden kuruntular da faaliyete geçer:

“Gözlerini açtıktan sonra da bir süre rüyayı kafasında yaşadı: gerçeği hemen kabul edemiyordu. Gördüğü rüyaya hayalinden eklemeler yaptı: aklının gözlerinde sürdürdü rüyayı. Sonra, görüntüler bütünüyle silindi: yerini, bir rüya boyunca unuttuğu düşüncelere, meselelere bıraktı. Uyanmanın sersemliğinden yararlanan kuruntular, daha büyük bir

şiddetle saldırdılar. Uzandığı koltuktan doğruldu, ayağa kalktı. Kendime gelmeliyim, onlarla savaşmalıyım.” (Atay, 2015: 228).

Turgut önceleri kendi kendine olaylar ve durumlar üzerine konuşmalar yaparken, bir ara iç ses olarak intihar eden arkadaşı Selim ile konuşur. Bu konuşmalar bir konuda akıl yürütme şeklinde belirir. Romanın ikinci bölümünde Selim’in intiharını araştırırken arkadaşı Metin ile buluşacak olan Turgut’un durumu anlatıcı tarafından betimlenir: “Turgut’a yardım edecek kimse yoktu. Henüz Olric ufukta görünmemişti. Kendi kendine konuştuğunu sanıyordu daha.” (Atay, 2015:249). İlerleyen bölümlerde Turgut, sıcak havada alkolün de etkisiyle “Olric, Olric! Birşeyler yapmak gerek. Yoksa, bu yenilginin suçunu bana yükleyecekler. Oysa, güneşe sıcağa yenildik hepimiz.” (Atay, 2015: 276) diyerek ilk kez Olric’e seslenir. Bundan sonra olayların akışı boyunca Olric, Turgut’un hep yanındadır. Olric sadece Turgut’a görünmektedir ve en sıkıntılı zamanlarda tek dostudur. Onunla dertleşir:

“Artık yaşamak istemiyorum Olric. Onların istediği gibi yaşamak istemiyorum. Başım dönüyor Olric. Sabahtan beri hiçbir şey yemediniz efendimiz. Şimdi de içiyorsunuz. Onlar da içiyorlar Olric. Karşılarında oturan kızlara bir şeyler anlatıyorlar. Ben anlatmak, filan falan demek istemiyorum. Sonum geldi Olric. Kendime yeni bir önsöz yazmak istiyorum. Yeni bir dil yaratmak istiyorum. Beni kendime anlatacak bir dil. Çok denediler, efendimiz. Allah’tan, ne denediklerini bilmiyorum, Olric. Hiçbir geleneğin mirasçısı değilim. Olmaz, diyorlar. İsyan ediyorum. Az gelişmiş bir ülkenin fakir bir kültür mirası olurmuş. Bu mirası reddediyorum Olric.” (Atay, 2015:557-558).

Olric, efendi uşak ilişkisi çerçevesinde “kendini tanımak –ve yazmak- için iç dünyasında yolculuğa çıkan Turgut Özben’in soyutlaşma sürecinin başında belirir.” (Ecevit, 2017: 250). Olric ile Turgut’un aralarında geçen diyaloglarda Olric, Turgut’un iç sesi olmaktan öte bir anlam taşır. Ecevit’e göre, “Oblomov'un Zahar'ı ya da Ivan Karamazov'un sanrısız kişisi” düzleminde bir anlam ifadesine sahip olabilir (Ecevit, 2017: 251).

Moran'a göre ise ikinci benlik olarak beliren Olric (Moran, 1990: 214), Turgut'un kendisi ile konuşmalarına "efendim" diyerek cevaplar verir. Bu açıdan hayalî bir kişilik olarak ele alınabilecek Olric, Turgut'un bölünmüş kişiliğinin göstergesidir. Nitekim romanda Turgut, karısı Nermin ile konuşurken Olric de olanlardan haberdardır: "Yamansın Olric. Hiçbir şey belli etmezsin. Duymamış gibi yaparsın. Çok yükseklerde olabilirdin. Ben yerimi seviyorum efendimiz. Yerimi biliyorum. Beni kraliçeye takdim etmediğiniz için size hiç gücendim mi? Bir türlü fırsat olmadı Olric." diyerek kendisini karısı ile tanıştırmamış olduğunu belirtir (Atay, 2015: 562). Ancak başka bir durumda Turgut, Olric için şu ifadeleri kullanır:

"Neden her istediğimi anlatamıyorum? Neden, aynı yaşantının içinde bulunan insanlarla hiçbir ilişki kuramaz oldum? Neden, neden, neden? Sorular, çengeller gibi, soru işaretleri gibi kafasına takılıyordu. Yalnız seninle mi konuşabileceğim Olric? Olric susuyordu. Olric, dış dünyayla konuşmazdı. Parçalanırdı, erirdi." (Atay, 2015: 408).

Turgut'un sözünü ettiği iletişim kuramama ve sadece Olric'le konuşması; bununla beraber Olric'in dış dünya ile konuşmaması Turgut'un âdeta dışarıya yansıtmadığı başka bir kişiliğinin varlığını ortaya koyar. Freud, böyle bir durumda kişilik analizi yaparken kişinin içinde yaşadığı toplumun da etkisiyle omuzlarındaki yükü taşıma konusunda yetersiz kaldığını, böylece kendi yaşamının idaresi noktasında kontrolü yitirdiğini, idin istekleri karşısında ise süperegonun kuralcılığının ağır basması sonucu yaşam çabalarının bireyin üzerinde bir baskı oluşturması sebebiyle kişiliğin bütünlüğünün bölündüğünü ve toparlama gücü olmadığından parçalanıp dağıldığını söyler. Bu durumu ise egonun nevroz belirtisi olarak tanımlar (Freud, 2015: 241). Bu görüşler doğrultusunda bakıldığında Olric, Turgut'un yaşamsal koşullara ve bu koşullara ayak uyduramayan kişilik yapısına bağlı olarak ortaya çıkan bir bölünmenin göstergesidir.

Romanda "tutunamayanlar" adında bir topluluk yer almakta, Turgut Özben de bu topluluğun bir üyesi konumunda bulunmaktadır. Tutunamayanlar "içinde yaşadığı değerler sistemi ile çatışan ve topluma uyum sağlayamayan entelektüel" kişileri birleştiren ortak bir paydadır (Ecevit, 2017: 264). Turgut Özben tutunamayan olarak

içinde yaşadığı topluma uyum sağlayamadığından her şeyi geride bırakır ve yaşadığı yeri terk eder. Âdeta kendi içine doğru uzayan bir yolda yolculuğa çıkar. Yoksa bu terk ediş “iç yolculuğun simgesinden başka ne olabilir?” (Moran, 1990: 214) derken Moran’ın ifadesi ile içsel yolculuğun dışa vurmuş şeklini görürüz Turgut’ta. Giderken yanında yine Olric vardır:

“Artık arkamıza bakmaya lüzum yok Olric. Heyecanlanıyorum efendimiz. Hareket ediyoruz Olric. Ayağımı debriyajdan çekiyorum ve yavaşça gaza basıyorum. Yavaşça sokağı geçtiler, köşeyi döndüler. Belki şu anda arkamızdan su döküyorlardır. Arabayı hızlandırdı. Uğurlar olsun Olric. Uğurlar olsun efendimiz. Tanrı efendimizi korusun.” (Atay, 2015: 566).

Turgut’un ait olduğu belki de olmadığı; yaşadığı yeri terk ederek Selim’in doğduğu topraklara doğru kaçıışı Selim’in tuttuğu günlükleri okumaya başlaması ile metaforik bir öyküye dönüşür. “Artık benliğinde, can yoldaşı, kader arkadaşı, eski dostu intihar eden Selim vardır. Çünkü o İsa-Mesih yolunda vatandaşlık belgesi bile almıştır.” (Parlatır, 2019: 256).

Turgut Özben değerler çatışması içinde tutunamayan taraftır. Sürekli iç sesleri ile konuşmakta ve onları kişileştirmektedir. Kalabalık bir ortam yerine yalnız ve düşünceleri ile baş başa kalmayı tercih eder. Kendini şair tabiatlı olarak tanımlayan Turgut Özben, düşünce tarzı ve entelektüel kişiliği ile içedönük düşünen tipe örnek bir kişiliktir.

2.1.1.7. Selim Bey

Tehlikeli Oyunlar’da Süleyman Turgut’un okuldan arkadaşıdır. Entelektüel bir kişiliğe sahip olan Selim Bey, Nazlı Hanım ile evlidir ve karısını sevmektedir. Selim Bey sohbet esnasında kendini şu cümlelerle anlatır:

“‘Sıkıntım da benimle birlikte ihtiyarlıyor,’ diyordu. ‘Eskiden oldukça canlı ve neşeli bir sıkıntıydı; şimdi, benim gibi aksi, çekilmez ve

gittikçe hiç bir şeyi beğenmez oldu.’ Yavaşça göğüs geçirdi. ‘Eskiden öyle hızlı içimi çekerdim ki, görenler jimnastik yapıyorum zannedirdi.’ Hep birlikte gülerlerdi. Selim Bey, birden neşelenir, ‘Ne iyi oldu...’ derdi. Sözüünü bitirmezdi. Neden ne iyi oldu Selim Bey? diye sormak gerekirdi. Sorulmazsa devam etmezdi. Fakat muhakkak sorulurdu. ‘Ne iyi oldu da, şu ihtiyar günlerimde, birlikte sıkılacak iyi dostlara rastladım.’ Oysa henüz elli yaşlarındaydı. Belki o kadar da yoktu. Karısı beş yıl önce ölmüştü. Selim Bey, Fransızca öğretmenliği yapıyordu.” (Atay, 2004: 186).

Selim Bey, gece yarısına kadar çeviri yapar. Edebi tartışmalara katılır, yazılar kaleme alır: “Selim Beyin yazı yazdığını bilen daire arkadaşları imrenerek bakardı ona. Bir roman yazıyordu; bir iki küçük hikâyeye yazmıştı. Sakallı Sami de, onun yazdıklarını beğeniyordu. Birlikte pahalı Rum meyhanelerine gidiyorlar, edebiyattan filan konuşuyorlardı.” (Atay, 2004: 191).

Selim Bey karısından ayrılınca alkole başlar. İçine düştüğü durumdan mustarıptır. Acılarından kaçınmak için kendince oyunlar geliştirmiştir; sanki karısı trenden inecekmiş gibi sürekli tren istasyonuna uğrar. Selim Bey, yaşadığı problemlerden kaçış yolu olarak oyuna başvurmuş, böylelikle acıyı reddetmeye çalışmıştır. Pearson’a göre, insanlar acıdan kaçınmak için alkole, uyuşturucuya başvururlar. Ya da acının kendisini uyuşturmak ve sahte güvenlik duygusu elde etmek amacıyla ilişkileri ve dini amacı dışında kullanırlar (Pearson, 2016: 70). Burada da Selim Bey, acıdan kaçınmak için kendince oyunlar oynar.

Selim Bey, memuriyet hayatında entelektüel biridir. Karısından ayrıldıktan sonra bunalıma girer ve oyunlar oynamaya başlar. Selim Bey’in genel profili içedönük düşünen tiptir. Boşanma sonucu yaşadığı acıyı bastırmaya çalışır.

2.1.1.8. Beyaz Mantolu Adam

“Beyaz Mantolu Adam” öyküsü ismini öyküde geçen ve beyaz manto giyen adamdan alır. Öykünün konuşmayan ancak sürekli hareket hâlinde olan kişisidir. Uzun sakallı

ve yırtık elbiseli bu kişi cami önünde dilenir, dilendiği için kendisine kızanlar olur, dar sokaklarda yürürken bir dükkânda beyaz bir manto dikkatini çeker. Dükkân sahibi mantonun kadınlar için olduğunu söylese de mantoyu giyen adam oradan uzaklaşır. Kalabalığın içinde dikkat çeker ancak kimseyle konuşmaz. Köprüye kadar gelir ve sigara satan genç onu yerine koyarak tualete gider. Geri geldiğinde de beraber sigara içerler. Vitrinlerin önünden geçerken kendine bakar beyaz mantolu adam oradaki satıcıların dikkatini çeker. Mağazanın canlı mankenliğini bile yapar. En sonunda denize gelir ve mantosuyla birlikte denizin ortasına doğru yürür. Deniz boyunu geçince kaybolur gider.

Öyküde baştan sona beyaz mantolu adam kalabalığa da girse kendi kendine de kalsa konuşmaz. İçe dönük tip nesneye ilgisizdir ve ondan tiksine kadar gider. Kendi fikirleri onun için önemlidir. Burada beyaz mantolu adamın ne yapmak istediğine dair kimse bir şey öğrenemez. Dolayısıyla bu kişi içedönük düşünen tip olarak belirgin özellik gösterir.

2.1.2. İçedönük Hisseden Tip

İçedönüklüğün farklı bir yansımasını hissetme üzerinden açıklayan Jung, “Algının ve bilişin tamamıyla nesnel olmadığını, özneliğin de onları koşullandığını” söylerken hislerin bu noktada öznel bir bakış açısı ile algı üzerindeki etkisine dikkat çeker. (Jung, 2019: 392). İçedönüklüğün duygular ile birleşmesi ile öznel durumlara dayalı bir yargı çıkarımı kaçınılmazdır. Özellikle duyguların ağır bastığı bir bilinçte kişi kendi iç dünyasının tutsağı olabilir. Tutum ve davranışları duygular tarafından örülen bir ağ ile çevrelenmiş dürtüler kişiyi yönlendirmekte ve davranışları da buna göre şekillenmektedir. Bundan dolayı içedönük hisseden tip için duyguları saklamaya yönelik tarzda yapay maskeler söz konusudur. Bunlar sıradan ama iğreti olabilen çocukça davranışlar ve tepkiler olabilir.

Jung, duygularını yoğun yaşayan bu tipteki kişilerin sıklıkla kadınlar arasında görüldüğünü (Jung, 2019: 406) söylese de hissetme yönüyle belirgin özellikler gösteren erkeklerin olduğu gerçeği de inkâr edilemez. Jung’un görüşü kişilik yapısı itibarıyla kadınların duygusal dünyaya daha yatkın olduğu bilgisinin genel geçerliğini

anlatmaktadır. Gerek fiziksel gerek ruhsal açıdan kadınlık hissi erkek oluşa göre farklı bir gelişim seyri göstermekte bu durum kadınları daha naif ve hassas yapabilmektedir. Bu durum kadınları olaylardan daha çabuk etkilenen ve tepkilerine duygularını karıştıran davranış kalıpları geliştirmelerine neden olmakta ve bu doğrultuda kişilere dönüştürmektedir. Kadınların anne oluşları göz önüne alınırsa içgüdüsel davranışların nedeni de anlaşılabilir. Bu yüzden kadınlara özgü davranış biçimleri çoğu zaman erkekler tarafından anlaşılabilir olarak nitelenir.

Hissetme işlevinin özelliği bu tipteki kişileri karakter yönüyle duygusal anafora olarak derin düşüncelere ve hayal dünyasına götürebilir. Bu ruhsal durum onları melankolik bir birey yapsa da dış dünyaya uyum konusunda zorluk çekmezler. Duygusal dünyaları kendilerine özgü olduğu için öznel düşüncelerle olaylara yaklaşabilirler ve bu nedenle düşüncelerini ve duygularını açıklamada ifade yönüyle zorluk yaşayabilirler. Bu durum bu tipteki bir kişinin muhatabı için yanlış anlamalara açık bir tutum geliştirmesine neden olur. Bu durumun en bariz örneği de dışarıdan herkese mesafeli bir duruş olarak anlaşılan tavırlarıdır. Bu tip için en elverişsiz durum da bu tür kaçınılmaz yanlış anlaşılmalarda kendini belli eden sınırlı ifade yeteneğidir.

İçedönük hisseden tipler kendi duygusal eksenlerinde yaşadığından nesne ile olan ilişkileri onları bir süre sonra kişilere ve olaylara kayıtsız yapabilir. Görünüşte her ne kadar sempatik tavırlar sergileseler de başkalarının ilgisini kendilerine çekmek gibi bir kaygıya kapılmazlar. Bu tutumları içedönük hisseden tiplerin diğer insanların duygularını önemsememelerine neden olur. Böylece çevre ile ilişkilerini bir kısır döngüde sürdürmek zorunda kalırlar. Kendi dışındaki insanların duyguları onlarda gündem oluşturmaz. Bu açıdan duyarsız davranabilirler. Yine de çevresindeki insanları olumsuz durumlar karşısında sakinleştirmesini bilirler. Bu tipler fedakâr olduğu ölçüde uyumlu ilişkiler kurabilir ancak bu durum yakınlarındaki insanlar için geçerlidir. Yabancı kişilere karşı genel bir mesafeli tutum içinde yer alırlar.

İçedönük hisseden tipteki insanlar kendilerini etkileyen olaylar ve durumlarla ilgili eleştirel bir bakış açısına sahiptir. Kişilere karşı da yöneltilen bu bakış açısı onları soğuk ve ilgisiz gösterebilir. Bunun altında yatan neden ise kendilerini etkileyen durumların üzerlerinde bıraktığı izlenimlerdir. Bununla birlikte etkilendiği olaylar

kişiyi inatçı birine dönüştürebilir. Bu durumda karşıdaki kişi için beklenilmeyen bir anda risk faktörü olarak karşılına çıkabilirler. Çünkü bu tipler tepkisini ölçemez. Duygularında oldukça çekingen ve kararlıdır. Duygu dünyaları tabularla doludur. Dışarıya hissettirmemeye çalıştığı bu durum onun zayıf noktası olabilir. Karşıdaki kişinin hislerini anlama noktasında yeterli bir farkındalık geliştiremez. Bunun sonucu olarak daha duygularının yoğunluğu onları dikkat çeken bireylere dönüştürür.

2.1.2.1. Şoför Hayri

“Tahta At” adlı öyküde Tuzcuların Bekir’in Oğlu Tuğrul’un kendi etrafına çektiği insanlardan olan Şoför Hayri, belediyenin faaliyetlerini beğenmediğinden sürekli sinirlenen biridir. Tuğrul’un yanında mücadele verdiğine inanır ve bu amaçla parti kurmaktan söz eder. Tuğrul’un bu fikre “bir şeyden yana değiliz” diyerek karşı çıkması üzerine iç çekerek bir şeyden yana olabilmek isteği ile sitem eder (Atay, 2003c: 165). Yıllardır bir şeylere hizmet eden Şoför Hayri duygusal konuşmalar yaparak içinde kalanları ifade etmeye çalışır ve melankolik bir profil çizer. İçedönük hisseden tipin baskın özelliği olarak yalnız yaşayan Şoför Hayri içine dâhil olduğu grupta duygularını ifade edebilen bir yapıdadır. Duygusal dünyası iç etkenlere göre şekillenir. Bu yönüyle içedönük hisseden tipe örnektir.

2.1.2.2. Esat Şener

Tutunamayanlar romanında Selim’in arkadaşıdır. Turgut, arkadaşı Selim’in intiharını araştırırken Selim’in evrakları arasında ismini görür. Turgut Esat’ın adresini bulur ve evine gider:

“Yıpranmış yüzlü genç bir adam kapıda göründü. Kırk yaşına yakın olmalı. Uzun boylu, kız kardeşi gibi uzun boyunlu, beyaz tenli. Duvardaki fotoğrafların son varisi. Zayıf vücudunun üstünde, kocaman başı iğreti gibi duruyor. Turgut’a gülümseyerek baktı: kız kardeşi gibi. Yumuşak bir bakış. Böyle durumlarda bir açıklama yapıldığı için, böyle alışıldığı için soruyorum diyen bakışlar.” (Atay, 2015: 354-355).

Esat, Turgut'un gözünden rahat duruşu olan ve kendine güvenli görünen biridir. Pek konuşmaz. Selim ile iyi arkadaştır. Esat Selim'e karşı hoşgörülüdür. Selim'in oyunlarına katılır ancak Selim kadar heyecanlı değildir. Selim ile kitaplar üzerine konuşurlar ve değişik düşüncelere sahip olduğunu söyleyerek bu konuda Selim'i eleştirir ve tersler. Esat Şener karakteri, Selim'in çocuksu davranışları karşısında onun gibi davranırsa da pek heyecan duymaz. Bu açıdan gerçek kişiliğini maskeleyen yoluna gider ve Selim ile olan yakın arkadaşlığından ötürü ona karşı duygularını rahatça ifade eder. Ancak genel anlamda yalnızdır. Dolayısıyla içedönük hissedilen tip olarak değerlendirilmektedir.

2.1.2.3. Müzeyyen Hanım

Tutunamayanlar romanında Selim Işık'ın annesi olan Müzeyyen Hanım ile ilgili bilgiler Selim'in günlüğüne tuttuğu notlarda yer alır. Oğluna karşı ilgili ve sevecen bir annedir. Oğlu kendisi ile ilgilendiğinde mutlu olur. Genelde ev işleri ile ilgilenir. Oğlunu kaybettikten sonra üzülmüştür. Sessiz, sakin bir kişiliği vardır. Bu yönüyle içedönük hissedilen tipe örnek bir kişiliktir.

2.1.2.4. Hidayet

Tehlikeli Oyunlar'da Hikmet'in komşusu Nurhayat Hanım'ın oğludur. Askerliğini yapmaktadır ve askerden annesine mektuplar gönderir. Nurhayat Hanım oğlunun mektuplarını Hikmet'e okutur ve dinledikçe sevinir: "Bu kadar lafı da nereden bulup söyler?" diye hafifçe gururlandı Nurhayat Hanım. "Konuşmayı çok sever Allah selamet versin." "Versin," dedi Hikmet, gülümseyerek, "Yazdırmak istediklerini tasarladın mı? Yoksa ben bildiğim gibi mi yazayım?" (Atay, 2004: 43-44). Hidayet, annesinin söylediği gibi konuşmayı sever. Buradan anlaşılan kendini ifade edebildiğidir. Bu bakımdan içedönük hissedilen tip özelliği gösterir.

2.1.2.5. Mektup Yazan Kişi/Bir Mektup

"Bir Mektup" adlı öyküde isimsiz bir kişi beraber çalıştığı amiri konumundaki kişiye "muhterem efendim" diyerek hitap ettiği bir mektup yazar. Güler, mektupla ilgili şu cümlelere yer verir:

“Sözü edilen mektup öyle büyük bir çekingenlik havasında yazılır ki, yazılış amacı sayfalar sonra, ancak üstü kapalı bir biçimde dile getirilir. Memurun bu çekingenliğini yarım kalan cümlelerinden, ellerinin titremesinden, sık sık parantez açarak özür dilemesinden anlayabiliriz. Öyle ki, mektubun bir bölümünde mürekkebinin bitmesi sonucu mektuba ara vermek zorunda kalan kahraman, evde bulduğu bir kırmızı kalemle devam ederken nerede kaldığını unuttur ve yazdıklarını okursa bu önemli kişiye mektubunu asla gönderemeyeceğine karar verir.” (Güler, 2018: 174).

Burada mektup yazan kişinin yazdıklarından yola çıkarak içedönük hissedene tip olduğu söylenebilir. Çünkü melankolik ve çekingen bir kişilik tutumu ön plandadır.

2.1.3. İçedönük Duyumsal Tip

Duyumsama akli yetilerle ters düşen bir bilinç işlevidir. Dolayısıyla “İçedönük duyumsal tip, akıldışı bir tiptir.” (Jung, 2019: 412). Jung’un burada akıl kavramı ile kastettiği de içedönüklüğün öne çıkan psişik yapısının kişiyi yönlendirmede etken olmasıdır. Dış dünyaya mesafeli duran ve nesneye yabancı bir psişik yapı duyumları harekete geçireceğinden algılar bireyin öznel süzgecinden geçerek zihinde tanılanmaktadır. Öznel algının nesnel algıdan farklılığını oluşturan zihinsel süreç nesneden kaynaklanan bazı öznel anlamların algıya dâhil olmasıdır. Bu durumu sıradan bir nesne için ele alırsak bireyin nesneye farklı yaşantılar ve hatıralar yoluyla yaklaşması algının özne olan birey bakışıyla değişmesi şeklinde ifade edebiliriz. Yani duyumsayan kişi için nesneye görünenin ardında farklı anlamlar katılması söz konusudur. Jung bu duruma ressamı örnek verir. Aynı manzaranın farklı kişiler tarafından çeşitli varyantlar oluşturacak biçimde yansıtılması içedönük duyumsal tipin en bariz örneğidir.

İçedönük duyumsal tip için gerçek bir nesnel algılamadan neredeyse söz edilemez. Duyumsamanın öznel yargı ve anlamları kişinin nesneye olan bakışını değiştireceğinden mantıksal bir bağdan yoksun yargılar ortaya çıkmaktadır. Bu durum dışarıdan somut bir gözlemlerle açıklanamamakta ve izlenimlerin dürtüselliliği konuşma dili ile ifade edilememektedir. Bundan dolayı akıl dışı izlenim ve yargılar içedönük duyumsal tipte tek çıkış noktası ve kendini destekleyen argümanları bakımından kendisini referans alır. Anlaşılamayacağını düşündüğünden ifade de zorluk çeker. Bu yönüyle de aşırıya kaçmayan sakin tavırları ile dikkat çeker.

Bu tipler dışarıdan nesneye karşı ilgisiz görünür. Bilinçdışının etkisiyle öznel duyum işlevi harekete geçerek nesneye karşı kendini savunma pozisyonu alır. Bu etki altında nesne onun için artık zayıf bir görüntü olabilir. Bu durumda öznenin gerçeklik algısı bozulabilir. İleri derecede nesnenin gerçekliği ile algının özneliği birbirine karışır. Aşırı durumlarda ise normal dışı davranışlar sergileyebilir. Algının özneliğinin yoğunluğu ve bilinçdışından aldığı etkiye bağlı olarak kişi normal davranışlarında bile bilinçdışı bir zihinsel tasarımla hareket eder. Bu durumda gerçeklikten kopuk ve olduğundan farklı bir karakteristik davranışta bulunma söz konusudur. Nesnenin etkisinden tarafsız bir bakış açısı geliştirmeye çalışsa da uyum sağlama yoluna giderek nesneden aldığı etkiyi belirli bir ölçüde tutmaya çalışır. Bu tipteki insanların masum görünüşlerinden kolay kolay şüphe edilmez ancak bu durum çevresi için bir tehdit oluşturabilir. Kendilerine karşı düşmanca tavır görürlerse intikamcı olabilirler.

2.1.3.1 Metin Kutbay

Tutunamayanlar romanında Selim Işık'ın arkadaşı olan Metin hakkında Turgut Özben aracılığıyla bilgi verilir. Selim'in intiharından sonra Turgut, Metin'e ulaşır. Daha önce tanımamaktadır. Metin, Turgut ile dışarda vakit geçirir, alkol kullanır. Turgut ile alkol aldıklarında içini döker ve eski kız arkadaşından söz ederken biraz fazla konuşmuş olmak kaygısıyla Turgut'u bunaltmak istemediğini söyler. Çocukluğundan beri müzikle ilgilendiğini ve keman çaldığını da ekler. Ancak daha sonra bunalım geçirdiğini ve keman çalmayı bıraktığını yine Turgut'a anlatır. (Atay, 2015: 256).

Metin Turgut'tan Selim'in intihar ettiğini öğrendikten sonra Turgut'a mektup yazar. Üzüldüğünü ve hayattan zevk almadığını belirtir:

“Acı haberi aldığım günden beri kendime gelemedim. Bu ölümün içimde yaptığı çöküntüyü sana nasıl anlatsam? Günlerin nasıl geçtiğinin farkında değilim. Kalbimde ağır bir yük taşıyorum. Ben artık hiç gülemeyeceğim dostum. Her nefes alışımında kalbim ağrıyor. Yıllar geçtikçe kalbimin derinliklerinde biriken keder tortuları, içimi ağırlaştırıyor, nefes alamıyorum. Üzerime çöken karanlık, ruhumu eziyor, acı hatıraların izleri hafızama bütün keskinliğiyle kazanıyor. Dostumun ölümü de karanlık gölgeli harflerle oraya yazıldı. Benim kaderim de bu acı hayatın içinde yaşamak.” (Atay, 2015: 414).

Mektuptaki kendi ifadesine göre Metin, mustarip bir ruha sahiptir ve çevresiyle uyuşamaz. Turgut, mektupta anlatılanlar karşısında Metin'i yalancılıkla suçlar. İçedönük duyumsal tipler hayal dünyasında yaşadığı için yaratıcı sanatçılarda görülen ifade yoğunluğu tipin belirgin özelliğidir (Jung, 2019: 412). Kendini ifade etmekte zorlandığı için sanatı bir ifade aracı olarak kullanırlar. Dünyayı bayağı bir yer olarak görürler bu yüzden kolektif bilinçdışı imajlar zihinlerinde yer eder. Bu açıdan Metin Kutbay karakteri de içedönük duyumsal tipe uygun bir kişiliktir.

2.1.3.2. Sevgi

Tehlikeli Oyunlar romanında Hikmet'in ayrıldığı karısı konumunda olan kişidir. Anlatıcı romanda Sevgi'nin kişiliği hakkında şunları söyler:

“Oysa Sevgi, hemen cevap veremezdi; düşünürdü. Kendisinden ne istenildiğini anlamak için, karşındakinin gözlerine bakardı. Acele kararların uğursuzluğuna inanışı; ıstırap, acı, sefalet gibi uzakta belirsiz duran ve insan acele etmedikçe orada sadece birer kelime olarak bekleyen kavramlara karşı ürkekliği; üşümek gibi, vücudunun kaçınmadığı felaketlerin belki de düşünceyle ilgili bir talihsizlik olduğunu hissetmesi onu tutuk, bekleyici ve her dinlediği sözün

üzerinde sanki uzun uzun düşünen bir insan yapmıştı. Oysa, pek düşünemezdi. Derinliklerinde bir yerde, beklemesini bilirse bütün tuzakların ortaya çıkacağını ve kötü insanların konuşarak sonunda kendilerini ele vereceklerini hissedirdi.” (Atay, 2004: 175-176).

Sevgi, kişilik olarak hassas bir yapıdadır. Olaylar karşısında çabuk etkilenir. Annesi en büyük destekçisidir. Annesinin kaybı ile dünyası yıkılır ve kendini savunmasız hisseder:

“Sevgi başını salladı, bir şeyler söylemek istedi, beceremedi. Ellerini kenetledi; çenesini ellerinin arasına gömdü. Birden ürperdi, şalına sarındı. İnsan, annesinin öldüğü gece de üşüyordu. Artık birlikte üşüyemeyeceklerdi. Annesinin oturduğu koltukta sanki kocaman bir delik vardı artık. Sanki bir duvar yıkılmıştı: Gerisinde bu büyük ve karanlık ve ürkütücü boşluğun bulunduğu bir duvar. Bu duvar korumuştunu yıllarca karanlıktan. Artık bir şey görmek mümkün değildi. Artık onu hiç kimse anlamayacaktı. Artık onunla rahatça alay edeceklerdi. Artık ona daha kolayca saldırabileceklerdi.” (Atay, 2004: 203).

Sevgi, manevi yönü olan sessiz bir kişiliktir. Sakin kişiliği ile konuşmayı pek sevmez. Ergun’un kendisine sataşmaları karşısında da sessizliği tercih eder:

“Ergun, tembel ve başkalarının sırtından geçinmesini bilen bir sahtekârdı; onun sözlerine kimse aldırılmazdı. Ergun istediği kadar onunla 'ahlak hocası' diye alay etsin; türbeleri, kiliseleri mum yakarak dolaşmasına gülsün -hem de yüzüne karşı-Sevgi, başını çevirip ona cevap bile vermezdi.” (Atay, 2004: 213).

Evliliğinde beklediği mutluluğu bulamayan Sevgi, Hikmet’e karşı da sessizliğini korur. Aralarında soğuk ve iletişimi kopartan görünmeyen bir rüzgâr esmiş gibidir:

“Geceleri, abajursuz ve avizesiz ve çıplak elektriklerin altında, konuşmadan uyku vaktini beklediler. Hikmet, gittikçe artan bir isteksizlikle, ‘Neyin var karıcığım?’ diye sordu. Sevgi de, gittikçe artan bir halsizlikle, ‘Hiç,’ diye karşılık verdi. Bazı zamanlarda sessizce ağladı: Hikmet, ne söyleyeceğini şaşırды, neden olduğunu bilmeden bir suçluluk duygusu kapladı içini. Evin düzensizliğinden, dağınıklığından kendini sorumlu saydı; Sevgi'nin bir şeyler beklediğini, bir şeyler istediğini sezdi.” (Atay, 2004: 248).

İçedönük duyumsal tip iletişim kurmakta ve kendini ifade etmekte zorlanır. Ruhsal deneyimleri olabilir. Duyularının etkisiyle olumsuz düşüncelere kapılır. Sevgi de bu tür kişilik özellikleri sebebiyle içedönük duyumsal tip özelliği göstermektedir.

2.1.3.3. Anlatıcı/Unutulan

“Unutulan” adlı öyküde isimsiz kadın anlatıcıdır. Evinin tavan arasında geçmişe ait bazı eşyaları inceleyerek kendi hayatını sorgular. Burada anne ve babasının resimlerini görür ve duygulanır. Onların resimlerini duvara asmayı düşünse de aynı duvara ikisinin resmini yan yana olmak istemeyeceklerinden ötürü asmaktan vazgeçer (Atay, 2003c: 28). Daha sonra bulduğu torbalardan başka resimler çıkarır. Kendi resimleri arasından eski kocasının resmini bulur ve şaşırır:

“Resimleri karıştırdı: Ne kadar çok resim çektirmişim yarabbi! Çoğu da iyi çıkmamış. Gülümsedi: O zamanlar ne kadar uzunmuş etekler. Çirkin bir uzunluk. Duruşlar da gülünç. Kim bilir hangi filmde? Arkamı dönüp yürüyormuş gibi yapmışım da birden başımı çevirmişim. Kime bakmışım acaba? Aynı elbiseyle bir resim daha. Yanımda biri var. Resim çok tozlanmıştı. Tozlu da olsa tanıyor insan kendini. Parmağını ıslattı diliyle; tozlar önce çamur oldu, sonra... İlk kocasının gülümseyen yüzünü gördü parmağının ucunda. Aman yarabbi! bir zamanlar evliydim ben de... sonra gene evliydim. İnsan bir günde varamıyor bir yere, ne yapalım? Nereye? Tanımlayamadığım, bir ad veremediğim duygular yüzünden ne kadar üzülmüştük.” (Atay, 2003c: 29).

Tavan arasında gezinirken eskiye dair farklı şeylerle karşılaşır. Kitaplara ulaşmak isterken elindeki feneri doğrulttuğunda örümcek ağları içinde eski sevgilisinin yerde yattığını görür. Önce korkar, geri çekilir. Dikkatle bakınca sol elinde tabanca görür ve kendini öldürdüğünü düşünür. Sevgilisi ile aralarındaki tartışmaları hatırlar. Tavan arasında gördükleri üzerine kendince yorumlar yapar: “Gelenler, gidenler, geçim sıkıntısı, yemek, bulaşık, evin temizliği, 'onun' bakımı (çocuk gibiydi, kendisine bakmasını bilmiyordu), babamla annemin ölümü, bir şeyler yapma telaşı, önümde hep yapılması gereken işlerin yığılması.” (Atay, 2003c: 31). Bir tür pişmanlık dile getirir.

Öyküde aynı zamanda anlatıcı olan kadın eskiye dair bir iç hesaplaşma yaşar. Eski sevgilisinin cesedi ile karşılaşması akıl dışı bir unsur gibi görünse de hatırlanan kişiler ve olaylar tavan arasına terk edilmiş eşyalarla ilişkilendirildiğinde anlam bütünlüğü kazanır. Çünkü, öyküde tavan arası ile anlatıcının bilinçaltı arasında bir bağlantı kurulur.

Burada isimsiz kadın melankolik bir havadadır. Kendi kendine eskiye ait ne varsa duygularını hatırlar. Burada isimsiz kadın bu yönüyle içedönük duyumsal tip özelliği taşır. Hayal dünyası onlar için önemlidir.

2.1.4. İçedönük Sezgisel Tip

İçedönük sezgisel tip için önemli bir etken olan sezginin doğrudan bir dogma olarak beliren bilgi edinme yöntemi olduğu söylenebilir. İçedönük sezgisel tip için dikkati çeken nokta içsel yaşantıların kişiye özgü oluşudur. Jung'un “iç nesne” olarak tanımladığı bilinçdışının içerikleri bu bakımdan sezgileri besleyen en önemli psişik yapılardır. Bu tür içerikler dışarıdan bir gözlemlenemeyecek derecede olağanüstülükler içerir. Bundan dolayı bilinçdışı algı içedönük sezgisel tipin zihinsel faaliyetleri için karakteristik bir özellik gösterir. Sezmekle nesnelere bilgisini doğrudan elde etmek kişinin içsel yaşantısının zenginliği ve karmaşıklığı ile doğru orantılı bir eylemdir. Burada da öznel algılar yoluyla nesneden ve çevreden bireysel anlamlara ulaşmak kişinin nesneye ve çevreye olan yaklaşımına bağlıdır.

İçedönük sezgisel tipte bilinçdışı kaynaklı gizemli bir görünüm vardır. Kendine özgü doğası onu bu yönüyle öne çıkarır. Hayal dünyası zengindir ve sezgileri ona gelecek zamanda oluşturulmuş olaylar ve durumlarla ilgili ön kestirim yapabilme yeteneği sunar. Başka bir açıdan bakmak gerekirse “Sanatçıya bu tipin normal temsilcisi diye bakılabilir” (Jung, 2019: 418). Sanatsal alandaki yeteneği sezgilerine olan düşkünlüğü ile ilgili olması bakımından bu tipin somut bir özelliğidir. Algı seviyesi normal insanlara göre farklı bir oluşumdan geçer ve onun için temel bir varoluş problemi denilebilir. Normal şartlarda sezginin ayırt edici gücü içedönük sezgisel tip için normal sınırları aşmakta ve onun yaşadığı sezgi yoğunluğu nesne ile olan ilişkisini etkilemektedir. Öyle ki çevresi onun gerçeklikle ilişkisi noktasında nesneye olan bakışını anlamlandırmada zorlanır. Bilinçdışı deneyimleri çevresi tarafından gözlemlenemediği için içedönük sezgisel tip tuhaf biri olarak tanımlanmaya yakındır.

Jung’a göre bu tipler psikolojik bir roman karakteri özelliği gösterir (Jung, 2019: 418). Psişik deneyimleri sebebiyle içedönük sezgisel tiplerin nesnelere olan ilgisi fazla değildir. Onların kendisini etkilemesine izin vermezler. Algı konusunda seçicidirler. Algıyı estetik ölçütlerle bağdaştıran içedönük sezgisel tipler kendilerini bu konuda rahatsız hissettiklerinde çevreyi ve nesneyi sorgulamaya başlar. Bu tipin yargısı olayların içsel ve dışsal anlamsal ifadelerine uyum sağlar niteliktedir. Ancak bu durum sembolik tarzda gelişir. Günün koşulları altında değişkenlik gösteren bir bakış açısına sahiptir. Öznel bir dil kullanır. Bu yüzden ikna yeteneği pek gelişmemiştir. Söyledikleri iddiadan öteye geçmez.

2.1.4.1. Leyla Nezhî Hanım

Tehlikeli Oyunlar romanında Sevgi’nin annesi Leyla Nezhî Hanım, ufak tefek yapılı ve solgun yüzlü fiziksel özelliklerine paralel olarak kişilik yapısı bakımından da pasif biridir. İstemediği hâlde Süleyman Turgut Bey ile evlenir. “Fransızca-Almanca, romantik-realist, taşralı-büyük şehirli, hastalıklı-sağlam, çekingen-atılgan, muğlak-kat’i gibi birçok bakımdan, zıt kutupları temsil ediyorlardı.” (Atay, 2004: 168). İki yıl süren evliliğin sonunda kocasından ayrılmak isteyen Leyla Nezhî Hanım gitmek için bavulunu topladığında kocasının itirazıyla karşılaşır. Kocasını Süleyman Turgut Bey, onu bileğinden yakalar: ““Sen bu korkaklıkla, sokakta tek başına dolaşamazsın,’ dedi.

‘Benden korkuyorsun, herkesten korkuyorsun; kimseye, hiç bir şeye güvenmiyorsun. Ne bakıyorsun bana öyle bir yaralı hayvan gibi?’” diyerek karısı hakkında hakarete varan sözler söyler (Atay, 2004: 179). İçedönük sezgisel tipler dışarıdan kapalı görüldüğü gibi Leyla Nezihi Hanım da dışarıya kapalı ve sessiz biridir. İletişim yönünden zayıf olsa da kocası ile zıt kutuplarda iki farklı kişi olduklarını hissetmiş ve evlenmek istememiştir. Bu da sezgiyle ilgilidir. Bu bakımdan Leyla Nezihi Hanım içedönük sezgisel bir tiptir.

2.1.4.2. Yalnız Adam

“Korkuyu Beklerken” adlı öykünün kahramanı olan Yalnız Adam, yalnız yaşamakta ve bu duruma alışmış görünmektedir. Gençliğinde zengin olma hayalleri kurar ancak başaramaz. İnsanların kendisini anlamadığını düşünür. Geçmiş hakkında düşüncelere dalar, yarım bıraktığı işler aklına gelir ve kendini eleştirir: “Düşünme! dedim kendi kendime, düşünme. Düşünmeyi bile bilmiyorsun. Önündeki işe devam et: Birbirine benzemeyen fotoğraflarını yapıştır yan yana, bir işi de sonuna kadar götür. Ölmezsin ya.” (Atay, 2003c: 62).

Bir gün eve geldiğinde evde gizli bir mektup bulur. Eski bir dilde yazılmış mektubu anlamadığı için üniversitede yabancı dil bölümünde arkadaşına konuyu açar ancak beklediği cevabı alamaz. Gizli bir tarikatın bu mektubu bıraktığını ve sürekli onlar tarafından takip edildiğini düşünür:

“Mezhepler de dinin şubeleriydi; demokrasinin üçe ayrılması gibi. Peki, bana gönderilen mektupta neden UBOR-METENGA deniyordu? Neden mezhep deyimini kullanılmıyordu? Gizli olduğuna göre, zaten kitaplarda bulamazsın, dedim kendime. Ölü diller uzmanı arkadaşım bulmuştu ya. Yoksa, bu gizli mezhep sözü bir aldatmaca mıydı? İlk günlerde de düşündüğüm gibi Ubor Metenga, bir insan mıydı? Belki de bu insanın adıydı. Belki de bütün kötü insanlar yalnız kalıyordu (benim gibi).” (Atay, 2003c: 85).

Hayatı sorgulayan Yalnız Adam insanlar ve tabiat için iyi şeyler düşünmediğini söyler; eşyaya ve insana aynı değeri verir. Ödül-ceza üzerine dayalı bir benlik kurgusuna sahiptir: “bütün düşmanca tavırlarım ve kötü düşüncelerim yüzünden nereden geleceğini bilmemekle birlikte bir ceza bekliyordum.” (Atay: 2003c: 64). Olaylar karşısında kendini sınırlayarak güçsüz hissetme gibi elverişsiz bir duruma zihnini kaptırarak hayat karşısında çaresiz ve güçsüz hisseder ve kendi düşünceleri ile başa çıkamaz:

“Bilerek işlenen suçlardan korkuyordum sadece; oysa beni her gün suçlu duruma düşürmek için binlerce tuzak kuruluyordu. Bununla başa çıkamazdım. Aslında, okuduklarımdan sezdiğime göre (hiçbir şey açıkça ifade edilmiyordu bu satırlar içinde), insanın bilmeden suç işlediğine de inanılmıyordu; rastlantının, kör kuvvetlerin filan, kendini aldatmak olduğu kabul ediliyordu.” (Atay: 2003c: 87-88).

Yalnız Adam hayat karşısında kendini güçsüz hisseder ve tek başınadır. Gençliğinde hayal kursa da kendine itiraf ettiği gibi istikrarsız davranışlar yüzünden başarıya ulaşamaz. İçedönük sezgisel tip açısından Yalnız Adam belirgin özellikler taşır.

2.1.4.3. Demiryolu Hikâyecisi

“Demiryolu Hikâyecileri” adlı öyküde anlatıcı aynı zamanda kahraman bir erkek kişidir. Uzak bir dağ başında küçük bir kasaba istasyonunda çalışan ve aynı yerde konaklayan üç kişiden diğer ikisi genç bir Yahudi ve genç bir kadındır. Hayatlarını istasyonda mola veren tren yolcularına yazdıkları kısa öyküleri satarak geçinirler. Bu arada kahraman anlatıcı genç kadın arasında aşk ilişkisi başlar. Anlatıcı zaman geçtikçe işlerin kötüye gittiğinden yakınır: “Korkuyorum. Çünkü buradan gitmek istiyorum. Bakkal daha veresiyeyi kesmedi. Fakat bu durum artık bir süre daha bile süremez. Bakkaldan utandığım için sordum, bir zamanlar -bir süre önce- aynı çekingenlik yüzünden kundura tamircisine de sordum” (Atay, 2003c: 196). Demiryolu Hikâyecisi öyküde kendisine sanatçı denilmesini ister ancak yaşam şartlarının sanatçı olmak için yeterli olmadığını söyler. Öykü yazarak iç dünyasını

kâğıda döker. Bazen yaşadığı hayatı sorgular. Çekingen ve kapanık bir kişilik özelliğine sahiptir. Bu yüzden içedönük sezgisel tip özelliği gösterir.

2.1.4.4. Murat İkinci

Murta İkinci, *Eylembilim* adlı romanda üniversiteden Server Gözbudak'ın arkadaşıdır. Tali yıllar sonra iki arkadaşı tekrar üniversitede karşılaştırsa da Murat İkinci hâlâ öğrenci Server Gözbudak ise üniversite hocasıdır. Server Gözbudak'a göre, "(...) yıllar sonra da aynı fakülteye aynı sınıfa dönerek, temsilcisi olduğu aydınların direncini, kararlılığını göstermeğe çalışıyordu belki de." (Atay, 2003b: 31).

Server Gözbudak yıllar sonra üniversite arkadaşı Murat İkinci ile dersine girdiği sınıfta karşılaşır. İlk başta tanıyaması da yüz ifadesini inceledikten sonra tanır. Birlikte uzun uzun tartışmalara katıldıklarını ve dergi çıkardıklarını hatırlar:

"Beni tanıyormuş, sanki merhaba demek istiyor gibiydi bu gülümseme. Daha yorgun ve meraksız bir gülümsemeydi bu. Birden terlediğimi hissettim: Bu yüz beni tanıyordu, ben de onu tanıyordum. Üniversite arkadaşım Murat İkinci'ydü bu. Bazı olaylara karıştığı için yıllarca önce, yani biz üniversite birdeyken fakültenin çıkarılan 404 Murat İkinci." (Atay, 2003b: 25).

Dışarıdan bakıldığında şaşkınlık veren bir sanatçı görünümüne sahip içedönük sezgisel tip, dışı kapalı yapısı ile topluluklarda kendine yer bulabilir. Bu bağlamda Murat İkinci içedönük sezgisel bir tiptir.

2.2. Dışadönük Tipler

2.2.1. Dışadönük Düşünen Tip

Bilincin dışadönük tutumu için Jung, karar alma ve eylem de bulunma noktasında belirleyicilerin nesnel bir yönelimle gerçekleşmesi gerektiğini söyler (Jung, 2019: 354). Burada kişinin çıkış noktası öznel yargılar değil nesne tabanlı yönelimlerdir ve

nesnel bakışı hâkimdir. Bireysel bilince özgü öznel yargıdan bağımsız olmasa da geri planda kalır. Bilinç dışarıya yönelik faaliyetlerde bulunur ve referans olarak dış gerçekliği esas alır. Bu yüzden dışadönük düşünen tipi için davranışlar ve tutumlar çevresel koşullar altında gelişeceğinden bireyin içinde bulunduğu durumları anlamada çevre etkeni önemlidir. Çevre ile olan ilişkileri davranışlarını belirleyeceğinden çevresel uyaranlara uyum sağlamada başarılıdır. Nesnel gerçeklik duygusu gelişmiş dışadönük düşünen tip için olaylar ve durumlar onu nesnel gerçeklere ulaştırmada en güvenilir yoldur.

Dışadönük düşünen tip nesnenin bilgisine güvendiği için eylemleri bilgi birikimine bağlıdır ve somut verilere ulaşmak onun için önemlidir. Genelgeçer kabuller ve bu konuda esas alınan olgulara göre eylemde bulunur. Gerçeğin bilgisi; varoluşun temel prensibi olarak dışadönük düşünen tip için çevreyle olan ilişkilerinde başlıca belirleyicidir. Entelektüel kurallar yaşam tarzı oluşturmada kutsal bir öneme sahiptir. Bu durum âdeta bütün zıtlıkların ölçüldüğü bir terazi gibi kendisine uyulmasını istediği temel bir prensipler bütünüdür. Bu terazinin tarttığı ve onayladığı her şeyde bir doğrulukla bulunurken bu ölçüye uymayan her şey yanlış bir oluşumu ifade eder. Öyle ki bu temel prensip doğruluğundan şüphe edilmeyen bir yasa gibi görünür. Bundan dolayı dışadönük düşünen tip için bu durum herkesin aynı noktada buluşabileceği, böylece olması gereken bir hayata ulaşabileceği bir idealdir.

Dışadönük düşünen tip, istisna olabilecek durumlara karşı önyargılıdır. Bu anlamda hoşgörüden uzak katı bir bakış açısına sahiptir. Sahip olduğu bakış açısı dış gerçekliğe bağlı nesnel bir gerçekliktir. Bundan dolayı bu tipin nesnel gerçekliği kendi ideali olan gerçekliğin hayat bulmuş hâlidir. Bu gerçeklik öyle genel geçer bir nitelik taşır ki evrensel boyutta kabul görmesi beklenir. Bu gerçeklik kapsamında ortaya konulan koşullar etkisi altına aldığı bu tipteki insanları sert bir kişiliğe büründürür. Kişi bu durumda kendisi ve başkaları için kalıplar oluşturur.

2.2.1.1. Mustafa İnan

Bir Bilim Adamının Romanı adlı eserin başkişisi olan Mustafa İnan romanın kurgusal içeriğinde gerçek bir kişiliktir. Mustafa İnan mühendis olarak üniversitede yıllarca çalışmış ve hocalık yapmıştır. Türk bilim tarihinde başarılarıyla ve vatan sevgisi ile hatırlanan Mustafa İnan, romanda zorluklar içinde bir çocukluk geçirir. Yurt içinde ve yurt dışında sayısız başarılarla imza atan bir akademisyendir. Çalışkanlığı ve disiplini ön plandadır. Mustafa İnan mühendis olsa da projeleri ve iş dünyasını sevmez. Onun tek ideali üniversitede en sevdiği işi yapmak yani üniversite hocası olmaktır. Öğretmeyi bir ideal biçimi olarak benimsemiştir ve kendisinin bunun için yaratıldığını düşünür. Çalışma azmi çevresini kendisine hayran bırakır. Öğrenme merakı olan Mustafa İnan'ın bu özelliği romanda şu şekilde anlatılır:

“‘Herkesin dostu’ olmak gerekiyordu kısaca. Herkesin derdine koşmak gerekiyordu. Ve en önemlisi, onların derdine koşarken, onların işine yaramak gerekiyordu. Öğreteyim derken, onların yaşantısını büsbütün içinden çıkılmaz bir duruma getirmemek gerekiyordu. Bunun için de her şeyin aslını öğrenmek gerekiyordu. Bunun için de her şeyi merak etmek gerekiyordu. Bu soluk benizli çekingen insanda işte bu merak fazlasıyla vardı, bazen kendi esas meselesini unutacak kadar vardı. Her öğrendiğini uygulamak hevesi vardı.” (Atay, 2003a: 55).

Mustafa İnan'ın zeki biri oluşu, problemlere yaklaşım tarzı ve çevresi ile ilişkileri örnek teşkil eder. Milliyetçi değerlere bağlılığı yüzünden öğrenim için gittiği İsviçre'de doktorasını alamaz:

“Mustafa İnan'ı onlar da efsaneleştirmişler. 864 Tahsin, ‘Mustafa, İsviçre’ye doktora için gidince, onun hemen doktora almasını profesör mahzurlu bulmuş,’ diye başlıyor bir efsaneye: Önce matematikten, fizikten filân imtihan etmek istemiş. Mustafa yanaşmamış buna: ‘Benim mektebim, en az sizinkiler kadar kıymetli,’ diyerek direktmiş. Onu çok ‘milliyetçi’ bulmuşlar ve bir süre doktora vermemişler.” (Atay, 2003a: 98).

Hayatı boyunca çok çalışan Mustafa İnan, bu yüzden maddi ve manevi çok sıkıntı çekmiştir. Buna karşın idealistliğinden ödün vermemiştir:

“Ben hep böyle yorgundum, geceleri erkenden uyuyakalırdım bugünkü gibi. Benzim hep sarıydı. Yazları beni ‘tebdil hava’ya gönderirlerdi ve ben bir türlü düzelemezdim.’ Hep böyle ağrılar çektim, bitkin hissettim kendimi, diye düşündü. ‘Evet beyler,’ diye devam etti sözlerine, ‘Çok ağrı çektim, çok parasızlık çektim ve hiç hâlimden şikâyetçi olmadım. Güçsüzlüğüm yüzünden hiç spor yapamadım ve kendimi bildim bileli para sıkıntısı çektiğim için ve kendimi bildim bileli onun bunun derdine koşmakla, onu bunu çalıştırmakla uğraştığım için, belki de bilimle gönlümce uğraşamadım. Size kalırsa çok büyük işler yaptım. Bana kalırsa memleketim için daha neler yapabilirdim.’”
(Atay, 2003a:144-145).

Mustafa İnan sahip olduğu kişisel özellikler bakımından her zaman akıl ve mantık doğrultusunda disiplini elden bırakmayan bir bilim adamıdır. Bu açıdan dışadönük düşünen tip özelliklerine sahiptir.

2.2.1.2. Hüsametdin Tambay

Kendisi albay olmasa da Hikmet’in kendisine albay ismini verdiği Hüsametdin Bey, *Tehlikeli Oyunlar* adlı romanda Hikmet’in komşusudur. Hüsametdin Tambay kendi hâlinde, Hikmet ile arkadaşlık ve komşuluk ilişkisi olan emekli bir kişidir ve eşinden ayrılmıştır. Hikmet oyunlarına Hüsametdin Bey’i dâhil ederek bazen onu kızdırır: “Hüsametdin Beyin, bunca yıllık karısından ayrılmasının bir anlamı olmalı. Bizlere uygun görülen kadere her yerde karşı çıkmalıyız. Küçük oyunlara gelmemek için bu gecekonduya taşındık, büyük oyunlar oynayacağız.” (Atay, 2004: 71).

Hüsametdin Bey, kitap okur ve tarihe meraklıdır. Arkadaşı Sermet de Hüsametdin Bey’in eskiden de sürekli kitap okuduğunu söyler. Hüsametdin Bey, Hikmet ile olan arkadaşlık ilişkisinde hep kendisine şaka yapılan ve şakalar yüzünden kızdırılan bir

kişidir. Her zaman akıl ve mantık çerçevesinde konuşur, disiplinlidir. Bu yönüyle de dışadönük düşünen tipin temsilcisidir.

2.2.1.3. Server Gözbudak

Üniversitede akademisyen olarak çalışan Server Gözbudak, *Eylembilim* adlı romanın başkişisidir. Üniversitede profesör olan Server Gözbudak kendisini bir eylembilimci olarak tanıtır. Arkadaş çevresinde eylembilim üzerine açıklamalar yapar. İdealist biridir:

“Evet, en yüksek devlet memuru aylığı alıyordum. Bunu yasalara ve mevcut mevzuata göre, bütünüyle hak etmiştim. Sigara karaborsası yaparak bulunduğum yere gelmemiştim. (Sigara karaborsası yaparak benim bulunduğum yere belki gelinebilirdi, ama başka yerlere gelinebileceğinden bugün de kuşkuluyum.) Neredeyse -istersem-emekli bile olabilecektim. Fakat istemiyordum. Devlete ve millete hizmet etmek istiyordum (Bunu gerçekten istiyordum. Çünkü artık profesör olmuştum ve bu nedenle kimseden çekinmemeye gerek kalmamıştı. Gene de belki alaylara muhatap olurum korkusuyla, bu isteğimi olur olmaz yerlerde söylemiyordum.) İşte böyle sarsılmaz bir durumda olduğum için karım bile bana güveniyordu - ya da bana öyle geliyordu.” (Atay, 2003b: 57).

Server Gözbudak, yıllarca üniversitede görev yapmış ve işleyişi gözlemlemiş özgürlükçü biri olarak üniversitedeki bozuk sistemin insanları nasıl kişiliklerinden uzaklaştırdığını düşünür. Bu konuda öfkesini şöyle dile getirir:

“Bu, daha nice asistanları parçalayıp istediği boyutlara getirmiş bir dişli çarktı. Ben de kim bilir kime benzemiştim? Hepimizi benzetmişlerdi. Birden, öfkelendiğimi hissettim. Daha doğrusu, bilmediğim ya da unuttuğum bir duyguya kapıldım, tanımadığım bir rahatsızlık hissettim.

Bu duygunun öfke olduğunu anlayınca da önce kendime öfkelenmişim, sonra her şeye ve herkese.” (Atay, 2003b: 20).

Server Gözbudak akademide gelebileceği en üst payeye ulaşmıştır. Ancak içinde bulunduğu durumun tekdüzeliğinden bunaldığı anlaşılmaktadır. Yaşam tarzı hakkında değerlendirmelerde bulunur: “Yani genellikle profesörlerin yaşayışları çok can sıkıcıydı. Ama tehlikesizdi. Oldukça da rahattı. Yemekten sonra önlerine kahve geliyordu. Bulaşık makinası, elektrik süpürgesi kısa süre içinde işleri bitiriyordu.” (Atay, 2003b: 58). Disiplin içinde çalışma hayatına alıştığından geldiği nokta kendisini pek memnun etmez.

Server Gözbudak, başarılı bir akademisyen olmasının karşın insani ilişkiler konusunda pek başarılı değildir. Bunun da kendi kişilik yapısından kaynaklandığını kendi ifadeleri ortaya koyar: “Ayrıca ben bir insansever değildim. Hiç belli etmemekle birlikte, birçok insanı sevmiyordum – sevmemek ne demek, nefret ediyordum.” (Atay, 2003b: 73). Bu düşüncelerle insanlardan uzak duran Server Gözbudak, gittiği bekâr evinde bile insanları yadırgar ve onlarla kolay iletişim kuramaz. Buna karşın alıştığı bir ortamdan da kolay kolay ayrılamaz: “Ayrıca bir de şey vardı... ben bu ‘arasına karışmak’ denilen davranıştan ürkerdim. Sanki hapisane gibi bir şeydi bu; çünkü ben bir şeyin içine girdim mi, arasına karıştım mı, kolay çıkamazdım.” (Atay, 2003b: 72-73).

Üniversitede Dekan Adnan Targa ile zıt kutuplarda yer alır. Toplantı esnasında Adnan Targa’nın Server Gözbudak’ı hedef alan sözleri üzerine anlatıcı, onun mücadeleciliğini şu cümlelerle ifade eder: “Server Gözbudak kendisini, devletin bir zırhlı arabası karşısında, yayını germeğe çalışan zayıf bir köylü isyancısı olarak görüyordu.” (Atay, 2003b: 50).

Server Gözbudak, kendince bir teori geliştirmiş ve bunu çevresine aktarmaya koyulmuş bir düşünce adamıdır. İdealistliği kişilik yapısından ileri gelir. Bu açıdan soyadı ile uyumlu bir kişiliği vardır. Bilim insanı oluşu nedeni ile akıl ve mantık onun için önemlidir. Bu sebeple dışadönük düşünen tipi temsil eder.

2.2.1.4. Dekan Adnan

Server Gözbudak ile aynı üniversitede çalışan Adnan Bey, *Eylembilim* romanında çalıştığı fakültede dekanıdır. Fakültede patlak veren olaylar yüzünden öğrencilere temkinli yaklaşır. Öğrenciler, olaylarda ölen arkadaşlarının fakülte bahçesine defnedilmesini isterler ancak Adnan Bey buna karşı çıkar. Server Gözbudak'ın öğrencilere ılımlı davranışını eleştiren Adnan Bey konuşma yapmak için çıktığı kürsüden Server Gözbudak'a sözlü sataşmada bulunur. Eleştirinin hedefi olan Server Gözbudak ise öfkelenir; Adnan Bey ile kutuplaşma yaşarlar:

“Gizli mütevelli heyeti Adnan Beyin çevresinde toplantı halindeydi. Özel hayatlarıyla başlayan ve yavaş yavaş ortak çıkarlarına doğru yayılan küçük bir ağın örümcekleriydi bunlar. Binlerce ağ vardı böyle, benim gibi küçük sinekleri yakalamak için. Elbette örümceklerin de kötü günler geçirdiği oluyordu. Ben de tedirgindim. Kime güvenecektim: Yeni profesör olan dört doçente mi?” (Atay, 2003b: 83).

Adnan Bey, öğrencilerin hoşuna gitmese de devlet memurluğunun verdiği ciddiyet ile dekanlık görevini yürütür. Olaylara akılcı ve ciddi yaklaşır. Duygularını geri plana attığından dışardan soğuk ve kibirli biri olarak görülür. Bu nedenle kendisi dışadönük düşünen tipe örnektir.

2.2.1.5. Refik Bey

Eylembilim adlı romanda, üniversitede akademisyen olarak çalışan biridir. Romanda onunla ilgili bilgileri Server Gözbudak verir:

“Profesör Refik Bey, ağır hareketli, canlı ve kurnaz bakışlı, gözlerinden başka ilgi çekici bir yanı olmayan ihtiyar bir hoca. Kimsenin pek anlamadığı hesaplarla sözü öyle dolaştırır ki, insanda sözlerinin sonunu dinleme isteği kalmaz. Santrale Refik Beyin numarasını verdim; Refik Bey olsaydı, arayacağı kimsenin adını verirdi o kadar. Yaşayışını

tasarruf esası üzerine kurmuştur: Kelimelerini bile israftan çekinir.” (Atay, 2003b: 20).

Server Gözbudak’a göre “Refik Bey, Tanzimat’tan beri ülkemizin mutlu azınlığının tanıdığı bir aydın ürününün temsilcisiydi. Yani aramızda kendisi olarak bulunmuyordu.” (Atay, 2003b: 31). Üniversite hocası olarak aydın bir kişiliğe sahip olan Refik Bey, kelimelere hâkim biridir. Onun bu kişilik özellikleri ve düzenli yaşam tarzı dışadönük düşünen tip olduğunu göstermektedir.

2.2.1.6. Şahin

Eylembilim’de Server Gözbudak’ın üniversiteden mesai arkadaşıdır Şahin. Çalışma odası kitaplarla dolu olan Şahin sürekli bir şeyler üzerine kafa yorar, kâğıt ve kalem ile meşguldür:

“Şahin, karşı masada makalesini yazıyordu; kendini -kendi deyimiyle- erken emekliye ayırmıştı; ilerici bir dergiye (kendi deyimiyle) yazılar yazıyordu. Onu müdür bile hoş görüyordu, 'zararsız bir deli' diyordu. Şahin'e, asıl kafasındaki 'iş'le uğraşabilmesi için, hafif işler verilmişti; zaten konu, istatistik gibi belirsiz ve esrarlı bir sorunla ilgili olduğu için herkesin işi biraz hafifti.” (Atay, 2003b: 64).

Şahin’in kişiliği hakkında Server Gözbudak bilgi verir. Müdürün Şahin’in işlerine karışmaması dikkatini çeker ve kendince bir açıklama getirir:

“Müdür neden kızmıyordu Şahin’in 'görev dışı' çalışmalarına? Çünkü ülkenin gene bugünkü gibi karışık dönemlerinden biri yaşanıyor. Yakında kimin başa geçeceği belli değildi. Üstelik Şahin, işini çok ciddi tutuyordu: Her sabah meselâ bir milli kütüphaneye gelir gibi giriyordu daireden içeri. Diyelim gece bilimsel bir konu üzerinde çalışırken kafası bir noktaya takılmış; eklembacaklıların sağ ön bacaklarında kaç boğum vardı diye düşünüp, bütün gece güzüne uyku girmemiş. "Sabah erken

milli kütüphaneye uğrarım," diyerek sabaha karşı biraz gözünü kapayabilmiş... (Gerçekten de her sabah uykulu gözlerle girerdi kapıdan.) Aslında odasını bir kütüphane gibi düzenlemişti dairede: Sözlükleri, başvurma kitapları... hepsi tamamdı. Daktiloyla yazardı. Bir müfettiş, günün birinde habersiz uğrasa da Şahin'in durumundan kuşkulalmazdı." (Atay, 2003b: 65).

Şahin, işyerinde sürekli çalışma hâindedir. Makale yazar, dergide yazıları yayımlanır. Araştırmayı benimsemiş bir kişiliktir. Bu yüzden çalışma odasını da kütüphaneye benzetmiş ve ulaşabileceği kitaplarla doldurmuştur. Onun öne çıkan bu özelliği dışa dönük düşünen tip oluşunu gösterir.

2.2.1.7. Refik Bey'in Asistanı

Eylembilim romanında Refik Bey'in üniversitede asistanlığını yapan genç bir kişidir. Refik Bey'in rahatsızlanması ile yerine geçen Server Gözbudak'ın ifadesiyle anlatılır. Kendi hocasının rahatsızlanması üzerine Server Gözbudak ile çalışmaya başlar. Hocasının rahatsızlığını duymuştur. Server Gözbudak bu durumu kendi içinde değerlendirir: "Bana karşı saygısı birden artmış gibiydi. Yok canım olamazdı, herhalde yorgundum, her şeyi büyütüyordum. Gene de asistan üzerinde düşünmekten kendimi alamıyordum." (Atay, 2003b: 21). Bu değerlendirmeden sonra asistan hakkında şu çıkarımı da yapar: "Hangimize karar verecekti sonunda? Bana mı? Refik Bey'e mi? Ona göre sınıfta büyüyecekti, ya da küçülecekti. Kendi boyutlarında kalamaz mıydı? Asistana baktım: Kalamazdı." (Atay, 2003b: 23).

Asistan sessiz bir kişidir. Server Gözbudak'ın kendisi ile ilgili yorumları karşısında da habersizdir. Ancak elde var olan gerçek veri onun üniversite çalışanı olarak bilimsel disiplin içerisinde hareket etmesidir. Bu yönüyle de dışadönük düşünen tipe örnek oluşturmaktadır.

2.2.1.8. Burhan Bey

Burhan Bey, *Tutunamayanlar* adlı romanda Selim Işık'ın arkadaşıdır. Selim onunla ilgili günlüğünde şöyle söz eder:

“Dün Burhan uğradı; onunla bir mektup gönderdim Günseli'ye. Merak etmemesi için. Burhan'la bir soğukluk var aramızda; ya da ben öyle sanıyorum. Gene bir gazeteden ayrılmış, başka bir gazeteye girmek üzere. Ona, duygusal, saçma sapan sözler söyledim. Hasta olduğum için hoşgördü beni herhalde. Sonumun yaklaştığını anladı galiba.” (Atay, 2015: 594).

Turgut ise Burhan Bey ile Selim'in intiharından sonra annesi Müzeyyen Hanım'ın evinde karşılaşır. Burhan Bey pek konuşmaz:

“Radyonun yanındaki koltukta genç bir adam oturuyordu. Zayıf, uzun boylu, solgun yüzlü ve gözlüklü biriydi bu. Acı bir surat takınmış bir adam, Turgut'un daha önce görmediği biri... Orada kimseyi bulacağını düşünmeyen Turgut'a, tavırları sahte gelen biri. Selim'in annesinden başka bir insanı görmeye hazırlıklı olmadığı için, ona yabancı ve iğreti gelen bir 'arkadaş'” (Atay, 2015: 87).

Turgut, Burhan Bey'den pek hoşlanmaz. Kendi kendine çıkarımlarda bulunur: “Sen, sadece soğuk bir kayıtsızlık gösterebilirsin. Sonra da kendine, benim anlayamayacağım derin bir pay çıkarırsın bundan. Ne çıkardığın da pek belli olmaz. Kalın camlı gözlüklerinin gerisinde ne düşündüğünü kimse anlayamaz.” (Atay, 2015: 88). Burhan Bey'in sessiz bir görünüme sahip oluşu onu soğuk biri yapmaktadır. Turgut'a göre ne düşündüğünü kimse anlamaz. Dışadönük düşünen tipte insanlar duygularını önem vermez. Bu yönüyle Burhan Bey dışadönük düşünen tipe örnektir.

2.2.1.9. Ayhan Balba

Ayhan Balba, *Eylembilim* adlı romanda Server Gözbudak ile birlikte aynı üniversitede matematik profesörüdür. Üniversitede çıkan olaylarda Server Gözbudak ile aynı

tarafında yer alır. Olaylar sırasında Vali ile telefonda görüşerek üniversiteye jandarma gelmesini ve olayları yatıştırmasını ister. Olaylar ilerledikçe Ayhan Balba ve Server Gözbudak'ın bulunduğu odaya elinde tüfek olduğu hâlde telaşlı bir öğrenci girer ve yolun karşısından bazı arabaların kendisinde şüphe uyandırdığını söyleyerek plakaları not ettiği kâğıdı Ayhan Balba'ya uzatır. Hafiyenin delisi olarak nitelendirilen Salim Üstün'ün silahını alarak kapıya yönelmesi üzerine Ayhan Balba ona yerinde kalmasını ve oturmasını söyler. Durum üzerine kısa bir değerlendirme yapan Ayhan Balba soğukkanlı ve temkinli davranmaya özen gösterir (Atay, 2003b: 102).

Ayhan Balba, Server Gözbudak, Turgut Kider ve Salim Üstün ile birlikte Dekan Adnan Targa'ya muhalif bir çizgidedir. Olaylar çıktığında fakülte kriz yönetim masası kurarlar ve “matematik bölümünün, yönetim kurulunun ve profesörler kurulunun fakültedeki öğrenci olayları ile ilgili olarak tam yetki verdiği” Ayhan Balba başkan olarak belirlenir (Atay, 2003b: 94). Bu durum onun sorumluluk aldığını ve bunu yaparken cesur davrandığını gösterir. Olayların büyümesi ile duvarlara vurulan sopalarla birlikte fakülte koridorlarından gürültüler gelir. Odadan içeri yüzü gözü kan olmuş bir öğrenci girer ve okulun işgal edildiğini söyler. Bunun üzerine Ayhan Balba, koridora çıkarak ateş eder. Oradaki polisler döner: “Okulu işgal ettiriyorsunuz. Size ihtiyacımız yok. Biz kendi işimizi görürüz.” diye bağırır (Atay, 2003b: 93). Ayhan Balba'nın gerek üniversitede bilim insanı oluşu gerekse olaylar karşısında akıl tutulması yaşamayıp temkinli davranışlar sergilemesi onun dışadönük düşünen tip olduğunu gösterir.

2.2.2. Dışadönük Hisseden Tip

Dışadönük bilincin diğer bir tutum belirleyici tipi olarak hissedilen tip duygusal yaşantıların ağırlıklı olarak görüldüğü bir tip oluşumunu ifade eder. Ancak burada içedönük yapılanmadaki gibi bir öznellik yoktur. “Dışadönüğün hissi her zaman nesnel değerlerle uyumludur.” (Jung, 2019: 374). Nesne ile ilgili öznel yargısından bağımsız bir algılamayı tercih eder. Bu bakımdan nesne ve kişiler için önemli olan kendi varlıklarından kaynaklı değerleridir. Bu durum dışadönük hissedilen tip için çevreye bakış açısının çıkış noktasıdır. Örnekleme gerekirse, bir şeyin güzel oluşu dışadönük hissedilen tip için kendi değer yargılarından bağımsız bir güzelliği, nesnenin ve kişilerin

özünde ve çevresel şartlarında süregelen bir değeri ifade eder. Bu açıdan bu tipler için genelgeçer kabuller ve değerler çoğunluğun belirlediği ölçütler olması yönüyle benimsenebilen gerçeklikleri kapsar. Bu durumu Jung'un şu ifadeleri ile açıklayabiliriz: "Bu kadar çok insanın tiyatroya, konserlere akın etmesinden ya da kiliseye gitmesinden, üstelik doğru tarzda alıştıkları hislerle bunu yapmalarından büyük ölçüde bu tür hissediş sorumludur." (Jung, 2019: 374). Dolayısıyla dışadönük hisseden tip için uyum sağlama konusunda yetenekli ve bu açıdan sosyal bir tip olduğu söylenebilir.

Kadınların ruhsal yapı gereği duygulara önem veren yönü bu tipi ifade eder. Duygusal açıdan yaşanan bir yoğunluk bu tipteki insanlar için doğru ve yanlış ayrımı konusunda belirleyici bir ön kabuldür. Buna karşın bu tür insanlar için duyguları kontrol etme kişilik özelliği olarak kendini belli eder. Nesneye olan ilgisi ve merakı kendini ona yönelten bir cazibe sağlar. Bu bakımdan nesne ile olan iletişimi nesneden kaynaklanan izlenimlerle belirlenir. Yani kişisel yargılar nesne karşısında geri plandadır. Nesne karşısındaki bu tutumu onun hislerini saklama özelliği değildir; "kişinin tamamıyla bilinçdışında bile olsa, onun poz yaptığından, oyun oynadığından kuşkulandır." (Jung, 2019: 375).

Hisseden tiplere özgü duygusal eğilim çevreye bakış açısında öznellikten çoğunlukla ayrı bir düzlemde gelişir. Bu durum özellikle evlilik gibi sevgi ilişkileri için öne çıkan durumlarda kendini gösterir. Bireyin bu konudaki tercihi kendi doğasına uygun olanı değil, "yaşı, konumu, geliri, boyu bosu, ailesinin saygınlığı vb. konularda her mantıklı beklentiyi karşıladığı için uygundur." (Jung, 2019: 376). Yani birey için kişisel beğenilerden ziyade aile yapısı ve saygınlığı temel belirleyici olarak eş seçiminde başlıca bir ölçüttür. Ancak bu konuda dikkati çeken unsur melankolik bir yaşam tarzından bağımsız, sevgi temelli bir uygunluktur. Bu yönüyle de özellikle kadınlar için uzlaşa sağlayabilen erkekler eş olarak tercih edilir. Jung'a göre bu kişilik yapısındaki kadınlar mükemmel bir birliktelik için ideal eş tanımına uyar.

Dışadönük hisseden tip, hislerine güvenme konusunda belirgin bir özellik gösterir. Düşünme bu tip için neredeyse geri planda yer alır. Hissetmek bu tip için düşünmenin ön koşuludur denilebilir. Değerlerine uygun bir bakış açısı ile düşüncelerini harekete

geçirir. Hislerinden ötürü acı çekebilen bu tipler genelde hislerinin yönlendirmesi ile hareket ederler ve onları mantıksal bir çerçeveye oturtmaya çalışırlar. Ancak, mantıksal yönleri bu tipleri zorladığında hissettiklerinden ötürü acı çekmeleri kaçınılmaz olur. Bilinçdışı etkisinde bir düşünsel yönleri olan bu tiplerin olumsuz düşüncelere çabuk kapılabilen bir yapıları vardır. Olumsuz yön olarak duyguların kendi içinde birbiriyle çelişen bir hâl alması durumunda kişi benlik duygusunu yitirebilir. Nesne ile olan ilişkisinde hisleri yeterince güçlü değilse düşünsel yanı kendini gösterir.

2.2.2.1. Nurhayat Hanım

Tehlikeli Oyunlar'da Hikmet'in komşusu olan Nurhayat Hanım, dul bir kadındır. Okuma yazması yoktur ve oğlu askerdedir. Oğluna düşkündür. Hikmet'in dairesine asker oğlundan gelen mektubu okutmak için gelir. Hikmet onu şu cümlelerle tasvir eder:

“Kadından çamaşır sabunu ve yağ kokuları yükseliyordu. Ellerinin çatlakları arasında, şişkin ve yağlı derisi parlıyordu. Kıpırmızı elleri var. Çizgilerle dolu soluk yüzü ve elleri, sanki aynı insanın değildi. Kara bir çalı gibi karışık kaslarıyla uzun kirpikleri arasında gözleri kaybolmuştu. Ten rengi kalın çoraplar giymişti; üstüne de dizine kadar gelen siyah yün çoraplarını geçirmişti. Entarisinin üst kısmını, bluza benzeyen kısa bir şey örtüyordu yer yer. En üstte vişne çürüğü renginde bir hırka, entarisinin altında da kat kat elbiseler vardır belki. İnsan nesli yeryüzünde görünmeden önce yaşamış zırhlı hayvanların bugüne miras bıraktıkları küçük akrabalarına benziyordu. Kabuklarının verdiği zorlukla ağır ağır yürüyen bir hayvan... döşemeleri titretiyordu.” (Atay, 2004: 39-40).

Nurhayat Hanım kişilik özelliği olarak meraklı bir yapıdadır. Gelip geçerken Hikmet'in dairesine kulak kabartır. Hikmet'in misafiri olan Hüsamettin Tambay, Nurhayat Hanım olduğunu anlar ve Hikmet Nurhayat Hanım'ın bu özelliğini şöyle

anlatır: “Misafir geldiğini anladı; görünmeden edemez. Dul kadın, odaya girmedi; kapıdan, ‘Belki bulaşık vardır diye bir uğradım,’ dedi. ‘İçeri gel.’ ‘Yok, bir mutfağa bakayım da. Size kahve de pişiririm, içmemişseniz.’” (Atay, 2004: 89).

Nurhayat Hanım, tipik bir ev kadını oluşu, sevecenliği, oğluna düşkünlüğü açısından dışadönük hissedilen tipin en bariz örneğidir.

2.2.2.2. Nursel Hanım

Sevgi'nin annesini kaybetmesi ile evi terk ettiğinde tanıştığı Nursel Hanım *Tehlikeli Oyunlar*'da kocası ölmüş dul bir kişidir. Siyah giyinmesi ile dikkat çeken Nursel Hanım Sevgi'nin durumuna üzülmüş ve görüşmek için adresini kâğıda yazarak Sevgi'ye verir. Nursel Hanım'ın hayatı ve meşguliyetleri ile ilgili romanda şu cümlelere yer verilir:

“Okulu daha önce bitirebilirdi ama bir iki bölüm değiştirdiği için öğrenimi uzun sürmüştü. ‘Önce süsleme sanatlarına devam ediyordum.’ Yararını da görmüştü: Eve nakış işleri alarak geçimi için esas kazancı sağlıyordu. ‘Çevirdiğim kitapları da süslüyorum.’ Kitap da mı çeviriyordu? Evet, bu dünyanın güçlüklerine göğüs gerebilmeleri için insanlara destek olan küçük kitaplar. Sevgi'nin önüne el kadar kitapçıklar yığıldı: ‘Bazılarını da kendim yazıyorum; daha doğrusu, derliyorum.’ Sevgi'nin yabancı dil bildiğini öğrenince hemen, kendisine yardım etmesini teklif etti. Nursel Hanım yabancı dili kendi kendine öğrendiği için biraz zorluk çekiyordu.” (Atay, 2004:221).

Nursel Hanım, kocasını kaybetmiş olsa da onu unutamaz. Resim yapmayı ondan öğrenmiştir. Yaptığı resimler belli çevrelerde beğenilmiş hatta evine seramik atölyesi açması bile teklif edilmiştir. Ancak o resim yapmayı daha çok sever. Yabancı dil öğrenmeye çalışan Nursel Hanım çeviri yapması için de teşvik edilir. İnsanlarla kolay iletişim kurup çevresini genişleten Nursel Hanım, sosyal açıdan oldukça hareketli bir yaşam tarzına sahiptir. Onun bu çabaları romanda şöyle açıklanır:

“Nursel Hanım, yalnızlıktan ve ümitsizlikten kurtulmak için çalışmak, insanlık sevgisini eserlere dökmek gerektiğini anlatıyordu. Kaybedilenlerin acısı ancak böyle hafifliyordu; kocası yukarda, kendisi burada mutlu bir düzeni sürdürmek, bilimin ve sanatın yüksek heyecanlarını duymakla görevliydi.” (Atay, 2004: 223).

Nursel Hanım’ın hayattaki tercihleri hata yapmasına da sebep olur. Genç bir üniversite öğrencisi ile duygusal sandığı bir ilişkinin peşine düşer. Yaşadığı sıkıntıyı anlatmak için de Sevgi’nin yanına gider:

“Nursel Hanım yatağın kenarına ilişti, zayıf bir sesle, ‘Bana neden gelmediğini biliyorum,’ dedi. Ağlamaya başladı. Sevgi şaşırarak onun yüzüne baktı. Dul kadın, yanağında, Sevgi'nin yeni fark ettiği bir morluğa dokundu: ‘Beni dövdü,’ dedi. Ağlayarak anlattı: ‘Bir hukuk öğrencisiyle paylaştığı odada oturuyorduk Resim yapmak için benden almış olduğu boya tüplerini, fırçaları, akademili arkadaşlarına sattığını duymuştum. Çok kırıldığımı söyledim. Bana vurdu, uğursuz büyücü dedi bana. Hiç bir işe yaramayan isterik bir kadınmışım ben.’” (Atay, 228).

Nursel Hanım içinde iyi niyet beslese de duygusal açıdan yara alır. Kocasının ölümünden sonra hayatındaki boşlukları doldurmak için sosyal ortamlara girer. Duygusal bir insandır. Sevgi’ye de ilk başta abla edası ile yaklaşmış ve içinde bulunduğu duruma üzülmüştür. Jung’a göre ruhsal açıdan yara alan insanlar aynı durumdaki başka insanlarla özdeşlik kurarak onların yaralarını hafifletmeye çalışır. Bu davranış altında yaralı insanın kendine dönük iyileştirici gücü yatmaktadır. Nursel Hanım’da kadınlığın verdiği duygusallık ön plana çıkmakta bu da onu dışadönük hisseden tipe yaklaştırmaktadır.

2.2.2.3. Jale İnan

Jale İnan, *Bir Bilim Adamının Romanı*'nda Profesör Mustafa İnan'ın eşidir. Kendisi de Mustafa İnan gibi üniversite hocası, arkeoloji profesörüdür. Müşfik ve sevecen bir kadın olan Jale İnan kocasına her zaman desteğini sunar. Kocasını sevmektedir. Evin tamir bakım gibi işleri de dâhil kocasını yormak istemez kendi ilgilenir. Bu açılardan fedakâr bir tiptir. Üniversite hocası olmaktan ziyade eş kimliği ile ön plandadır. Dolayısıyla Jung'un sözünü ettiği dışadönük hisseden tipteki mükemmel bir eş tanımına uyar.

2.2.2.4. Süleyman Kargı

Tutunamayanlar'da Selim Işık'ın arkadaşıdır. Turgut'un Selim'in intiharı üzerine ulaşmaya çalıştığı kişilerden biridir. Sürekli kitap okumakla ve yazmakla arkadaşları arasında bu şekilde tanındığından Feylesof Süleyman olarak da bilinir. Bu açıdan aydın bir kişidir. Arkadaşı Selim'in ölümünü Turgut'tan öğrenir. Selim ile iyi arkadaş oldukları kendi ifadelerinden anlaşılmaktadır:

“Çok gençti. Bir bakıma çok cesurdu ve aynı zamanda çok çekingendi. Daha çok ben konuşuyordum. Dairedeki arkadaşlar, bu durumu görselerdi, çok şaşarlardı. Yanımda hiç konuşmadan, başı önüne eğik yürümesine dayanamıyordum. Şimdi hiç dayanamıyorum. Onu elinden tutup gezdiren bir büyüğüydüm sanki. Ondan sorumlu hissediyordum kendimi. Selim de bu duyguyu, bana bilerek veriyor gibiydi. Sorumluluğum hoşuna gidiyordu.” (Atay, 2015: 106).

Sanata ilgisi olan Süleyman Kargı piyano çalar. Süleyman Kargı, Turgut ile konuşurlarken sanattan ve kendi duygularından söz eder:

“Süleyman Kargı ayağa kalktı; hızlı adımlarla, odanın içinde dolaşmaya başladı. Turgut'un önünde durdu. ‘Piyano çalmayı çok isterdim,’ dedi donuk bir sesle. ‘Şimdi piyanoya oturur, kelimelerle ifade etmekte güçlük çektiğim bütün duygularımı, acılarımı tuşlara dökerdim. Bazen şiddetli, bazen yavaş basardım onlara. Kim bilir ne ince ayrıntıları vardır o dokunuşların? Kelimeleri, daha önce, öyle kötü

yerlerde kullanmış oluyoruz ki, kirletir diye korkuyoruz duygularımıza dokunursa.” (Atay, 2015: 110).

Romanda Süleyman Kargı'nın “hayatına ve kişilik özelliklerine çok fazla yer verilmez. Turgut'un Selim'in intiharını aydınlatma gayreti sırasında tanıştığı Süleyman Kargı, Selim'in bilinmeyen taraflarının aydınlanmasına yardımcı olur.” (Balcı, 2004: 45). Süleyman Kargı, gerek yetişme şartları gerek iş hayatındaki tavır ve davranışları açısından uyumlu ve kibar bir insandır. O da hayatın çelişkileri içinde kitaplara sığınmış durumdadır. Süleyman Kargı'nın bu kişisel özellikleri onun dışadönük hissedilen tip oluşunda etkilidir.

2.2.2.5. Sungur

Eylembilim'de Server Gözbudak'ın arkadaşı olan Sungur, siyasal görüşü yüzünden üniversiten kovulmuş, öncesinde ise hukuk ve eski edebiyat eğitimi almış olsa da tamamlamamıştır. Sungur'un kendisini sevdiğini söyleyen Server Gözbudak, onun hakkında görüşlerini belirtir: “Uzak akrabalarımı aramaktan -ve en önemlisi- evlenmekten koruyordu beni. Başka bir dünyanın insanıydı. Ben de öyleydim. Küçük burjuva uyumsuzluğunun dışında kalmaya çalışan birkaç kişiydik.” (Atay, 2003b: 66).

Yakın arkadaşlarının kendisine Sulfür diye seslendiği Sungur'un Server ile olan arkadaşlık ilişkisi romanda şu cümlelerle anlatılır:

“Server ortadan kaybolunca arayan tek canlıydı Sulfür. Belki Server de bu yüzden insanlığa yeterince kin besleyemiyordu, Sulfür'ün ilgisinden dolayı daha yumuşak bu yaşantı sürdürüyordu. (Sungur olmasaydı kim bilir ne biçim bir felâket olurdu insanlığın başına?) ‘Neden haber vermedin birader?’ dedi Sulfür; karşılıklı çay içiyorlardı.” (Atay, 2003b: 64).

Sungur, arkadaş canlısı biridir. Server Gözbudak onu başka bir dünyanın insanı olarak nitelerken, kişilik yapısının diğer insanlardan farklı yönünü, küçük burjuva uyumsuzluğu olarak tabir ettiği sınıftan farklı olarak sıradan insana özgü samimi bir

kişilik yapısına sahip olmasını kastetmiş olabilir. Çünkü Maksim Gorki'ye göre küçük burjuva olarak tanımlanan insanlar; “öteden beri gelen çeşitli düşünce ve alışkanlıkların belirlediği dar çemberlerin içine sıkışmış, orada kalmışlardır. İçinde oldukları bu çemberlerin dışına çıkmaları düşünülemez. Çünkü küçük burjuvalar, kurulmuş bir aygıt gibi işleyen bir varlıktır.” (Gorki, 2016: 73).

Bu görüşler çerçevesinden bakıldığında Sungur, dışadönük hisseden tipin belirgin özelliklerine sahip bir kişidir. Çünkü her şeyden önce arkadaş canlısı ve samimi ilişkilere sahiptir. Bu da onun kişilik yapısını gösterir.

2.2.2.6. Günseli Ediz

Günseli, *Tutunamayanlar* adlı romanda Selim Işık'ın ilgi duyduğu kızdır. Selim'in intiharından sonra Turgut ile görüşmek için isimsiz mektup gönderen kişidir. Günseli, Selim'in, ölümünden bir yıl önce arkadaşının ısrarıyla gittiği bir pazar gezintisinde tanıştıklarını söyler. Selim, Günseli'ye eğlenmek için geldiği bu yerde başka insanların onu daha iyi eğlendireceğini söyleyerek önce Günseli'den uzak durmaya çalışsa da Günseli'nin ısrarları ile konuşmaya başlar. Konuştukça Selim Günseli'ye farklı gelir. Ona sorduğu sorular Günseli'nin ilgisini çeker:

“Onlar sizi daha iyi eğlendirebilir.’ Ben, gene suratımı asarak, onunla konuşmak istediğimi söyledim. Teselliye muhtaç üzüntülü genç adam rolünü beğenmiyormuş. ‘Ben sizi bu durumda görmüyorum,’ dedim. ‘Herkes kadar canlı olduğunuzu sanıyorum.’ ‘Kadınlar insanda...’ dedi. Durdu. ‘Bernard Shaw’u okudunuz mu?’ Bir süre otların arasında yürüdük konuşmadan. Durdu, ilk defa gözlerime bakarak: ‘Ben, böyle bir karşılaşma için çok daha iyi bir şeyler yapabileceğimi sanıyordum,’ dedi. ‘Kendimi hayal kırıklığına uğrattım.’ Sonra, sorularına başladı: hangi gazeteyi izliyordum? hangi kitapları okuyordum? hangilerini beğeniyordum? ailem serbest yaşayışımı uygun buluyor muydu? bu gezintiye neden gelmişim? ilgilendiğim bir erkek yok muydu gelenler arasında? ileri düşünceli olduğumu göstermek için mi çalışıyordum? Durmadan soru yağdırıyordu. Bu sorulardan incinmemeliydim: beni

daha önce uyarılmıştı. Sorularını birden kesti ve: ‘Sanıyorum yeter derecede gücendirdim sizi,’ dedi. ‘Artık eğlentinin sonuna kadar yüzüme bakmazsınız.’ Gitmek üzereydi: ‘Suratımı, genç kızların hoşuna gitmek için asmadığımı anlamışsınızdır artık.’ Yüzüne bakıyordum. ‘Daha ne bekliyorsunuz?’ dedi. Gülerek: ‘Belki tam böyle olmanızı bekliyordum,’ dedim. Oyuncağı elinden alınmış bir çocuk gibi yüzünü buruşturdu: ‘Anlaşıldı,’ dedi. ‘Kendinize eğlence arıyorsunuz.’” (Atay, 2015: 443-444).

Günseli Selim ile tanışmalarının ardından, Selim’in düzensiz hayatını eleştirir. Arkadaşlarından memnun olmadığını söyler. Ancak Selim bu konuşmaya razı olmaz ve Günseli’nin anlayışsızlığından onun bilgisizliğini, kadınlık içgüdülerini, küçük burjuva oluşunu ve tutuculuğunu sorumlu görür:

“Selim’in üstüne çökerek her biri ayrı bir tarafa sürüklemek istiyordu onun iyi niyetini ülkücü tutumunu anlamadığım yanlış yollarda kullanmaya çalışıyorlardı Selim de onların etkisiyle benim bu anlayışsızlığımı bilgisizliğime ve kadınlık içgüdülerime ve küçük burjuvalığıma ve tutuculuğuma veriyordu ben ortalıkta kötü bir şeyler olduğunu seziyordum herkesin birbirini kötülediği birbirinin suratına ve arkasından nefretini haykırdığı bir ortamda bunaltıyorlardı onu kime inanacağını bilmiyordu bilemiyordu ona da saldırıyorlardı bu bir cehennemdi içindekilerin fark etmediği yakıcı bir hayattı bir şeylere kin duyuyorlardı anlayamıyordum Selim için korkuyordum arkadaşlarının iyiye güzele duydukları arzuya inanmıyordum herkesin birbirine gerçek bir saygı duyacağı toplumu özlemelerini yadırgıyordum birbirlerine saygıları yoktu kinle gülüyorlar en yakın dostlarının kurmaya çalıştıkları bütün iç ve dış düzenleri öfkeyle yıkmaya çalışıyorlardı Selim kızıyordu bunları söylediğim zaman onlara dokunulmasına izin vermiyordu benim aklım ermezdi düzenin ancak böyle yıkılacağını anlayamazdım bütün kötülüklerin düzende olduğunu görmek için belirli bir eğitim gerekiyordu benimle bu konuda konuşmak istemiyordu ona beni kötülüyorlardı tanımadan genellikle

kötülüyorlardı karşılık veremiyordu onlara içine düştüğü çıkmazda çırpınıyordu benden ayrılmayı bile düşünüyordu bu yolun sonu tehlikeliydi bana da tehlikeyi bulaştırmak istemiyordu” (Atay, 2015: 475).

Günseli'nin bu itirazlarına karşın ikisi de birbirini sever ve evlilik hayalleri kurarlar. Günseli Ediz, Selim'in intihar mektubunu Turgut'a vererek Selim'e dair bilinmeyenleri aydınlatmaya çalışır. Genel olarak Selim ile olan ilişkisinde vurgulanan Selim'dir. Günseli, Selim'i son zamanlarında hayata bağlayan kişi olarak dikkat çeker. Selim ilk tanışmalarında Günseli'den uzak durmaya çalışsa da ondan etkilenir. Ancak daha sonra arkadaşlarına karışması sebebi ile onu anlayışsızlıkla ve kadınlık içgüdüleri sebebiyle suçlar. Onu küçük burjuva olarak görür. Günseli Ediz, her ne kadar Selim tarafından eleştirilse de arkadaşları Pazar gezmelerine katılması sosyal yönünün canlı olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle de yakın çevresi ile uyum içindedir. Toplumsal beğeni ve zevklere açıktır. Çünkü Selim'in arkadaşlarını onu yanlı yollara sevk ettikleri gerekçesiyle eleştirir. Selim'i ailesi ile tanıştırır bu yönüyle de aile hayatına verdiği önemi gösterir. Bu görünen kişisel özelliklere bağlı olarak Günseli dışadönük hissedenden tip olarak belirir.

2.2.2.7. Kenan

Kenan, *Tutunamayanlar*'da Turgut ile Selim'in arkadaşıdır. Almanya'ya iş başvurusu yapar. Bütün isteği Almanya'ya gidip orada yaşamaktır. Fiziksel yapı olarak fazla gelişmiş olmadığından arkadaşları ona “Alaman Japonu” diye seslenir. Üniversite mühendislik okumuş çalışkan bir öğrencidir (Atay, 2015: 593). Kenan, arkadaş canlısı ve çevresine karşı uyumlu biridir. Almanya'ya giderek mesleğini yapmak, bu açıdan düzen kurmak ister. Bu özellikler bakımından Kenan dışadönük hissedenden tipe örnektir.

2.2.2.8. Nermin Özben

Nermin, *Tutunamayanlar*'da Turgut Özben'in karısıdır. Evine bağlı, sessiz ve kendi hâlinde vakit geçiren bir kişi olarak Nermin kişisel özellikler yönünden fazla etkinlik

göstermez. Kocası Turgut Özben ile ehliyet kursuna gider. O esnada kocası ile arasında geçen diyalog Nermin'in Turgut'un bahsettiği şeylerden sıkıldığını gösterir:

“Yaşasın papatyalar; canım papatyalar. Seviyorum sizleri. Sizler ki bütün kış, toprağın altında, yalnız bizi düşünürsünüz ve ilkbaharda hemen seriliverirsiniz ayaklarımızın altına. Canımlarım benim. Seviyorum sizleri insan kardeşlerim. Durup dururken seviyorum işte. Sevip duruyorum. Kollarımı açıp bütün insanlığı kucaklıyorum. Papatyalar gibi sizi koparıp göğsümde tutmak istiyorum...” ‘Yeter,’ dedi Nermin. ‘Galiba iyice öğrendin. Bırak da biraz ben çalışayım artık. Sen arkaya geç. Hem papatyaları seyredersin, hem de terini kurutursun.’ Turgut, birden fren yaptı. Nermin yerinden fırladı, önündeki koltuğun arkalığına çarptı.” (Atay, 2015: 39).

Nermin, evde kocası pek sohbet eden biri değildir. Kocası Turgut Özben ilk başlarda Nermin'i sevse de zamanla ona karşı yabancılaşır. Aralarındaki iletişim kopar ve sonunda Turgut Özben evini ve eşini terk ederek uzaklaşır. Nermin evine bağlı bir kişi olarak görünmekte bu yüzden dışadönük hissedene tibe örnek teşkil etmektedir.

2.2.2.9. Yıldırım

Yıldırım, *Tutunamayanlar* romanının kişisi ve Selim Işık'ın okul arkadaşıdır. Selim'in günlüklerinde adı geçer. Selim ondan şu şekilde söz eder:

“Yıldırım'a kızmak zordu. Bir melek gibi sırtırdı daima. Zarif hareketlerle dolaşır, altın sarısı saçlarını alnına doğru iter ve pantolonunun arkası parlamasın diye sınıfa her gün minder getirirdi. Paçaları kirlenmesin diye de devamlı kıvırırdı onları. İyi futbol oynardı, ama ondan iyi oynayanlar da vardı. Bütün kelimeleri yanlış yazardı. Mektuplarını düzeltirken saçımı başımı yoldurdum.” (Atay, 637-638).

Yıldırım, arkadaşlık yönüyle çevresi olan ve beğenilen biridir. Selim sık sık onun evine gittiğinden söz eder. Arkadaş çevresinde uyumlu biri olsa da Selim ile bazen araları bozulur. Arkadaşları tarafından sosyal çevrede tercih edildiği için Yıldırım dışadönük hissedenden bir tiptir.

2.2.2.10. Anlatıcı/Babama Mektup

“Babama Mektup” adlı öyküde erkek kişi anlatıcı olarak kaybettiği babası Cemil Bey’e mektup yazarak ona olan duygularını ve beklentilerini dile getirir. Aralarındaki baba oğul ilişkisini değerlendirir. Babasını kaybedeli iki olmuştur ama anlatıcı babasını sevdiği için özlemektedir. Babasının ölümünden dolayı buhran yaşadığını ifade eder: “Aslında karışıklık içindedir ve bu mektubu yazma isteğim, karışık ruhumun kapıldığı samimiyet buhranlarından biridir. Bu buhran, genellikle senin ölümünden sonra içimde kuvvetle hissettiğim Cemil Bey'i yaşatma çabasıyla ilgilidir.” (Atay, 2003c: 174). Anlatıcının içinde bulunduğu özlem duygusu ve bu duygunun geleneksel değerlere uygunluğu anlatıcı erkek kişiyi dışadönük hissedenden tip yapar.

2.2.2.11. Aysel

Aysel, *Tutunamayanlar* adlı romanda, Selim’in arkadaşı olan Esat Şener’in kız kardeşidir. Esat aynı evde kız kardeşi ile yaşamaktadır. Turgut, Esat’ın evine gittiğinde Aysel’i de orada görür. Aysel ile ilgili ilk izlenimlerini şu şekilde aktarır:

“Genç kız karşısında oturuyor: resimlerdeki gibi soluk beyaz yüzlü, uzun boyunlu. Hasta bir güzelliği var. Çorap giymemiş: çıplak bacakları düzgün. Elleri bakımsız: manikür yapmamış, tırnaklarını kısa kesmiş. Acaba o mu? Olmadığını biliyorsun. İstediyim gibi düşünebilirim. Çok genç, çok mahzun görünümlü. Fakat gülerken gördüm: mahzun değil. Dudaklarını ileri uzatmış: çocuk gibi. İri siyah gözlerini dikmiş, inceliyor beni: korkusuz. Hiç çekingen değil. Hayır bu değil. Selim’i tanıyor. Acaba üzülmüş müdür? Kusursuz bir güzelliği var. Bakımsızlığının içinde daha çok belli oluyor güzelliği;

odanın içinde tek parlayan yer onun teni. Saydam bir ten. Kendine çeki düzen verse bu kadar güzel görünmez. Hareketleri o kadar ağır ki, insan sıcak bir yaz gününde güneşe bakarken duyduğu yorgunluğu yaşıyor onunla. Kısık bir ses. Kesik bir konuşma. Kirpikleri havayı süpürüyor: uzun ve dağınık. Her tarafı uçuyor; bu dünyadan olmayan bir şeyler var tavırlarında. Aynı zamanda, gizlemeye çalıştığı bir basitlik, haşinlik seziyorum.” (Atay, 2015: 352).

Turgut, Esat’ı ikinci kez ziyarete gittiğinde kız kardeşi onu içeri alır. Evin dağınıklığı ve Aysel’in kıyafetindeki düzensizlik Turgut’un dikkatini çeker. Turgut, odanın bir köşesine otururken Esat da Aysel de başka odalara geçer. Esat üzerindeki kıyafetleri değiştirmiştir. Ardından Aysel de Turgut’un olduğu odaya girerken Turgut dikkatlice ona bakar: “Elinde bir kahvaltı tepsisi tutmaktadır. Elbisesini değiştirmiş, saçlarını toplamıştır. Yüzünde hafif bir boya. Böyle daha güzel olmuştur.” diye düşünür (Atay, 2015: 381). Aysel her ne kadar abisi ile yaşasa da eve gelen misafir ile abisini yalnız bırakmaz, onların yanına oturur ve kahvaltı yapması için Turgut’a ısrar eder. Bu manzara Aysel’in sosyal yönünü gösterir.

Esat’ın anlattığına göre Selim, Esat’ın evine uğrar ve oyunlar kurgulayarak evdekilere roller dağıtır. Aysel’i de ilkin aralarına almak istemez ama daha sonra ona da görev verir: “Aysel’in ilk görevi, bize yemek hazırlamak, ortalığı toplamak gibi, esasa ait olmayan işlerdi.” (Atay, 2015: 383). Aysel’in önce erkekler arasında yalnız ve oyun dışı kalması onu üzer. Meraklı bakışları ile Selim’e bir tür baskı uygulayarak kendini onlara kabul ettirir. Bu durum Aysel’in uyumlu biri olduğunu gösterir. Aysel, bu yönleri ile dışadönük hisseden tipe örnek bir kişidir.

2.2.2.12. Bilge

Bilge, *Tehlikeli Oyunlar*’da Hikmet’in sevgilisi rolündedir. Hikmet, boşandığı karısı Sevgi’den sonra Bilge’ye tutunmaya çalışır ve onu sevmektedir. Bilge karakteri, romanda yazarın isim sembolizasyonu yoluyla Sevgi’nin karşısına koyduğu bir anlamı ifade eder: “Adından da anlaşılacağı gibi akli, mantığı ve bilgisiyle hareket etmektedir.

Dış dünyanın kısır döngülü hayatının dışında yaşayan, kendisine has ilkeleri bulunan bir kadındır.” (Balcı, 2004: 48).

Bilge kültürel anlamda donanımlı ve akıllı bir kişidir. Hikmet, onu bu yönüyle öne çıkartır. Bilge’yi yaşadığı gecekonduya getiren Hikmet, onu Hüsametdin Bey ve Nurhayat Hanım ile tanıştırır. Bu tanıştırmada Hikmet, onun entelektüel yönüne vurgu yapar:

“‘Nurhayat Hanım, sana Bilge’yi tanıştırayım.’ Dul kadın ellerini elbisesinin arkasına sildi. ‘Kendisi, senin anlayacağın, sözlüm gibi bir şey.’ Bilge’ye döndü: ‘Bilge, Nurhayat Hanıma gülümser misin?’ Bilge gülümsedi. ‘Tamam albayım, artık ne istersem yapar.’ Durdu: ‘Sonra da burnumdan getirir.’ Dul kadın, ‘Biz onun tuhafıklarına alıştık efendim,’ diyerek, özür diler gibi ellerini oğuşturdu. ‘Bilge de alışkıtır ama, daha entelektüelce olanlarına.’” (Atay, 2004: 299).

Bilge duyarlı biridir. Hikmet Hüsametdin Bey’e etkilendiği olayları anlatırken Bilge de yanındadır. Hikmet’in anlattıkları karşısında düşüncelerini dile getirir. Bu da onun anlatılanlar karşısında duyarlılığını ortaya koyar:

“‘Ben, bütün bunları, istediğim gibi yorum yapabilmek için anlattım, albayım. Yoksa, böyle acıklı kıssalara dayanacak sinir yok bende. Kendimi bu bakımdan düşünmek zorundayım. Kimse kimseyle ilgili değil albayım. Bilge bile, olayın kendisini ne kadar üzdüğünü düşünüyor sadece.’ Bilge itiraz etti: ‘Senin ne kadar üzüleceğini bildiğim için endişeliyim. Kendi üzüntülerimi bu biçimde ortaya koymadığımı bilirsin. Ben, senin üzölmene dayanamıyorum.’” (Atay, 2004, s.304-305).

Hikmet, oyunlarına Bilge'yi de katar. Ona da roller verir. Bilge'nin her zaman kendisi gibi davranmasına şaşırır ve düşüncelerini dile getirir: “Ben bir aydır prova yapıyorum; gene de seni görünce ne yapacağımı şaşırdım. Sen, nasıl oluyor da hep aslına sadık kalabiliyorsun? Neden hiç şaşırıyorsun? Sen her zaman Bilge gibi davranmayı biliyorsun.” (Atay, 2004: 451). Hikmet'in Bilge ile ilgili bu düşünceleri aynı zamanda Bilge'nin tutarlı kişiliğini göstermesi açısından önemlidir.

Bilge, Hikmet ile ilişkiler üzerine konuşurken Hikmet'in kimseye önem vermediğini, insanlarla yalnızca oyunlarındaki rolleri kadar ilgili olduğunu ve bir gün kendine göre birini bulabileceğini söyler. Bunun üzerine Hikmet, Doğu ile Batı arasında zihniyet ayrımı yaparken Bilge'yi Batılı zihniyete sahip olmakla niteler. Bilge de buna karşı çıkar:

“Günün birinde istediğin gibi birini bulacaksın,” dedi Bilge. ‘Seni anlayacak ve durmadan hak verecek sana’ ‘Evet. Durmadan başını sallayacak bana. Hiç sormayacak. Biz senin gibi değiliz Bilge; biz Doğuluyuz. Bizde sorgu sual yoktur. Bizde usta-çırak ilişkisi vardır. Ustanın gücü tartışılmaz. Usta önünde engel tanımaz; çünkü, başka türlü yaratamaz. Kırk yıl ağzını açmadan ustasına hizmet edenler vardır bizde. Bu arada kişiliğini kaybetmekten korkmayacaksın; işte o zaman gerçek kişiliğini bulacaksın.’ ‘Hayır ben bunu yapamam,’ dedi Bilge, ‘Kimse yapamaz.’ ‘Siz Batılılar anlayamazsınız bunu,’ dedi Hikmet. ‘Ben neden Batılı oluyormuşum?’ diye direndi Bilge.” (Atay, 2004: 454).

İlişkiler üzerine beklentilerin dile getirildiği bu konuşma Bilge ile Hikmet arasında var olan kişilik farklılığını da ortaya koyar. Bilge, Hikmet ile ilişkisinde artık oyun içerisinde yer alan kurmaca bir kişi olmak istemez ve bu konuda beklentisini dile getirir:

“Bu oyunlardan usandım,” dedi Bilge. ‘Gerçek biri olmak istiyorum senin için. Yaşadığımı anlamana, odada dolaştığım sırada beni görmeni, bir takım dertlerim olabileceğini hissetmeni istiyorum. Bana

bakmanı istiyorum. Oysa sen, yalnız kafandakilerle ilgilisin; beni görmüyorsun.’ Gözleri dolmuştu: ‘Göreceksin, bir gün bırakacağım seni.’” (Atay, 2004: 454).

Romanda Hikmet ile ilişkisi üzerinden kişiliği verilen Bilge, Hikmet’in evinde Sevgi ile Bilge’nin karşılaşması esnasında Hikmet’in ifadeleri ile betimlenir: “Bilge hiç cevap vermedi; yaman kadındır, içgüdüleri kuvvetlidir.” (Atay, 2004: 457). Yine başka bir durumda Hikmet kendini Hüsamettin Bey’e anlatırken ceketini almadığı için üşüdüğünü söyler ve Bilge’ye de değinir: “Bende hayat bilgisi zayıf albayım. Bilge bunları bilir, bu bakımdan akıllıdır” (Atay, 2004: 460).

Bilge, Hikmet’i sevse de onu bırakıp gidecek kadar oyunlardan sıkılmıştır. Bu açıdan ruh hâlinde değişiklik gözlemlenir. Gecekonuda Hikmet’in komşuları ile tanışırken gayet nazik ve ölçülü bir davranış sergiler. Bu da onun uyumlu ve sosyal yönünü ortaya koyar. Dış etkenlere bağlı olarak değişen duyguları ile Bilge dışadönük hisseden tipe örnektir.

2.2.3. Dışadönük Duyumsal Tip

Dışadönük bilincin duyumsal yönünde nesne duyumu etkilemesi bakımından oldukça aktif bir konumdadır. Bundan dolayı duyumsama işlevi nesneye bağlıdır. Kişisel bilincin algı üretmesi öznenin zorunlu bilişsel faaliyeti olarak varlığını sürdürse de dışadönük tutum için öznel belirleyiciler nesne karşısında geri planda yer alır. Duyusal işlevin nesneye olan bağlılığı fiziksel anlamda nesnel gerçeklikle bir kesinlik oluştursa da algı eşiği burada kilit bir roldedir. Çünkü, “algının kavranması için sahip olması gereken eşik değere her şey ulaşamaz.” (Jung, 2019: 381). Bu da bilincin algılama faaliyetine hazır oluşu ile ilgili bir durumdur. Bireyin farkındalık düzeyi arttıkça bilişsel bir faaliyet olarak çeşitli olaylar ve durumlar bilincin eşik değerine yaklaşmakta ve algı düzeyi yükselmektedir denilebilir. Bu durum bir odada yoğun bir odaklanma gerektiren bir işle ilgili tasarılar yapan biri için algı düzeyi bireyin bilişsel yönden hazır oluşu ile yüksek bir seviyede seyrederken normalde rahatsız olduğu bir sinek vızıltısından etkilenmemesi gibi örneklenebilir. Yani bilinç, odaklanma artıkça öznel algıları bastırabilir.

Dışadönük duyumsal tipte, algılar olguların nesnel içeriklerini ayırt etmede daha becerikli bir yapıdadır. Bilişsel düzeyi somut verileri analiz etmede başarılı sayılır. Bu yüzden nesnel verilerden edindiği bilgiler sayesinde kişisel deneyimi oldukça yeterlidir. İlgisini duyumsal olarak kendine hitap eden durum ve olaylara karşı yönlendirirken belirli bir amaca yönelik olması en gerçekçi ölçüttür. Bunun nedeni ise gerçeklik duygusunun aşırı gelişmiş oluşuna bağlanabilir. Bundan dolayı da çevresi tarafından akıl yönünden olgun kişiler olarak tanınırlar. Duyumları aracılığıyla çevreyle ilişki geliştiren bu tipteki insanlar için yaşam somut verilerle doludur. Eğlenmek istediklerinde bile temel belirleyicileri duyularıdır ve ancak gözle görülür bir hazzın kendilerine keyif vereceklerini düşünürler. Bu doğrultuda eğlence anlayışları da olsa yasal çerçeve somut olmaları yönüyle onların sınırlarını oluşturur. Ahlak anlayışları da buna göre belirlenir.

Bu tipin en belirgin özelliklerinden biri somut olan maddesel gerçeklikle kurduğu ilişkidir. Somut gerçekliğe karşı sonsuz bir ilgisi olan bu tipler için nesne duyumsamak gibi gerçekçi bir anlam ifade eder ve bundan keyif almaya bakar. Keyifli olduğundan arkadaşlık ilişkisi bakımından tercih edilen bir tiptir. Problemler karşısında oturup ağlamazlar. Hayattan zevk almak gibi bir amacı vardır ve bu açıdan zevkine düşkün bir tiptir. Duyumlarına önem verip onlara güvenen bu tipler için akıl, nesnelere ve olaylara bakış açısı geliştirmede başvurulması gereken bir kılavuzdur.

2.2.3.1. Süleyman Turgut

Tehlikeli Oyunlar'da Sevgi'nin babası ve Leyla Nezihi Hanımın kocasıdır. Elektrik mühendisi olan Süleyman Turgut, Leyla Nezihi Hanımla evlense de onu pek sevmez, hatta nefret eder. “Uzun kış gecelerinde, büyük salonun koltuklarına birer tespah böceği gibi büzülmüş bu iki cansız varlığı seyretmeğe tahammülü olmadığı için, evde oturamaz oldu ve Sevgi yedi yaşına basmadan, Leyla Nezihi Hanımın tabiriyle; 'sokak dışilerine' dadandı.” (Atay, 2004: 170). Karısının kendisinden boşanmak istemesi üzerine tartışırlar. Karısı hakkında olumlu bir bakış açısına sahip değildir:

“Süleyman Bey, bir ara yalvardı; sonra, bir sonuç alamayınca, zayıflık gösterdiği için kendine kızdı. Daha büyük bir hırsla saldırdı karısına, Bu zayıf, bu soluk, bu yerinden kalkacak hali olmayan, bu Fransızca roman okumaktan başka bir şey bilmeyen kadın, nasıl olur da bu kadar direnebilirdi? Bu kuvveti nasıl bulabilirdi? Süleyman Turgut Bey o anda karısından ve onunla birlikte bütün kadınlardan, erkeğe zayıflığını hissettiren bütün budala ve inatçı kadınlardan, yani bütün kadınlardan, hepsinden, hepsinden nefret etti.” (Atay, 2004: 182).

Karısından ayrılan Süleyman Turgut, kendini alkole verir. “Çok içkiden, gözlerinin altında kırışık torbalar olmuştu. Kadınlarla buluşmuyordu artık Süleyman Bey, arkadaşlarına uğramıyordu. İlk günlerde, babasının da cezalandırıldığını, hiç bir suçun cezasız kalmayacağını düşünen Sevgi bile ona acımağa başlamıştı.” (Atay, 2004: 182). Süleyman Turgut, daha sonra yalnız başına bir pansiyonda ölü bulunur.

Süleyman Turgut, Selim Bey ile arkadaştır. Selim Bey’in onun hakkında anlattıkları Süleyman Turgut’un kişiliği ile ilgili ipuçları verir: “‘Kendini beğenmişin de biridir.’ Ona evi dolaştıran Leyla Hanıma döndü birden: ‘Bilir misiniz,’ dedi. ‘Mektepte de pek sevişmezdik. Şakadan anlamazdı.’” (Atay, 2004: 183).

Süleyman Turgut, arkadaşını anlattıklarına göre şakadan anlamayan biridir. Evliliğinde mutlu değildir ve karısına karşı sert ve kabadır. Kendini alkole vermiş ve bu yüzden erkenden yaşlanmıştır. Mutluluğu dışardaki kadınlarda arar. Karısı ile anlaşamama temelinde kültürel farklılıklar yatar. Süleyman Turgut Bey, iyi eğitim almış, birden fazla yabancı dil bilen büyük şehirde yetişmiş biridir. Jung’un ifade ettiği gibi ahlak anlayışı somut keyif alma ekseninde gelişmiştir. Hayattan zevk almak ister ancak alamaz. Bu tür kişilik özellikleri Süleyman Turgut Bey’i dışadönük duygusal tip sınıfına koyar.

2.2.3.2. İstasyon Şefi

İstasyon Şefi, “Demiryolu Hikâyecileri” adlı öyküde olayların geçtiği yer olan uzak kasaba istasyonunda çalışır. Çalıştığı konumu çevresindekilere özellikle öykü

yazarlarına üstünlük kurmak için kullanır. “Güç şartlar altında sürdürmeye çalıştığımız yaşayışımızda yeni bir endişe kaynağı yaratmak için üst makamlara aleyhimize raporlar yazacağını söyleyerek bizi tehdit ediyordu.” (Atay, 2003c: 192). Demiryolu Hikâyecisi ise başka bir istasyonda kalacak yer bulamama endişesiyle İstasyon Şefi’nin tehdit ve engellerine boyun eğerek yaşamak zorunda olduğunu söyler:

“Ben o sıralarda aşk hikâyeleri yazmaya başlamıştım. İstasyon şefi, dedikodulara yol açacağını ileri sürerek bunlara da engel olmak istedi. Onun bütün hareketlerine ister istemez boyun eğiyorduk. Buradan atılırsak, böyle içinde hikâye yazma kulübeleri olan başka bir tren istasyonunu nereden bulacaktık.” (Atay, 2003c: 192).

İstasyon Şefi, görevini başkalarını tehdit etmekte kullandığından insanlara ruhsuz biri gibi yaklaşmaktadır. Yüzeysel bir kişilik yapısı vardır ve fikir ve duygu yoksunudur. Bu açıdan dışadönük duyumsal tipe örnek teşkil eder.

2.2.4. Dışadönük Sezgisel Tip

Dışadönük tipler için sezgi işlevi dış dünyaya yönelik bir tutumdur. Bir yönüyle bilinçdışına bağlı bir işlev olarak sezgi kişinin kendine özgü bir yapıda olması sebebiyle başkaları tarafından kavranması ve anlaşılması zor bir süreci ifade eder. Sezgisi yoğun olan insanlar için algılar nesneye nüfuz eden bir eylemi içine alırken nesneye ilişkin algı üzerinde de bilinçdışının etkisi vardır. Sezginin duyu organları ile kişinin ulaşamadığı nesnelere ve durumlara ulaşabilen özelliği kişiye durugörü yeteneği kazandırır. Bu bakımdan “psşik uyum neredeyse tamamıyla sezgilere dayanır.” (Jung, 2019: 385). Sezginin görünmeyen bilgi kanalları kişiye farklı bağlantı yolları açarak, dogma biçiminde olumlu/olumsuz gibi yargıda bulunma konusunda hizmet eder.

Dışadönük sezgisel tip, farklı alanlarda bazı yeteneklere sahip olabilir. Bunlar arasında bir düşünce peşinde kendine liderlik çıkarmak gibi değişik konular yer alır. Bu bakımdan kültürel seviyede birbirinden farklı kalabalıkları arkasına alıp yönlendirme yapabilir. Kendini düşünen hatta egosuna kapılan bir yapıda olması işleri kötüye

çevirebilir. Buna rağmen yeni girişimlerde bulunmak bu tipin en belirgin özelliğidir. Bu kapsamda ardına düştüğü bir olayın içerisinde yer almak bu tipler için küçük de olsa sosyal grupların sözcülüğünü yapmak demektir. Onun için bu tipteki insanlar nesneyi insanın önüne almaz. İnsanlarla ilişkilerinde sezgileri ön plandadır ve sezgileri sayesinde insanları ve kişilik yapılarını odak noktası yaparak onları yeteneklerine göre yönlendirebilir. İnsan ilişkilerini canlı tutan sezgisel yapıları bu tip insanları sosyal ortamlarda aktif ve cesur yapar.

Dışadönük sezgisel tip, insanlar ve düşünceler uğruna kendini zor durumlara sokabilir. Bununla birlikte emek verdiği konularda bekleyip karşılığını almayı düşünmez. Yeni fikirlerin ve durumların peşinden gider. Düşünme ve hissetme bu tiplerde geri planda kalır. Bu da onları aksiyon insanı yapar. Bu yüzden çocuksu bir yanı hep vardır. Karar alma süreçlerinde akıl ve mantık çok etkin bir rol oynamaz. Şansa güvenen yapıları aklın ve mantığın kendilerini kısıtlamasına izin vermez.

2.2.4.1. Tuzcuların Bekir'in Oğlu Tuğrul

Korkuyu Beklerken'de "Tahta At" isimli öyküde yer alan Tuzcuların Bekir'in Oğlu olarak ünlenmiş olan kişinin asıl adı Tuğrul'dur. Vefat etmiş olan babası kasabanın sevilen bir yüzü olduğundan kasaba Tuzcuların Bekir'i ve ailesini tanır ve saygı duyar. İçinden geldiği ve aklına yattığı gibi davranır. Kasabadan farklı kişilerle bir araya gelerek belediyenin faaliyetleri hakkında konuşur ve eleştirir. Kasabanın bekçisi ile aralarına geçen diyalogda kendisini Tuzcuların Bekir'in oğlu olarak tanıttınca bekçi babasının isminden ötürü saygı gösterir.

Tuğrul kişilik yapısı olarak sınırlı biridir. Olur olmaz her şeye yorum yapar itiraz eder. Kasabada dernek yararına satılacak olan koça bağlanan kurdele de Tuğrul'u sınırlendirir: "Koçun boynuna bir de kırmızı kurdele takılmıştı ki, Tuzcuların Bekir'in oğlu, önce bu kurdeleye sınırlendi; anlaşılan daha önce de içmişti. Yoksa ortada 'kokteyl' adıyla dolaşan içkiden yüz yirmi tane filan da içseydi böyle sarhoş olamazdı." (Atay, 2003c: 149).

Tuğrul, alkol kullanır, gelenekleri pek umursamaz. Babasının adını kullanarak kendisine saygı devşirir. Bu yönleriyle dışadönük sezgisel tipe örnektir.

2.3. Yardımcı Kişiler

Psikolojik tipler tespit edilirken herhangi bir belirgin özellik göstermeyen kişiler vardır. Yardımcı kişiler olarak adlandırılan bu kişiler “tip ve karakter özellikleri ile görünmeyen olayın ya da dekorun tamamlanmasında kendilerine ihtiyaç duyulan ve zaman zaman ortaya çıkan yardımcı unsurlardır.” (Genç, 2012: 165). Bu açıdan incelemeye dâhil olmayan roman ve öykü kişileri yardımcı kişi olarak sınıflamaya tabi tutulmuş ve yalnızca olay örgüsündeki rolleri bakımından kendilerine yer verilmiştir.

Tutunamayanlar adlı romanda adı geçen fakat hakkında yeterli bilgi olmayan kişiler: Numan Bey, Selim’in babasıdır. Nihat Ağabey, Selim’in lokantada yemek yerken garip bakışlı dediği kişidir. Haluk Sanver, Selim’in askerlik arkadaşıdır. Saffet, Selim’in komşusudur. Dumrul, Saffet’in ağabeyidir. Garson Mustafa, Turgut ile Metin’in otelde içki içerken masayla ilgilenen garsondur. Safter, Turgut ile Metin kerhanedeyken şarkı söyleyen kişidir. Müteahhit Mustafa Taşyap, Turgut’un arkadaşı olan eski bir müteahhittir. Hulki Bey, Turgut’un patronudur. Necati, Güner ve Hilmi Selim’in arkadaşlarıdır. Arkadaş ortamlarında yer almış bu kişilerin yalnızca isimleri geçer. Burhan, Selim’in birlikte alkol kullandığı arkadaşıdır. Kaya, Selim’in üniversiteden arkadaşıdır. Bülent, Erkan, Semra Selim’in arkadaşlarıdır. Mehmet Efendi, Turgut’un işyerinden arkadaşıdır. İbrahim Gülerce, Süleyman Kargı’nın çalışma arkadaşıdır. Füsün, Esat’ın teyzesinin kızıdır.

Tehlikeli Oyunlar adlı romanda adı geçen fakat hakkında yeterli bilgi olmayan kişiler: Naciye Hanım, Hikmet’in ölmüş dayısının karısıdır. Asuman, Naciye Hanım’ın kızıdır. Kâmil Bey, Naciye Hanım’ın kocasıdır. Nihat, Kâmil Bey’in oğludur. Hamit Bey, Hikmet’in babasıdır. Süreyya Hanım, Hamit Bey’in ilk karısı ve Hikmet’in annesidir. Safiye Hanım, Hamit Bey’in ikinci karısıdır. Bedri ve Mustafa Hikmet’in düğününe gelen davetlilerdir. Salim, Nurhayat Hanım’ın küçük oğludur. Sermet, Hüsamet’in Tambay’ın emekli arkadaşıdır. Kirkor, meyhane sahibidir. Hikmet buraya alkol almaya gelir. Tombalacı Arif, Muhsin, Muzaffer, Osman, Hasan, Özer, Mehmet

Bey, Tahsin Bey, Hikmet'in meyhane arkadaşlarıdır. Ergun, Selim Bey'in yeğenidir. Nazlı Hanım, Selim Bey'in ölen karısıdır. Sakallı Sami, Selim Bey'in arkadaşıdır. Bir süre akıl hastanesinde yatar. Behçet, Fikret, Dumrul Hikmet'in arkadaşlarıdır. Nazmi, Hikmet'in kendisiyle evlilik üzerine konuştuğu arkadaşıdır. Bekir Efendi mahalle bekçisidir.

Bir Bilim Adamının Romanı adlı romanda adı geçen fakat hakkında yeterli bilgi olmayan kişiler: Genç delikanlı, üniversite öğrencisidir. Orta yaşlı Profesör'den Mustafa İnan'ın hayatını öğrenir. Orta yaşlı Profesör, Mustafa İnan'ın hayatı hakkında genç delikanlıya sürekli bir şeyler anlatır. Hüseyin, Mustafa İnan'ın oğludur. Hüseyin Avni Bey, Mustafa İnan'ın babasıdır. Rabia Hanım, Mustafa İnan'ın annesidir.

Eylembilim adlı romanda adı geçen fakat hakkında yeterli bilgi olmayan kişiler: Aysin, Server Gözbudak'ın kızıdır. Uygur, Server Gözbudak'ın oğludur. Süheyla, Server Gözbudak'ın karısıdır. Müdür, Server Gözbudak'ın müdürüdür. İsmet, Server Gözbudak'ın arkadaşıdır. Şevki Bey, Server Gözbudak'ın hocasıdır. Turgut Kider, Salim Üstün, Reşit Bey, Sadık Bey, Simon Weiniger üniversite hocası ve Server Gözbudak'ın arkadaşlarıdır. Hidayet Bey, üniversitede mutemettir. Erol, Vural, Engin, Ünlü Şair, Esmir Genç, Hikâyeci, Bekâr Dans Eden Sevgili Server Gözbudak'ın bekâr evinde katıldığı toplantıda bulunan kişilerdir. Hıdır, Ayhan Balba'nın telefonla kendisinden kum torbası, yatak, organ gibi malzemeler istediği bir tanıdığıdır. Yusuf Efendi, üniversitede hademedir. Ercan, intihar eden üniversite öğrencisidir. Semra ve Gürkan üniversite öğrencisidir. Cengiz Vural, üniversitede çıkan olaylarda öldürülen öğrencidir.

SONUÇ

Bu çalışmada Oğuz Atay'ın *Tutunamayanlar*, *Tehlikeli Oyunlar*, *Bir Bilim Adamının Romanı*, *Eylembilim* adlı romanları ile *Korkuyu Beklerken* adlı eserinde yer alan “Beyaz Mantolu Adam”, “Unutulan”, “Korkuyu Beklerken”, “Bir Mektup”, “Ne Evet Ne Hayır”, “Tahta At”, “Babama Mektup”, Demiryolu Hikâyecileri-Bir Rüya” adlı öyküleri içindeki kişiler edebiyat – psikoloji ilişkisi bağlamında Jung’un psikolojik tipler kuramına göre incelenmiştir. Söz konusu eserler ile yazarın seçilme nedeni ise daha önce bu kapsamda Oğuz Atay’ın roman ve öykü kişilerinin incelenmemiş olması ile birlikte eserlerde yer alan kişilerin ruhsal yapı açısından böyle bir incelemeye uygun olmasıdır.

Jung, bilincin yapısından ve bilinçdışının etkisinden hareketle kişilerin ilgileri yönüyle dışadönük ve içedönük olarak iki farklı tutum ve düşünme, hissetme, duyma ve sezgi olmak üzere dört farklı işlev belirlemiştir; bunların bir araya gelmesiyle de sekiz farklı kişilik tipi ortaya çıkarmıştır. İçedönük ve dışadönük tutumlar birbirlerine zıt bir eksende gelişir. İçedönük tutumda kişiler dış dünyaya karşı ilgisiz olup enerjileri iç dünyalarına yönelen ve kendilerini dış gerçeklerden soyutlayarak kendi içlerinde oluşturdukları düşsel bir dünyada yaşayan kişilerdir. Dışadönük tutumdaki kişiler ise dış dünyaya adapte olmuş, nesnel gerçeklerle ilgilenen karşılaştıkları problemler karşısında karamsar ve çekimser davranmayı çözüm yolu aramaya koyulan kişilerdir.

Jung’un belirlediği kişilik ve tutum ölçeklerine göre incelenen Oğuz Atay’ın eserlerindeki kişiler, psikolojik tipler kuramına uygun olarak içedönük ve dışadönük fonksiyonlar çerçevesinde bir ayrıma tabi tutulmuştur. Çalışma içeriği psikolojik tipler kuramında yer alan sekiz farklı işlevsel bilinç tutumu ayrı başlıklar hâlinde açıklanmış, kişilerin özellikleri de bu esaslar doğrultusunda belirlenmiştir.

Çalışma kapsamında içedönük düşünen tip başlığı altında yer alan kişiler Veremli, Akın Korkmaz, Mektup Yazan Kişi, Hikmet Benol, Selim Işık, Turgut Özben, Selim Bey, Beyaz Mantolu Adam'dır. Bu kişiler için önemli olan kendi fikirleri doğrultusunda hareket etmeleridir. Nesneyle yoğun bir ilişkisi olmayan bu kişiler ondan tiksitmeye kadar varan bir bakış açısına sahiptirler. Eğitimli bireyler olmalarına rağmen dış dünyanın gerçekliğinden kaçmak isterler.

İçedönük hisseden tip olarak belirgin özelliklere sahip kişiler mizaçları bakımından melankoliye yatkındırlar. Bu yüzden öznel hisleri onlar için ön plandadır. Genel olarak çocuksu davranış örüntülerine sahiptirler. Kadın kişilerin erkeklere göre fazla görüldüğü bu tip grubunda Şoför Hayri, Esat Şener, Müzeyyen Hanım, Hidayet, Mektup Yazan Kişi yer almaktadır.

İçedönük duyumsal tipler için kendini ifade etme zorluğu karakteristik bir özelliktir. Sakin ve edilgen bir yapıya sahip kişiler bu tip çerçevesinde değerlendirilir. Yargıları çoğunlukla yüzeyseldir. Bu sınıflamada Metin Kutbay, Sevgi, Anlatıcı/Unutulan adlı kişiler yer alır.

İçedönük sezgisel tip hayalci ve kâhin gibi niteliklere sahip kişileri kapsar. Sanatçı ve tuhaf biri olma özelliğiyle de dikkat çeken bu tipler için sezginin yoğunluğu önemlidir. Leyla Nezihi Hanım, Yalnız Adam, Demiryolu Hikâyecisi, Murat İkinci gibi kişiler bu başlık altında değerlendirilmiştir. Bu kişiler deneyim yerine sezgiyi kullanırlar.

Dışadönük düşünen tipteki kişiler tüm faaliyetlerinde entelektüel bakış açısına göre düzenler. Nesnel veriler ve olgular bu tipler için önemlidir. İyi ve kötü aksında ne varsa bu kurala göre ölçülür. Onlar için bir şeyin nesnel olması en temel ölçü olarak belirlenmelidir. Mustafa İnan, Hüsamettin Tambay, Server Gözbudak, Dekan Adnan Bey, Refik Bey, Şahin, Refik Bey'in Asistanı, Burhan Bey, Ayhan Balba bu tipteki kişilerdir.

Dışadönük hisseden tip kadın psikolojisini en iyi yansıtan tiptir. Bu tipteki kişiler için duyguları hayatın merkezinde yer alır. Duygularını kendilerine kılavuz yaparak peşinden giderler. Bayanlarda en ideal eş de bu tipte görülür. Nurhayat Hanım, Nursel

Hanım, Jale İnan, Süleyman Kargı, Sungur, Günseli Ediz, Kenan, Nermin Özben, Yıldırım, Anlatıcı/Babama Mektup, Aysel, Bilge adlı kişiler bu tip evrenine dâhil olmuş kişilerdir.

Dışadönük duyumsal tipte somut nesnelere elde edilen gerçek deneyimlerin birikimi yoğundur. Gerçeklik duygusu aşırı geliştiğinden bu tür kişilere çok akıllı oldukları gerekçesi ile saygı duyulur. Bu tür insanlar için duyum, yaşamın en somut ifadesidir. Süleyman Turgut ve İstasyon Şefi bu tipteki kişilere örnektir.

Dışadönük sezgisel tip yeni girişimler için çabalar, nesneden çok insana yönelir, insanlardaki yetenekleri ve potansiyelleri açığa çıkarmak için sezgisel yöntemlerle onlara yaklaşır. Yenilikçi atılımla için fazlasıyla cesurdur. Kendisi için belirlediği vizyonu hayata geçirme noktasında çok başarılıdır. Tuzcuların Bekir'in Oğlu Tuğrul, kasabadaki halkı etrafında toplayarak belediyeye karşı örgütlediği için bu tip sınıfa dâhil edilmiştir

Kişilerin ruhsal anlamda sağlıklı bir yapılanma göstermesi yetişme şartları, çevresel etkenler, fiziksel özellikler gibi çok çeşitli koşullara bağlı olduğundan toplumu oluşturan kişilerin her biri için farklı etkiler altında gelişme göstermesi doğaldır. Bireyin bir aileye sahip olması ya da olmaması, kalımsal kültürel yapılar, maddi manevi olanaklar dâhilinde hayata karşı bakış açısı geliştiren bireyin kişilik yapılanması uzun soluklu bir süreç olup, bu sürecin temel basamağı çocukluk dönemidir. Bu koşullar altında olaylara ve durumlara karşı ne tür tutumlar geliştireceği âdeta beynin bilinç merkezine kodlanmaktadır. Ruhsal açıdan sağlıklı bir ailede ve çevrede yetişmiş kişiler daha sağlıklı bakış açıları geliştirebilirken ruhsal problemler yaşayan ve normal dışı davranış gösteren kişiler kendi kabuğuna çekilen bir yapıya bürünebilirler. Kişiler hangi etkiler altında ise kişiliği de ona göre şekillenmektedir. Yani dışadönük ve içedönük olmak yalnızca bireylerin tercih ettiği bir durum değildir.

Çalışmada incelenen kişiler ruhsal yapılanmanın bir göstergesi olarak bakış açılarına bağlı bir tutum geliştirirler. Buna göre yaşam karşısında sorumluluk alabilen, olaylar karşısında belli bir duruş sergileyen, atılımlar noktasında cesurca davranabilen kişiler dışadönük bir tutum içindeyken; yaşam karşısında geri planda kalmaya razı olan,

problemlerden çabuk etkilenen, olaylar karşısında net bir tavır sergileyemeyen kişiler içedönük tutum geliştirirler. Dışadönük ve içedönük tutumların her ikisi de belirgin özellikler gösterse de kompleks bir yapı olarak da bir kişide ifade alanı bulabilmektedir. İnsan ruhsal yapıda bir bütün olduğundan hangi durumlarda ne tür tepkiler vereceği bazen değişebilir. Bu bakımdan çalışmanın konusu kapsamında kişilere kendilerinde baskın olarak görünen kişilik tiplerinde yer verilmiş, izlenen yöntem açısından belirlenen kişilerin olay örgüsü içinde psikolojik bağlamda ve kurgu dâhilinde sağlam temellere oturduğu görülmüştür.

Psikoloji eksenli bakıldığında Oğuz Atay'ın eserleri bu bakımdan yetişme koşullarına bağlı olarak geliştirdikleri bakış açısı temelinde bir yanda yaşam karşısında güçlükler yaşayan, toplumsal açıdan yalnız kalan kişiler ile diğer tarafta toplumu ve değer yargılarını benimsemiş, toplumun bir parçası hâline gelmiş kişilerden oluşmakta ve bu iki zıt kutup altında bir yaşam mücadelesi veren bireyler kümesi ön plana çıkmaktadır. Topluma uyum konusunda problemler yaşayan kişiler duygusal yönden zayıf, çözüm üretemeyen, çevre tarafından baskılandığı için kendisine yaşam alanı oluşturamamış nitelikte iken çoğunluğun değerlerini benimsemiş ve bu anlamda onlardan beslenen ve onlara hizmet etmekle katkıda bulunan kişiler arasında bir çatışma mevcuttur. Erkek ve kadın cinsiyeti temelinde aydın nitelikli kişiler bireysel olarak kendini geliştirmiş, iyi eğitim almış, iyi şartlarda yetişmiş ve bu anlamda yeteneklerini topluma fayda yönünde kullanırken, bu grupta yer alan kimi kişiler de topluma uyum sağlayamamış, anlaşılmadığını düşündüğü için yalnız kalmış, diğer insanlarla iletişimi zayıf olduğu için kendi iç dünyasına çekilmiş ve kafasında yarattığı bir hayal dünyasının içinde kaybolmuşlardır. Bunun dışında kendi hâlinde, çalışma hayatına atılarak ya da evlenerek kendisine toplumda yer edinmiş ancak toplumsal çatışma yaşamamak için kalabalıklardan uzak duran, sınırlı bir arkadaş çevresi ile sosyalleşmesini sürdüren kişiler de vardır. Yine bunlardan hariç dar bir çevrede yaşamın telaşına kendini kaptırmış, kendi çevresinde mutlu olan ve yaşamdan ve insanlardan çok bir beklentisi olmayan kişiler Atay'ın eserlerinde kendini belli etmektedir. Bireysel anlamda ruhsal özelliklerine göre ayırıcı özelliğe sahip kişiler yetenekleri doğrultusunda yaşamlarına yön vererek kendilerine uygun olayların ve durumların içinde yer alırlar. Bütün kişiler psikolojik tiplerin oluşması noktasında bu özelliklerine göre dikkate alınarak

belirlenmiştir. Temelde ise Oğuz Atay'ın kişiler dünyası için söylemek gerekirse bir tarafta hayata “tutunanlar” diğer tarafta ise “tutunamayanlar” yer alır.

Bu çalışma için ele alınan ve psikolojik tutumlar konusunda elle tutulur bir veriye sahip olmayan kişiler tiplere göre değerlendirilmemiş, bilimsel noktada roman dünyası için belirlenen ölçüte göre ayrı bir başlık hâlinde bilgi verilmiştir. Çalışma esnasında farklı tutum ve davranışlar geliştiren kişiler baskın özellik olarak sergiledikleri tutumlara göre değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Diğer tutumlar gölgede kaldığı için ve belli koşullar altında geliştiği için genel bir kanı oluşturmada yeterli olmadığından dikkate alınmamıştır.

Bu bilgiler doğrultusunda sonuç olarak; Carl Gustav Jung'un kişilik kuramı edebî eserler için nesnel veriler elde etmede ve bu verilerin işe yararlığı konusunda bilimsel açıdan eser analizi yapmaya uygun olduğundan bu çalışmada tercih edilmiş; edebiyat ile psikoloji disiplinlerinin bu bağlamda geçerli sonuçlara ulaşmada ortak çalışmasının önemi ortaya konulmuştur. Bu açıdan Oğuz Atay'ın roman ve öykü kişileri bilimsel ölçütler çerçevesinde sekiz farklı kişilik tipinden oluşan Carl G. Jung'un kişilik kuramına göre incelediğinde Oğuz Atay'da roman ve öykü kişilerinin psikolojik açıdan geçerli ve yeterli birer birey olduğu; Jung'un kişilik kuramının da edebî metni değerlendirmede ve farklı bir bakış açısı geliştirmede elverişli olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Adler A (1983) *Kişilik Bozuklukları ve Toplumsal Bütünleşme*, çev. Belkıs Çorakçı (Say Kitap Pazarlama, İstanbul).
- Adler A (2018) *Bireysel Psikoloji*, çev. Ali Kılıçlıoğlu (Say Yayınları, İstanbul).
- Adler A (2017) *Yaşamın Anlam ve Amacı*, çev. Kâmuran Şipal (Say Yayınları, İstanbul).
- Alıcı M (2010) Din Antropolojisinin Kurucularından James George Frazer. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2 (19): 3-31.*
- Atay O (2003a) *Bir Bilim Adamının Romanı* (İletişim Yayınları, İstanbul).
- (2003b) *Eylembilim* (İletişim Yayınları, İstanbul).
- (2003c) *Korkuyu Beklerken* (İletişim Yayınları, İstanbul).
- (2004) *Tehlikeli Oyunlar* (İletişim Yayınları, İstanbul).
- (2015) *Tutunamayanlar* (İletişim Yayınları, İstanbul).
- Aygün A (2008) *Tutunamayanlar'da "Oyun" Kavramı*. Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Edebiyatı Bölümü, Ankara.
- Baker U (2018) *Kanaatlerden İmajlara Duygular Sosyolojisine Doğru*, çev. Harun Abuşoğlu (İletişim Yayınları, İstanbul).
- Balcı Y (2004) Oğuz Atay'ın Romanlarında Kahramanlar. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 16: 39-53.*
- Bennet EA (2006) *Jung Aslında Ne Dedi*, çev. Işıl Çoban (Say Yayınları, İstanbul).
- Burger JM (2006) *Kişilik*, çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu (Kaknüs Yayınları, İstanbul).
- Brenner C (1998) *Psikanaliz Temel Kavramlar*, çev. Prof. Dr. Işık Savaşır, Prof. Dr. Yusuf Savaşır (HYB Yayıncılık, Ankara).

- Cebeci O (2015) *Psikanalitik Edebiyat Kuramı* (İthaki Yayınları, İstanbul).
- Çetin N (2012) *Roman Çözümleme Yöntemi* (Öncü Kitap, Ankara).
- Ecevit Y (2017) *Ben Buradayım Oğuz Atay'ın Biyografik ve Kurmaca Dünyası* (İletişim Yayınları, İstanbul).
- Eliade M (2017) *Mitler, Rüyalar, Gizemler*, çev. Cem Soydemir (Doğu Batı Yayınları, Ankara).
- Emre İ (2006) *Edebiyat ve Psikoloji* (Anı Yayıncılık, Ankara).
- Enç M (1980) *Ruhbilim Terimleri Sözlüğü* (Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara).
- Fordham F (2015) *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*, çev. Aslan Yalçın (Say Yayınları, İstanbul).
- Frankl VE (2018) *İnsanın Anlam Arayışı*, çev. Selçuk Budak (Okuyanıs, İstanbul).
- Frazer JG (2004) *Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökenleri I*, çev. Mehmet H. Doğan (Payel Yayınları, İstanbul).
- Frazer JG (2012) *Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökenleri II*, çev. Mehmet H. Doğan (Payel Yayınları, İstanbul).
- Freud S (2009) *Düşlerin Yorumu I*, çev. Dr. Emre Kapkın (Payel Yayınları, İstanbul).
- Freud S (2016) *Sanat ve Edebiyat*, çev. Dr. Emre Kapkın, Ayşen Tekşen (Payel Yayınları, İstanbul).
- Freud S (2017) *Bir Yanılsamanın Geleceği*, çev. Kâmuran Şipal (Say Yayınları, İstanbul).
- Freud S (2015) *Psikanaliz Üzerine Beş Konferans ve Psikanalize Toplu Bakış*, çev. Kâmuran Şipal (Say Yayınları, İstanbul).
- Freud S (2018a) *Bilinçaltı*, çev. Ahmet Necip Yılmaz (Dorlion Yayınları, Eskişehir).
- Freud S (2018b) *Totem ve Tabu*, çev. Kâmuran Şipal (Say Yayınları, İstanbul).
- Geçtan E (2018) *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar* (Metis Yayınları, İstanbul).
- Geçtan E (1998) *Psikanaliz ve Sonrası* (Remzi Kitabevi, İstanbul).
- Geçtan E (1990) *Varoluş ve Psikiyatri* (Metis Yayınları, İstanbul).

- Gorki M (2016) *Küçük Burjuva İdeolojisinin Eleştirisi*, çev. Resul Mehmedov (Say Yayınları, İstanbul).
- Güler B (2018) “Bir Mektup”, İki Parti, Üç Kayıp. “*Korkuyu Beklerken*” *Gelenler*, Hilmi Tezgör (drl), (İletişim Yayınları, İstanbul). 173-185.
- Harner M (1999) *Şaman'ın Yolu*, çev. Asena Atalay (Dharma Yayınları, İstanbul).
- İbn Arabi (2011) *Nefsin Terbiyesi*, çev. Selahaddin Alpay (Kırkambar Yayınları, İstanbul).
- İnanç BY, Yerlikaya EE (2017) *Kişilik Kuramları* (Pegem Akademi, Ankara)
- Jung CG (1992) *Analitik Psikolojinin Temel İlkeleri*, çev. Kamuran Şipal (Cem Yayınevi, İstanbul).
- Jung CG (2013a) *Keşfedilmemiş Benlik*, çev. Barış İlhan, Canan Ener Silay (İlhan Yayınevi, İstanbul).
- Jung CG (2013b) *Dört Arketip*, çev. Zehra Aksu Yılmaz (Metis Yayınları, İstanbul).
- Jung CG (2006) *Analitik Psikoloji*, çev. Ender Gürol (Payel Yayınları, İstanbul).
- Jung CG (2018a) *Rüyalar*, çev. Aylin Kayapalı. (Pinhan Yayıncılık, İstanbul).
- Jung CG (2018b) *İnsan ve Sembolleri*, çev. Hatice Mukaddes İlgün (Kabalıcı Yayıncılık, İstanbul).
- Jung CG (2018c) *Kişiliğin Gelişimi*, çev. Duygu Olgaç (Pinhan Yayıncılık, İstanbul).
- Jung CG (2018d) *Ruh: İnsan, Sanat, Edebiyat*, çev. İsmail Hakkı Yılmaz (Pinhan Yayıncılık, İstanbul).
- Jung CG (2019) *Psikolojide Tipler*, çev. Nur Nirven (Pinhan Yayıncılık, İstanbul).
- Jung CG (2015) *Psikoterapi Pratiği*, çev. Sami Türk (Kaknüs Yayınları, İstanbul).
- Jung CG (2016a) *Analitik Psikoloji Sözlüğü*, çev. Nur Nirven (Pinhan Yayıncılık, İstanbul).
- Jung CG (2016b) *İnsan Ruhuna Yöneliş*, çev. Engin Büyükinal (Say Yayınları, İstanbul).

- Jung CG (2017) *Psikoloji ve Din*, çev. Raziye Karabey. (Okyanus Yayıncılık, İstanbul).
- Kaplan M (2016) *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3* (Dergâh Yayınları, İstanbul).
- Malinowski B (1990) *Büyü, Bilim ve Din*, çev. Saadet Özkal (Kabalıcı Yayınevi, İstanbul).
- Montangero J (2016) *Rüyanın Psikolojisi*, çev. İsmail Yerguz (Say Yayınları, İstanbul).
- Moran B (1990) *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2* (İletişim Yayınları, İstanbul).
- Örnek SV (1995) *İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane* (Gerçek Yayınevi, İstanbul).
- Parlatır İ (2019) *Türk Romanında Tipler* (Ekin Yayınevi, Bursa).
- Pearson CS (2016) *İçimizdeki Kahraman*, çev. Semra Ayanbaşı (Akaşa Yayın, İstanbul).
- Presles P (2013) *Freud'u İlgilendirmeyen Her Şey*, çev. Sinem Gürsoy Çakmak (Kuraldışı Yayıncılık, İstanbul).
- Raff JA (2017) Hissedilen Görü. *Kutsal Miras Şamanlık ve Jung Psikolojisi*, Donald F. Sandner, Steven H. Wong (hızl), çev. Nur Yener (Okyanus Yayıncılık, İstanbul). 44-62.
- Rank O (2018a) *Hakikat ve Gerçeklik*, çev. Şirin Etik (Pinhan Yayıncılık, İstanbul).
- Rank O (2018b) *Kahramanın Doğuş Miti*, çev. Gökçe Yavaş (Pinhan Yayıncılık, İstanbul).
- Rank O (2014) *Doğum Travması*, çev. Sabir Yücesoy (Metis Yayınları, İstanbul).
- Sarı A (2008) *Psikanaliz ve Edebiyat* (Salkımsöğüt Yayınları, Ankara).
- Sarıçiçek M (2013) *Modern Kahramanın Mitolojik Yolculuğu* (Kardeşler Ofset, Kayseri).
- Schultz DP, Schultz SE (2007) *Modern Psikoloji Tarihi*, çev. Yasemin Aslay (Kaknüs Yayınları, İstanbul).
- Tekin M (2009) *Roman Sanatı* (Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul).
- Tura SM (2005) *Günümüzde Psikoterapi* (Metis Yayınları, İstanbul).

- Tura SM (2017) *Freud'dan Lacan'a Psikanaliz* (Kanat Kitap, İstanbul).
- Wellek R, Warren A (1983) *Edebiyat Biliminin Temelleri*, çev. Ahmet Edip Yüksel (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara).
- Yörükcan T (2017) *Sosyal Roller ve Kişilik* (İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul).
- Yücel V (2014) *Kahramanın Yolculuğu* (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul).
- Zweig S (2019) *Freud Mutluluğun Mimarı*, çev. Mine Bali (Zeplin Kitap, İstanbul).

